

Oulun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Informaatiotutkimus

OSALLISTAVA SOSIAALINEN KIRJASTO UUSLIBERALISTISESSA
YHTEISKUNNASSA

Kirjastolain diskurssianalyysi

Pro gradu -tutkielma

25.10.2017

Marianne Hacklin

Informaatiotutkimus

Oulu 2017

Tiivistelmä

Tutkielman päämääränä on lisätä ymmärrystä kirjastolain ilmentämästä kirjaston roolista yhteiskunnassa. Tavoitteena on tarkastella diskurssianalyysin avulla sitä, millaisia kirjastokäsityksiä vuoden 2017 alussa voimaan tulleeseen kirjastolakiin sisältyy. Aineistona käytän hallituksen esitystä uudeksi kirjastolaiksi, siitä annettua sivistysvaliokunnan mietintöä, kirjastolaista eduskunnassa käytyä lähetekeskustelua sekä yhteenvetoa asiantuntijalausunnoista, jotka annettiin hallituksen esitysluonnoksesta uudeksi kirjastolaiksi. Tutkielmassa määritän kolme kirjastokäsitystä, jotka perustuvat kirjaston yhteiskunnallista roolia käsittelevään kirjallisuuteen. Nämä ovat traditionaalinen kirjasto, tietoyhteiskunnan kirjasto ja sosiaalinen kirjasto. Näistä käsityksistä uusi kirjastolaki ilmentää pääosin käsitystä kirjastosta sosiaalisena kirjastona. Uuden kirjastolain mukainen sosiaalinen kirjasto on luonteeltaan osallistava. Kirjaston yhteiskunnallinen rooli sisältää yhteisön tiedollisen sekä kulttuurisen hoivan ja uusintamisen lisäksi sosiaalisen hoivan ja uusintamisen ulottuvuudet. Kirjaston keskeiseksi tehtäväksi määrittyy mahdollistaa yksilöille toimiminen uusliberalistisina yrittäjäkansalaisina. Kirjaston legitimizeetti pohjautuu toisaalta perustuslakiin ja toisaalta uusliberalistisen rationaliteetin mukaisiin näkökulmiin kirjaston tuottamista hyödyistä yksilöille ja yhteiskunnalle. Kirjasto voi roolissaan toimia sekä uusliberalistisen rationaliteetin mukaista toimintaa tukevana hallinnan välineenä että emansipatorisena ja avata mahdollisuuksia uusliberalistisen hallinnan haastamiseen. Jatkotutkimuksessa voisi tarkastella kirjastokäsitysten välisiä suhteita ja jännitteitä sekä perehtyä yksityiskohtaisemmin käsitysten taustalla vaikuttaviin ideologioihin, erityisesti niiden sisältämien demokratia- ja vapauskäsitysten osalta. Lisäksi tutkielman tulosten suhdetta käytännössä toteutettavaan kirjastotoimintaan olisi mielenkiintoista selvittää.

Yleiset kirjastot, kirjastopolitiikka, lait, kirjastolaki, sosiaalinen kirjasto, diskurssianalyysi

Sisällys

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO.....	6
1.1 Yleisten kirjastojen perusta	6
1.2 Kirjastojen muuttuvasta roolista	7
1.3 Tutkielman päämäärä, tarkoitus ja tavoitteet.....	8
1.4 Tutkielman rakenne.....	10
2 SUOMEN KIRJASTOLAKI	11
2.1 Kulttuuripolitiikka	13
2.2 Tulevaisuuden haasteita	14
2.3 Kirjastolait Pohjoismaissa ja Alankomaissa	16
2.4 Kirjastopolitiikka suomalaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa	17
3 YLEISEN KIRJASTON ROOLI	21
3.1 Demokratia.....	22
3.1.1 Kirjaston ja valtion välisestä suhteesta	26
3.1.2 Kirjaston poliittisten ideologioiden mukaisista rooleista.....	27
3.2 Uusliberalismi.....	28
3.2.1 Uusliberalistinen politiikka Suomessa	31
3.2.2 Uusliberalistinen kansalaisuus ja hallinta.....	33
3.2.3 Vaikutus kirjaston roolin	36
3.2.4 Vaikutus kirjastoammattilaisen ja kirjaston käyttäjän rooliin.....	38
3.3 Kirjasto julkisena tilana.....	41
3.3.1 Kirjasto osana informaatiomaailmoja	42
3.3.2 Julkisen tilan rapautumisesta.....	43
3.3.3 Teoreettinen malli yleisistä kirjastoista ja julkisesta tilasta	44

3.4 Kirjastoammattilaisuudesta	44
4 KIRJASTOKÄSITYKSET	48
4.1 Traditionaalinen kirjasto	48
4.1.1 Kirjaston legitimizeetti ja toimintojen muutos	49
4.1.2 Kirjallisuuden kirjasto	50
4.2 Tietoyhteiskunnan kirjasto	52
4.2.1 Myytti sähköisestä kirjastosta	53
4.2.2 Tieto- ja viestintäteknologiaan kytkeytyviä muutoksia kirjaston roolissa	54
4.2.3 Digitaalinen kirjasto paikkana	56
4.3 Sosiaalinen kirjasto	57
4.3.1 Kirjastopedagogiikka sosiaalisessa kirjastossa	60
4.3.2 Sosiaalisen kirjaston kaksijakoisuus	61
4.4 Yhteenveto kirjastokäsityksistä	61
5 TUTKIMUSMENETELMÄ JA -AINEISTO	65
5.1 Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi	65
5.1.1 Kriittinen diskurssianalyysi	68
5.1.2 Diskurssianalyysi KID-tutkimuksessa	70
5.2 Aineisto	70
5.3 Aineiston analyysi ja luotettavuuden arviointi	73
6 TULOKSET: LAUSUNTOYHTEENVETO JA LÄHETEKESKUSTELU	75
6.1 Lausuntoyhteenveto	75
6.1.1 Paikallisuus ja legitimizeetti	76
6.1.2 Kelpoisuusvaatimukset	81
6.1.3 Muutos	85
6.2 Kirjastolain lähete keskustelu	89

6.2.1 Muutostarve	89
6.2.2 Kirjaston merkitys ja tehtäväkentän laajeneminen	90
6.2.3 Sivistys ja kulttuuri	91
6.2.4 Digitalisaatio	93
6.2.5 Sosiaalinen kirjasto	94
6.2.6 Talous	99
6.2.7 Kelpoisuusvaatimukset ja sukupuoli	104
7 TULOKSET: HALLITUKSEN ESITYS JA SIVISTYSVALIOKUNNAN MIETINTÖ	107
7.1 Traditionaalinen kirjasto	109
7.2 Tietoyhteiskunnan kirjasto.....	115
7.3 Sosiaalinen kirjasto	120
7.4 Demokratia ja julkinen tila	127
7.5 Uusliberalismi.....	129
8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	136
8.1 Kirjaston legitimitetti	139
8.2 Uusliberalismi ja hallinta.....	140
8.3 Sosiaalisen kirjaston userismi ja emansipatorisuus	141
8.4 Jatkotutkimusehdotukset.....	142
LÄHTEET	143

1 JOHDANTO

Kirjastoalalla, kirjasto-, informaatio- ja dokumentaatiotutkimuksen (KID-tutkimus) piirissä sekä laajemmassa kansalaiskeskustelussa on käsitelty yleisen kirjaston roolia ja tehtäviä yhteiskunnassa ja niiden muutoksia jo pitkään sekä Suomessa että kansainvälisesti. Olen seurannut tätä keskustelua ja vuonna 2014 aloitettua Suomen kirjastolain uudistustyötä. Hallitus sai syksyllä 2016 valmiiksi esityksen uudeksi kirjastolaiksi. Tämä sai minut pro gradu -tutkielmani aihetta miettiessäni pohtimaan, millaisia käsityksiä yleisen kirjaston roolista uusi kirjastolaki ilmentää ja kuinka kirjastolain ilmentämät kirjaston roolit peilautuvat kirjastoalan keskusteluun kirjaston roolista ja tehtävistä.

1.1 Yleisten kirjastojen perusta

Yleisten kirjastojen toiminta on jo 1800-luvulta lähtien perustunut vapauskäsitykseen, joka pohjautuu liberaalidemokraattiseen ideologiaan. Kirjastolla on ajateltu olevan sekä sosiaalinen että sivistyksellinen tehtävä. Kirjaston tehtävänä on ollut valistaa, toimia mahdollistajana ja kannustajana ihmisten pyrkimyksessä oppia ja sivistää itseään. Suomessa jo kansankirjastojen suhtautumisessa kaunokirjallisuuteen vallitsi lukemiseen liittyvä hyötyajattelu, jossa lukeminen ja kirjallisuuden harrastus näyttäytyy sen tuottaman sivistyksen ja kansakunnan henkisen pääoman valossa (Tuomi 2017, 114–115). 1960-luvulta alkaen kirjastot ovat siirtyneet perinteisestä yhteisön sivistämisen roolistaan tiedon välittämisen yksilöille suuntaan (McCabe 2001, 65). Samaan tapaan kuin lukemiseen myös tiedon välittämiseen liittyy hyötyajattelu, jossa tiedon käyttö nähdään hyötyä tuottavana.

Suomalaisen kunnallisen kirjastoverkon aatteellisena pohjana on 1890-luvulla alkanut yhdysvaltalainen Public Library Movement, jonka keskeiset periaatteet olivat kirjaston julkinen omistus ja ilmainen käyttöoikeus kaikille. Suomessa kirjastojen kehitys kytkeytyy myös 1800-luvun lopun kansallisen kulttuurin emansipaatioon ja suuntautumiseen kohti liberaaleja ja demokraattisia näkemyksiä. Yleisten kirjastojen historia Suomessa on

alkuajoistaan asti ollut kytköksissä kansanvalistukseen sekä sen taustalla kansallisuusaatteeseen. Kirjastojen rooliin on kuulunut myös pedagoginen ulottuvuus juuri valistamisen ja sivistämisen muodossa. Kirjastoaatteen taustalla oli lisäksi näkemys ihmisten kyvyistä ja halusta kehittää itseään itseopiskelun avulla. 1900-luvun alussa Suomessa oli noin 2000 kansankirjastoa, joiden omistuspohja oli monimuotoinen. Kuitenkin kasvava osa kansankirjastoista oli kunnallisia tai kuntien tukemia. (Vatanen 2009, 223–224, 235.)

Suomessa ensimmäinen kirjastolaki astui voimaan vuonna 1929. Siinä keskityttiin säätämään kirjastojen taloudelliseen organisointiin liittyvistä asioista ja kirjastojen ohjauksesta. Laki legitimoiti yleiset kirjastot yhteiskunnan instituutina, jolla oli tietty tarkoitus, pääasiallisesti kansan sivistäminen. Käytännössä kirjastojen rooliin kuului toimia myös samaan aikaan osana kaunokirjallista järjestelmää. (Tuomi 2017, 116–117.) Yleisen kirjaston läpimurto sijoittui 1950–1970-luvuille ja pohjautui demokratisoituspyrkimykseen ja teollistumisen aiheuttamaan työnjaon muuttumiseen. Yhteiskunnan elinkeinorakenteen muutoksen myötä yhteiskuntaa alettiin ajatella jälkiteollisena ja palveluyhteiskuntana. Teollistumiseen liittyvä institutionalisoituminen sitoi kirjastot hierarkkiseen julkiseen hallintoon ja kirjastot alkoivat toteuttaa hyvinvointivaltion uusintamis- ja palvelutehtävää. Hierarkkisuuuteen ja professionalismiin pohjautuva käsitys kirjastosta joutui kyseenalaistetuksi uusien johtamisoppien ja ideologisten painotusten levitessä 1960–70-luvuilta lähtien. 1900-luvun lopulla kaupallistuminen ja markkinaperusteisuus toivat kirjastojen perustehtävään uudenlaisia painotuksia. Kirjastolle kuitenkin jäi edelleen yhteisöllisyyttä, tasapainoisuutta ja demokraattisuutta tukeva tehtävä. (Anttiroiko & Savolainen 2001, 53–54.)

1.2 Kirjastojen muuttuvasta roolista

Kirjastojen roolista yhteiskunnassa ja kirjastotyön muutoksista ja tulevaisuudesta on puhuttu jo pitkään. Birdsall (1994, 8–9) paikantaa kirjastotyön muutosta koskevan puheen alun 1930-luvun Yhdysvaltoihin ja ajatukseen tutkimuskirjallisuuden tallentamisesta mikrofilmeille. Suomessa yleisissä kirjastoissa laajempi keskustelu tietotekniikan käytöstä

ja siirtyminen korttiluetteloista sähköisiin kirjastoluetteloihin ajoittui 1970-luvulle ja sähköiset kirjastojärjestelmät yleistyivät 1980-luvulla (Saarti 2009, 739, 742). Keskustelu kirjastotyöstä ja työn sisällöstä ja tulevaisuudesta yleistyi tietotekniikan käyttöönoton myötä 1980-luvulla ja jatkui 1990-luvulla kirjastojen verkosto- ja projektipohjaisen työn ja internetin käytön yleistyessä (Anttiroiko & Savolainen 2001, 51).

Kirjastotyöhön vaikuttava digitalisaatio jatkuu yhä eikä keskustelu kirjaston yhteiskunnallisesta roolista tai kirjastotyöstä ole lakannut. Digitaalinen humanismi pohjoismaissa (Digital humanities in the Nordic countries) -seuran järjestämästä konferenssista kertovassa artikkelissaan Saarti (2016, 34) sanoo

”[k]onferenssin aikana kävi useassa esityksessä selville, että kirjastotieteen ja informaatiotutkimuksen perusasioiden uudelleen löytäminen on tapahtumassa: tiedon järjestäminen, kokoelmatyö ja kokoelmien kuratointi ja erityisesti sisältöjen semanttisten merkitysten analysointi on nousemassa uuteen arvoon semanttisen webin kehittämisen kohdattua sen haasteen, jonka erityisesti humanististen tekstien monimerkityksellisyys ja -tulkinnallisuus ja merkitysten historiallisuus aiheuttavat”.

Saartin mukaan konferenssissa myös vanhojen tekstien digitoinnin nähtiin tuovan sekä haasteita että tarjoavan mahdollisuuksia aineiston käyttöön erityisesti tutkimuksessa. Tietotekniikan Saarti (2016, 35) esittää tarjoavan ”aivan uudenlaisia mahdollisuuksia teosten kontekstualisointiin, niiden merkitysten avaamiseen käyttäjille ja intertekstuaalisten viittausten konkreettiseen avaamiseen hyperteksteinä”.

1.3 Tutkielman päämäärä, tarkoitus ja tavoitteet

Tutkielmani päämääränä on lisätä ymmärrystä kirjastolain ilmentämistä käsityksistä kirjaston roolista sekä käsitysten taustalla olevien ideologioiden vaikutuksesta kirjaston toimintaan. Tarkoitus on selvittää kirjastokäsitysten ilmenemistä uuden kirjastolain säätämisen kontekstissa. Tutkielmani tavoitteet voidaan ilmaista seuraavien tutkimuskysymysten muodossa:

1. Millainen on yleisen kirjaston rooli kirjastolain valmisteluun kytkeytyvissä dokumenteissa?
2. Kuinka tämä rooli legitimoidaan kirjastolain valmisteluun kytkeytyvissä dokumenteissa?
3. Kuinka dokumenttien ilmentämät käsitykset peilautuvat kirjastoalan keskusteluun kirjaston roolista? Erityisesti olen kiinnostunut kirjastoalan käsitysten mukaisen sosiaalisen kirjaston idean ilmenemisestä: sen painottumisesta useristisesti tai emansipatorisesti.
4. Ilmentävätkö dokumentit uusliberalistista ideologiaa?

Keskeisenä käsitteenä tutkielmassani on yleinen kirjasto, jolla tarkoitan julkisesti rahoitettua, lähtökohtaisesti kaikkien käyttöön tarkoitettua kokoelmaa ylläpitävää ja kokoelmaan liittyviä palveluja tarjoavaa organisaatiota. Suomen kontekstissa kirjastolain määritelmän mukaisesti yleisellä kirjastolla tarkoitan kunnan järjestämää kirjastolaitosta. Lisäksi keskeisinä käsitteinä ovat poliittinen rationaliteetti, emansipaatio, inkluusio ja userismi. Poliittisilla rationaliteeteillä tarkoitan ajattelutapoja, joiden kautta todellisuus ja toiminta ymmärretään. Emansipaatiolla tarkoitan tasa-arvon ja itsemäärityksen saavuttamiseen pyrkivää vapautumista eriarvoisuudesta tai epäitsenäisyyden tilasta. Inkluusiolla tarkoitan enemmistöstä tai normista poikkeavien ottamista mukaan yhteisöihin edellyttämättä näiltä normeihin mukautumista. Userismilla tarkoitan käsitystä, jonka mukaan kirjasto on olemassa ainoastaan käyttäjiensä palvelemista varten. Muita jäljempänä tutkielmassa avattuja keskeisiä käsitteitä ovat uusliberalismi (ks. alaluku 3.2), traditionaalinen kirjasto (ks. alaluku 4.1), tietoyhteiskunnan kirjasto (ks. alaluku 4.2) ja sosiaalinen kirjasto (ks. alaluku 4.3).

Aineistona tutkielmassani käytän hallituksen esitystä uudeksi kirjastolaiksi, siitä annettua sivistysvaliokunnan mietintöä, hallituksen esitysluonnoksesta uudeksi kirjastolaiksi annetuista lausunnoista tehtyä yhteenvetoa sekä kirjastolaista eduskunnassa käytyä lähetekeskustelua. Aloitan aineiston laaja-alaisemmalla analysoinnilla selvittääkseni kirjastokäsityksiä koskevien diskurssien kontekstin ja tunnistaakseni mahdollisia

vastadiskursseja. Sen jälkeen tarkastelen sosiaalista kirjastoa koskevia diskursseja sekä traditionaalista ja tietoyhteiskunnan kirjastoa koskevia diskursseja ja niiden suhdetta sosiaalisen kirjaston diskursseihin. Pyrin tunnistamaan, mihin tavoitteisiin ja ideologioihin sosiaalinen kirjasto aineistossa kytkeytyy ja kuinka sosiaalista kirjastoa legitimoidaan. Ideologioista tarkastelen erityisesti sosiaalisen kirjaston suhdetta uusliberalismiin.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielmani johdannossa (luku 1) kuvaan suomalaisen kirjastolain ja kirjaston roolia koskevan keskustelun taustat. Lisäksi esitän tutkimukseni ongelmanasettelun ja määrittelen keskeiset käsitteet. Luvussa 2 luon yksityiskohtaisemman katsauksen suomalaisen kirjastolain historiaan ja kehitykseen.

Luvussa 3 tarkastelen erilaisia kirjastoalalla ja kirjasto-, informaatio ja dokumentaatiotutkimuksen piirissä vallitsevia käsityksiä yleisen kirjaston roolista yhteiskunnassa sekä aihepiiriin liittyvää aiempaa tutkimusta. Keskittymällä kirjastokäsityksiin eurooppalaisesta ja yhdysvaltalaisesta näkökulmasta pohjustan Suomen kirjastolain tarkastelua. Yhdysvaltalaisen näkökulman tarkastelu on perusteltua suomalaisen ja yhdysvaltalaisen kirjastolaitoksen ja yhteiskuntien samankaltaisuuden vuoksi sekä erityisesti siksi, että suomalainen kirjastolaitos ja kirjastoala on saanut ja saa yhä edelleen huomattavasti vaikutteita Yhdysvalloista. Katsauksen näkökulma keskittyy pääosin yleisiin kirjastoihin ja tarkastelun kohteena ovat kirjastoalan ja -tutkimuksen käsitykset ja jäsenyykset kirjaston roolista.

Luvussa 4 määritän kirjaston roolia koskevaan kirjallisuuteen perustuen kolme kirjastokäsitystä, jotka ovat traditionaalinen kirjasto, tietoyhteiskunnan kirjasto ja sosiaalinen kirjasto. Luvussa 5 kuvaan tutkimusmenetelmän, -aineiston ja sen analyysin kulun. Tulokset esitän luvuissa 6 ja 7. Pohdinnan, johtopäätökset ja jatkotutkimusehdotukset esitän luvussa 8.

2 SUOMEN KIRJASTOLAKI

Kirjastojen lainsäädännöllinen perusta Suomessa alkaa kansakoulua koskevista säädöksistä. Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa säädettiin, että koulut tulee varustaa tarpeellisilla opetusvälineillä ja kouluihin tulee perustaa kirjasto. (Vatanen 2009, 235.) Ajatus suomalaisten kirjastojen keskuskirjastosta on lähtöisin 1900-luvun alusta ja vuonna 1914 eduskunnan asettaman komitean mietinnössä esitettiin kirjastotoimen koordinointia kirjastotoimiston ja keskuskirjaston avulla. Keskuskirjaston tehtävänä oli myös yhdenmukaistaa kirjastotekniikkaa. Komitean ehdotus hyväksyttiin kuitenkin vasta vuonna 1917. (Vatanen 2009, 276, 278.)

Ensimmäinen kirjastolaki, kansankirjastolaki, säädettiin vuonna 1928. Laissa keskeistä oli valtionavustusten myöntäminen kirjastoille. Avustusten ehtoiksi määriteltiin kirjastonkäytön maksuttomuus ja henkilökunnan tietty koulutustaso. (Stenquist 2004, 50.) Kansankirjastolain vaikutuksesta kirjastolaitos levisi koko maahan, mutta erityisesti maaseudulla kirjastojen kehitys oli heikkoa ja kirjastot miellettiin valistustyön välineiksi tai koulun opetukseen kytkeytyviksi aina vuoden 1961 kirjastolain uudistukseen asti. (Vatanen 2002, 195.)

Tärkein yksittäinen tekijä yleisten kirjastojen menestykselle Suomessa oli vuonna 1961 voimaan tullut uusi kirjastolaki. Aiempi laki turvasi palveluiden minimitason, mutta se ei edistänyt kirjastojen kehittämistä eikä sen katsottu tukevan urbaanien kirjastojen toimintaa. Vuoden 1961 laki synnytti maaseudulle nykymuotoisen kunnankirjastojen järjestelmän. Lailla pyrittiin korjaamaan erityisesti edeltäneen lain puutteita taloudellisessa ja organisatorisessa suhteessa. (Mäkinen 2009a, 385, 387, 416, 445.) Seuraava kirjastolaki hyväksyttiin vuonna 1986, jolloin edellinen laki oli monien siihen tehtyjen muutosten seurauksena, kuten Mäkinen ilmaisee, ”oikea tilkkutäkki”. Lakiin tarvittiin muutoksia etenkin uuden viestintäteknologian huomioimiseksi. Lakiin lisättiin toiminnan tavoitteita kuvaava pykälä ja vähennettiin rahoituksesta säättämistä, sillä rahoituksesta säädettiin

valtiosuuslainsäädännössä. Vuonna 1992 tehtiin kirjastolain asetuksetarkistus, jossa muun muassa poistettiin lainsäädännöstä kirjastolaitoksen johtajan kelpoisuusvaatimukset ja kirjastoille osoitettu korvamerkitty valtiontuki lopetettiin. Asetuksetarkistuksen tavoitteena oli liberalisoida kirjastojen hallintoa lisäämällä joustavuutta, mutta pian huomattiin, ettei uusi asetus ollut tyydyttävä ja vuoden 1998 laki palautti suunnan asetusmuutosta edeltäneeseen aikaan. Vuoden 1998 laki oli yleisluontoinen raami, jossa ei asioista säädetty erityisen yksityiskohtaisesti ja joka mahdollisti monenlaisia kehityssuuntia. (Mäkinen 2009a, 432, 445–446.) Vaikka kirjastolakia on uudistettu useaan kertaan, niin joitakin periaatteita alkuperäisestä laista on säilynyt. Esimerkiksi yhä edelleen ajatus kirjastojen valtionohjauksesta ja -tuesta perustuu vuoden 1928 kansankirjastolakiin (Kangas & Pirnes 2015, 26).

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) aloitti kirjastolain uudistuksen valmistelun vuonna 2015 asettamalla työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella ehdotus kirjastolain ja siihen liittyvän lainsäädännön uudistamisesta. OKM:lle työryhmä jätti ehdotuksena 17.5.2016 ja ehdotuksen perusteella OKM:ssä valmisteltiin hallituksen esitysluonnos, joka lähti lausuntokierrokselle 19.8.2016. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta (HE 238/2016) annettiin eduskunnalle 10.11.2016. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017.) Uusin kirjastolaki tuli pääpiirteissään voimaan 1.1.2017, mutta osittain se tulee voimaan vasta 1.1.2018 (Finlex 2016).

Kulttuurilla ja epäsuorasti myös kirjastoilla on asema perusoikeuslainsäädännössä, jossa turvataan muun muassa sanavapaus ja sivistyksellisiä perusoikeuksia. Perusopetuksen lisäksi perustuslaissa turvataan ”jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä” (Suomen perustuslaki 1999/731). Lisäksi vuonna 2000 esitetyissä perustuslain perusteluissa viitataan vuoden 1993 hallituksen esitykseen perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, jonka mukaan perustuslaissa säädetty ”itsensä kehittämisen mahdollisuus puolestaan viittaisi opetuksen ohella myös riittäviin kulttuuripalveluihin, kuten kirjastolaitokseen” (HE 309/1993). Yksi keskeisistä

tekijöistä vuoden 1998 kirjastolain uudistustarpeen kannalta oli sivistyksellisten perusoikeuksien aseman vahvistaminen perustuslaissa kirjastolain voimaantulon jälkeen.

Muita yleisten kirjastojen kannalta merkityksellisiä perusoikeuksiin kytkeytyviä lakeja ovat yhdenvertaisuutta koskeva lainsäädäntö, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan liittyvät lait, sananvapauden ja julkisuuteen liittyvä lainsäädäntö sekä oikeusturvaan liittyvä lainsäädäntö (Lukkarinen 2010, 7–13). Perustuslain lisäksi kirjastojen toimintaan ja sen järjestämiseen vaikuttavat muun muassa laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta, arkistolaki, sananvapauslaki, laki sähköisestä asioinnista hallinnossa, tietohallintolaki, maksuperustelaki, tekijänoikeuslaki, henkilötietolaki, kilpailulainsäädäntö ja vahingonkorvauslainsäädäntö (Jussilainen 2002, 50–53).

2.1 Kulttuuripolitiikka

Kirjastolaki kuuluu laajemmassa kontekstissa kulttuuripolitiikan piiriin. Yleisissä kirjastoissa tehtävä kirjavalinta sitoo kirjastot kirjallisuusjärjestelmän lisäksi kulttuuriin, taiteeseen ja kulttuuripoliittiseen päätöksentekoon (Tuomi 2017, 143). Ylin kulttuuripoliittinen valta Suomessa on eduskunnalla, joka säätää lait joko hallituksen esitysten, kansanedustajien aloitteiden tai kansalaisaloitteiden pohjalta. Kulttuurialan lainsäädännöstä vastaa Opetus- ja kulttuuriministeriö, jossa kulttuurialaa koskevat lait, asetukset ja päätökset valmistellaan. Kulttuurialan lainsäädäntötyössä keskeisin valmisteluelin on sivistysvaliokunta, joka valmistelee lakiehdotuksia sekä antaa mietintöjä ja lausuntoja. Valiokunnassa kuullaan asiantuntijoita ja muita intressitahoja. Kuultavat tahot valiokunta päättää itse. Kuulemisen jälkeen valiokunta laatii mietinnön, jossa ehdotetaan eduskunnan täysistunnolle, mitä asiasta tulisi päättää. (Kangas & Pirnes 2015, 33–34.)

Suomalainen kulttuuripolitiikka puolestaan liittyy laajempaan Euroopan unionin kulttuuripolitiikan kontekstiin. Euroopan unionin kulttuuripolitiikan oikeudellinen perusta on alkujaan vuonna 1997 voimaan tulleessa Maastrichtin sopimuksen kulttuuriartiklassa. Maastrichtin sopimuksen artiklan on sittemmin korvannut vuonna 2009 voimaan tullut

Lissabonin sopimuksen aiempaa enemmän kulttuurin merkitystä unionille korostava kulttuuriartikla. (Mitchell 2015, 403–404.)

Häyrysen (2015) mukaan suomalaisessa kulttuuripolitiikassa prosessin päätepisteeksi mielletään usein juridinen ja hallinnollinen puoli, joten on tärkeää selvittää, keiden näkökulmista yleisenä esitetty kulttuuri tuodaan julkiselle agendalle. Yleisiin tarpeisiin vastaamaan pyrkivä kulttuuripolitiikan malli voi myös epäonnistua takaamaan erityistarpeisiin vastaamisen tasaveroisesti, sillä jotkin historialliset, ideologiset tai vastaavat kulttuuriset näkökulmat saavuttavat muita yleisempinä tarpeina pidetyn aseman. Kulttuuripolitiikassa vallitsee usein asetelma, jossa joudutaan tekemään valintoja erityisryhmien intressien ja yleisen edun välillä ja päättämään kuinka paljon niiden tulisi joustaa toisiinsa nähden. Kulttuurihallinnossa valtion tehtävänä on tehdä kulttuurisia valintoja ihmisten puolesta, siis säädellä ja ohjata kulttuuria. Valtio pyrkii ohjaamaan kulttuuritoimijoiden toimintaa haluttuun suuntaan lakien, asetusten, strategioiden ja virastojen ja laitosten kanssa tehtyjen tulossuunnitelmien avulla. (Häyrynen 2015, 10–11, 15, 63.) Tuomi (2017, 101) esittää, että

”kulttuuripolitiikan linjaukset erityisesti 2010-luvulla ovat vieneet kulttuuria yhä kauemmas varsinaisesta taiteesta ja perinteisistä kulttuurisista arvoista kohti elämyskulttuuria, jossa kulttuuri katsotaan osaksi ihmisten terveys- ja hyvinvointipalveluja. Korostuneesti on alettukin puhua kulttuurin välineellisistä vaikutuksista myös ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin”.

2.2 Tulevaisuuden haasteita

Eri puolueiden valtasuhteiden vaihtelusta huolimatta suomalainen kirjastopolitiikka on ollut varsin yhtenäistä ja yleisten kirjastojen arvostus on ollut korkealla läpi puoluekentän. Kirjastopolitiikan linjoista päätettäessä on annettu painoarvoa kirjastoalan järjestöille ja asiantuntijoille. Ajan hengen puoluepoliittiset näkemykset ja painotukset ovat vaikuttaneet myös kirjastoalan näkemyksiin siitä, miten kirjastopolitiikkaa tulisi kehittää vastaamaan yhteiskunnan muutoksiin ja tulevaisuuden haasteisiin, mutta kokonaisuus on ollut maltillinen ja yhtenäinen. Esimerkiksi Mäkisen (2009b) mukaan 1960- ja 1970-luvuilla

Suomen kirjastoseuran piirissä vallitsi ristiriita liberaalin ja 70-luvun vasemmistolaisuuden radikaaleimman siiven eli niin kutsutun taistolaisen linjan välillä. Taistolainen kirjastoradikalismi pysyi kuitenkin maltillisella linjalla eikä kumouksellisesta retoriikasta huolimatta kumouksellisuus dominoinut vaatimuksia tai toimintaa. Perinteinen liberaali kirjastoideologia säilyi vallitsevana, mutta kirjastoradikalismin vaikutuksesta joitakin itsestäänselvyyksiä tarkasteltiin uusista näkökulmista. Mäkisen mukaan 1980-luvun alussa Suomen kirjastoseuran painopiste siirtyi vuorostaan poliittisesti oikealle. (Mäkinen 2009b, 857, 866.)

Suomalaisten kirjastojen tulevaisuuden haasteita, joihin kirjastolain puitteissa pyritään vastaamaan, voidaan hakea esimerkiksi Kansainvälisen kirjastoseurojen liiton (International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) trendiraportista. IFLA:n trendiraportin vuoden 2016 päivityksessä keskeisiksi kysymyksiksi määritellään tekijänoikeuksiin liittyvät uudet haasteet aineiston saatavuuden ja e-lainaamisen kannalta, yksityisyyden mureneminen; kontrollointi keinona ja mahdollisuutena voimaantumiseen, kirjastotyöntekijöiden osaamisen puutteet, kirjastojen välisen strategisen yhteistyön vahvistaminen sekä kirjaston periaatteisiin liittyen digitaalisuuden mahdollisuudet ja käyttäjien kuunteleminen (IFLA 2016, 3).

Erityisesti Suomea koskeviksi seikoiksi IFLA:n raportissa nostetaan kirjastonhoitajien tiedon ja ymmärryksen lisääminen tekijänoikeuksista sekä digitaalisen aineiston hankintaan, varastointiin ja välittämiseen liittyvästä lainsäädännöstä. Lisäksi ehdotetaan, että kirjastojen tulisi järjestää henkilökunnalleen älypuhelimien ja tablettien käyttökoulutusta. IFLA:n mukaan kirjastojen olisi suotavaa muodostaa digitaalisen yhteiskunnan strategioita, joissa luodaan henkilökunnalle mahdollisuuksia verkostoitua ja tehdä yhteistyötä kansallisella tasolla sekä kunnallishallinnon kanssa esimerkiksi informaatiopalveluihin ja -infrastruktuuriin liittyvien asioiden parissa. Raportissa mainitaan koko Eurooppaa koskevaksi merkittäväksi seikaksi keskustelu kirjastoalan identiteetistä ja tulevista rooleista nopeasti muuttuvassa informaatioympäristössä. Keskustelujen keskiössä on koettu tarve uudistaa kirjastoja innovatiivisiksi ja verkottuneiksi informaatioresurssien välittäjiksi ja korostaa kirjastopalvelujen sosiaalista ja osallistavaa

luonnetta. Eurooppalaisia kirjastoja yhdistävänä teemana on myös tarve kuulla käyttäjiä ja sovittaa kirjastopalvelut vastaamaan käyttäjien uusia tarpeita. (IFLA 2016, 9–10.)

2.3 Kirjastolait Pohjoismaissa ja Alankomaissa

Pohjoismaat ovat kirjastolain tarkastelun kannalta keskeisin viiteryhmä, johon Suomi kuuluu. Myös hallituksen esityksessä uudeksi kirjastolaiksi tarkastellaan yleisiä kirjastoja koskevaa lainsäädäntöä Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Alankomaissa. Alankomaat on valittu tarkastelun kohteeksi, koska yleisten kirjastojen palvelut Alankomaissa ovat esityksen laatijoiden mukaan eurooppalaisista maista parhaiten verrattavissa pohjoismaisiin kirjastopalveluihin. (HE 238/2016, 11.)

Pohjoismaista Norja on ollut modernin kirjastoliikkeen edelläkävijä ja Norjassa kirjastot ovat saaneet valtionapua aina vuodesta 1839 asti. Jo 1900-luvun alussa Norjaan perustettiin kirjastojärjestelmä, jossa kirjat hankittiin keskitetysti. (Vatanen 2009, 231.) Ensimmäinen kirjastolaki tuli Norjassa voimaan vuonna 1935. Laissa säädettiin muun muassa keskuskirjastoista ja kirjastojen käytön maksuttomuudesta. Ennen lain voimaantuloa osa kirjastoista oli perinyt käytöstä pieniä maksuja. (Byberg 2009, 45–46). Tanskassa yleisiä kirjastoja koskeva laki säädettiin vuonna 1920 (Dyrbye 2009, 52). Islannissa ensimmäinen kirjastolaki tuli voimaan 1955, jonka seurauksena pitkät perinteet omaava lukuseuratoiminta sulautui osaksi yleisten kirjastojen toimintaa. Osasta seuroista tuli kirjastoja ja osa yhdisti kirjakokoelmansa kirjaston kokoelmaan. (Pétursdóttir & Júlíusdóttir 2009, 18.) Ruotsissa puolestaan ensimmäinen kirjastoasetus säädettiin jo 1905 ja se kumottiin vuonna 1965. Vuosina 1965–1997 Ruotsissa ei ollut lakia yleisistä kirjastoista. (Thomas 2010, 126.) Ensimmäinen kokonainen kirjastolaki tuli Ruotsissa voimaan vasta vuonna 1997, vaikka ensimmäiset kirjastot perustettiin jo 1800-luvulla (Torstensson 2009, 75, 90). Vuoden 2017 alussa voimassa olevat kirjastolait ovat tulleet voimaan Norjassa 2014 (Lov om folkebibliotek), Islannissa 2013 (Library Act No 150/2012), Ruotsissa 2014 (Bibliotekslag 2013:801) ja Tanskassa viimeisimmät muutokset kirjastolakiin liittyen on tehty 2013 (Jelved 2013).

Ruotsissa kirjastojen tämän hetken kehityslinjat ovat pitkälti samansuuntaiset kuin Suomessakin. Ruotsissa ajankohtaisia kysymyksiä ovat muun muassa tilojen muuttuminen aineiston säilytystiloista käyttäjien tapaamispaikoksi, sähköisiin medioihin ja uusiin teknologioihin liittyvät haasteet ja mahdollisuudet, niin kirjastojen keskinäinen kuin kirjastojen ja muiden julkisten toimijoiden välinen yhteistyö ja organisaatorakenteiden muutokset, kaupunkien ja maaseudun välisiin eroihin liittyvät kysymykset, kirjastojärjestelmien ja -infrastruktuurien kehittäminen sekä kirjastotyön työnkuvan monipuolistuminen ja uudenlaiset osaamisvaatimukset (Fichtelius 2016). Erona Suomeen Ruotsissa muutamia yleisiä kirjastoja ylläpitää yksityinen yhtiö, Dieselverkstaden AB. Dieselverkstadenin kolme kirjastoa toimii samojen lakien ja sääntöjen puitteissa kuin muutkin yleiset kirjastot. (Hjerpe 2014.)

2.4 Kirjastopolitiikka suomalaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa

Tuomi (2017) käsittelee väitöskirjassaan lyhyesti uutta kirjastolakia. Tuomen mukaan uudessa kirjastolaissa kirjastolle säädettyjen tehtävien perusteella voidaan tulkita, että kaunokirjallisuus tai yleensä aineisto on palautettu yleisen kirjaston toiminnan lähtökohdaksi. Kirjastolain tavoitteisiin lisätty sananvapauden edistäminen voidaan tulkita paitsi lukijoiden oikeudeksi saada kaikenlaista luettavaa myös kirjailijoiden sananvapaudeksi, joka yleisissä kirjastoissa tapahtuu pääasiassa aineistovalinnan kautta. (Tuomi 2017, 227–228.)

Evjen (2012) tarkastelee, millaisena paikallispoliitikot Oslossa, Aarhusissa ja Birminghamissa näkevät yleisten kirjastojen roolin ja kuinka he haluaisivat kirjastoa kehittää paikallisesta näkökulmasta, sekä normeja, joita poliitikot yhdistävät yleisiin kirjastoihin. Evjen vertaa kyseisiä normeja kirjastoalan sisäisiin yleisiin kirjastoja koskeviin normeihin. Evjenin mukaan poliitikoilla on varsin hyvä tietämys kirjastoalalla vallitsevista normeista ja he jakavat kirjastoalan ymmärryksen yleisten kirjastojen roolista ja tehtävästä sekä kirjastoalan ydinarvot, muun muassa kaikille yhtäläisen pääsyn tietoon ja kulttuuriin. Yleisiä kirjastoja ei kuitenkaan nosteta puoluepolitiikassa merkittäväksi kysymykseksi.

Normien lisäksi Evjen analysoi yleisten kirjastojen legitimointia. Kirjastojen olemassa olon legitimaatioon yhdistetään demokraattiset arvot ja käytännöt. Paikallisten kirjastoon liittyvien projektien legitimaatio puolestaan kytkeytyy käytännönläheisempiin seikkoihin kuten kaupungin kehittämiseen sekä tiedon ja kulttuurin korostamiseen kaupungin imagossa. (Evjen 2012, 211–227.)

Kann-Christensen ja Andersen (2009) analysoivat vuoden 2000 tanskalaista kirjastoasetusta ja Aarhusin kunnan kirjastopolitiikkaa erityisesti siitä näkökulmasta, kuinka niissä ilmenee uuden julkisjohtamisen ideologia. Analyysi suhtautuu kriittisesti uuteen julkisjohtamiseen kirjastoissa ja tunnistaa kirjastojen toimintaympäristön poliittisuuden, jonka uusi julkisjohtaminen häivyttää. Johtopäätöksinään Kann-Christensen ja Andersen esittävät, että vuoden 2000 kirjastoasetus heijastaa taloudellista diskurssia ja noudattaa monin paikoin markkinalogiikkaa (Kann-Christensen & Andersen 2009, 213). Aarhusin kirjastopolitiikka puolestaan epäonnistuu tavoitteessaan antaa tunnustusta käyttäjäkuntansa monimuotoisuudelle ja lopputulos on jopa tavoitteisiin nähden päinvastainen. Tunnustuksen käsite tutkimuksessa viittaa Axel Honnethin tunnustuksen teoriaan ja se ymmärretään olennaiseksi yksilön itseymmärryksen ja yhteisön sosiaalisen koheesion kannalta. (Kann-Christensen & Andersen 2009, 217–219).

Sveum ja Tveter (2012) analysoivat sitä, kuinka realistisia Norjan valtion kirjastoa käsittelevät raportit olivat vuosina 2008–2009. He tekivät kyselyn, joka lähetettiin kuudelle kirjastolle, ja jota täydennettiin vastaajien haastatteluilla sekä käyttivät analyysin tukena tilastoaineistoja kirjastojen toiminnasta ja taloudesta. Keskeinen tutkimuskysymys oli, kuinka kirjastoissa suhtaudutaan valtion raportteihin ja kuinka niitä tulkitaan. Saadakseen kuvan kansallisen tason suhtautumisesta ja tulkinnasta Sveum ja Tveter analysoivat myös Norjan kansalliskirjaston sähköpostilistan viestejä, blogikirjoituksia, kirjastojen verkkosivuja sekä kirjastoalan lehtien artikkeleja ja sanomalehdissä julkaistuja mielipidekirjoituksia. Lisäksi he tarkastelivat valtion toimia suhteessa raporttien linjauksiin. Johtopäätöksinään he esittävät, että valtion budjettiehdotukset osoittivat pääsääntöisesti sitoutumista raporttien linjausten toteuttamiseen, mutta kirjastoissa raporttien nähtiin olevan tavoitteiltaan vaatimattomia eivätkä ne vastanneet kirjastojen odotuksia. Visiot kirjastojen

kehittämisestä olivat alisteisia talouspolitiikalle. (Sveum & Tveter 2012, 352–353, 360–361.)

Rowlands, Eisenschitz ja Bawden (2002) ovat ehdottaneet kehysteorian sopivan informaatiopolitiikan analysoimiseen. Tutkimuksessaan he hyödyntävät tiedonlouhintaa ja tarkastelevat informaatiopolitiikkaa käsittelevää kirjallisuutta klusterianalyysin avulla. Heidän mukaansa talouspolitiikka kehystää informaatiopolitiikkaa hallitsevia diskursseja erityisesti puhuttaessa tekijänoikeuslainsäädännöstä. Talouden kehys ei kuitenkaan kykene huomiomaan informaatioon liittyviä ihmisoikeusnäkökulmia eikä muutoinkaan käsityksiä informaatiosta niiltä osin kun ne eivät liity markkinoihin. (Rowlands, Eisenschitz & Bawden 2002, 32–33.)

Iso-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneessä kuningaskunnassa ei ole säädetty erillistä kirjastolakia, mutta lainsäädäntö sisältää asetuksia muun muassa kansalliskirjastoista (British Library Act 1972, Legal Deposit Libraries Act 2003, Libraries Act (Northern Ireland) 2008, National Library of Scotland Act 2012). Yhdistyneessä kuningaskunnassa on kuitenkin tutkittu verraten paljon kirjastopolitiikkaa ja lainsäädäntöä. Joint (2007) tarkastelee Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädäntöä niiltä osin kun se vaikuttaa yleisten kirjastojen toimintaan. Jointin johtopäätöksenä on, että hajanainen lainsäädäntö ei tue ja hyödytä yleisiä kirjastoja kovinkaan hyvin eivätkä kirjastoalan näkemykset ole päässeet esiin lainsäädäntöprosesseissa. Lisäksi Joint esittää, että jopa paternalistisena pidetty tapa ohjata toimintaa valtion tason lainsäädännöllä tukisi kansalaisuutta ja tasa-arvoa, jos kirjastoalan osallistuminen kirjastoa koskeviin lainsäädäntöprosesseihin toteutuisi. (Joint 2007, 366–369.)

Big Society -ideologian vaikutuksia Englannin kirjastoihin ja kirjastojen roolia Big Societyn mukaisessa yhteiskunnassa on tutkittu. Toisaalta yleiset kirjastot ilmentävät monia Big Societyn ideaaleja, mutta toisaalta käytännössä Big Societyyn liittyvällä retorikalla perustellaan leikkauksia ja kirjastojen sulkemisia. (Goulding 2013, 478.) Valtion kirjastopolitiikkaa vuodesta 2003 eteenpäin analysoineessa 2010 julkaistussa tutkimuksessa puolestaan todettiin, että yleiset kirjastot ovat jatkuvasti hallituksen

kiinnostuksen kohteiden joukossa ja erilaisia yleisiä kirjastoja koskevia aloitteita tehtiin aktiivisesti, mutta on epäselvää vastaavatko ne kansalaisten ja kirjastopalveluiden käyttäjien kirjastoihin kohdistuviin tarpeisiin ja odotuksiin (Boughey & Cooper 2010, 197).

Yhdistyneen kuningaskunnan kirjastopolitiikkaa on tutkittu myös internetyhteyksien näkökulmasta. Handin (2005) tutkimuksessa tarkasteltiin internetiin kytkeytyviä itseopiskelun ja voimaantumisen diskursseja, joita esiintyy valtion kirjastopolitiikassa, kirjastonhoitajien ja kirjaston käyttäjien puheessa. Aineistona käytettiin kirjastotyöntekijöiden ja kirjaston käyttäjien haastatteluja sekä hallituksen tuottamia dokumentteja. Vaikka voimaantumisen, osallistumisen ja interaktiivisuuden diskurssit näkyivät koko aineistossa, hallituksen, kirjastojen ja käyttäjien intressit eivät näyttäytyneet yhdenmukaisina vaan niiden välillä vallitsi jännitteitä (Hand 2005, 384–386).

Adler (2015) analysoi Foucault'n julkisia instituutioita koskevien ajatusten valossa Yhdysvaltojen Kongressin kirjastoa osana uusliberalistista informaatiotaloutta. Aineistona hän käytti pääasiallisesti Kongressin kirjaston vuosikertomuksia, mutta myös muita Kongressin kirjaston dokumentteja esimerkiksi strategioita ja kirjaston taloutta käsitteleviä raportteja. Adlerin mukaan uusliberalistinen politiikka hankaloittaa Kongressin kirjaston toimintaa sen keskeisimmässä roolissa demokraattisten prosessien ja ideaalien tukijana. Julkisen sektorin rooli vain yhtenä toimijana markkinoilla näyttäytyy vaihtoehdottomana ja julkisen sektorin, myös kirjastojen, toiminta on normalisoitunut liiketoimintamallien mukaiseksi. Julkiset instituutiot kohtelevat kansalaisia asiakkaina ja demokratian edistäminen on muuttunut markkinointistrategiaksi. Kongressin kirjaston omaksuttua uusliberalistisen ideologian sen toiminta myös edelleen vahvistaa uusliberalistista ideologiaa yhteiskunnassa. (Adler 2005, 43–44.)

Stevenson (2016) on tutkinut kriittisen diskurssianalyysin avulla Ontarion hallinnon dokumentteja, jotka sisältävät visioita yleisistä kirjastoista. Stevenson keskittyi erityisesti aineettoman työn käsitteeseen ja kirjastotyön sisällön muutokseen. Visioiden diskursseissa korostuivat innovaatiot ja asiakaspalvelu, jotka molemmat liittyvät

voimakkaasti sekä kirjastotyön muutokseen että aineettomaan työhön. Diskurssit olivat myös vahvasti uusliberalistisen ideologian ja markkinalogiikan mukaisia ja Stevenson korostaa, että kirjastojen tulisi tiedostaa hallinnon dokumenttien ideologiset ulottuvuudet ja hallitsevien diskurssien mahdolliset vaikutukset kirjastopalvelujen ja kirjastotyön sisältöön (Stevenson 2016, 196–197).

3 YLEISEN KIRJASTON ROOLI

Tutkielman viitekehukseen kuuluvat lainsäädännön ja kirjastopolitiikan lisäksi käsitykset kirjaston tehtävistä ja roolista yhteiskunnassa. Tästä viitekehyksestä ja sitä käsittelevästä kirjallisuudesta nousevia keskeisiä käsitteitä ovat Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria ja erityisesti teoria julkisesta tilasta, uusliberalismi poliittisena ideologiana sekä sosiaalisen kirjaston käsite. Kirjaston rooli yhteiskunnassa kytkeytyy näiden käsitteiden kautta demokratian tukemiseen ja edistämiseen. Yleinen kirjasto näyttäytyy käsitteiden valossa erityisesti deliberatiivisen demokraattisen yhteiskunnan instituutiona.

Kirjasto voidaan käsittää konstruktiona, joka rakentuu muun muassa kirjastoa koskevasta puheesta, lainsäädännöstä, koulutuksesta, teknologiasta, kokoelmista, taloudesta ja politiikasta. Kirjastoa siis jatkuvasti tuotetaan esimerkiksi puheessa, lainsäädännössä, asiakaspalvelutilanteissa, esitteissä ja nettisivuilla. Paavonheimon mukaan "[e]rilaiset käsitykset kirjastosta käyvät jatkuvaa neuvottelua ja kamppailua siitä, millainen kirjastosta on tulossa tai pitäisi tulla". (Paavonheimo 2006, 32–33.)

Erilaiset käsitykset kirjaston yhteiskunnallisesta roolista ja merkityksestä sekä kirjastoammattilaisuudesta eivät ole toisiaan poissulkevia vaan voivat vallita yhteiskunnassa tai yhteisössä samanaikaisesti ja olla osin päällekkäisiä. Eri käsityksissä voi siis ilmetä keskenään samoja piirteitä. Vallitsevat käsitykset voivat myös olla sekä

eksplisiittisiä että implisiittisiä. Yhtä aikaa vallitsevien käsitysten painotukset voivat vaihdella ajan myötä tai tilannekohtaisesti eri konteksteissa.

Jochumsen, Hvenegaard Rasmussen ja Skot-Hansen ovat määrittäneet kirjaston roolin koostuvan neljästä käsitteellisestä tilasta. Malli pohjautuu kirjaston neljään tavoitteeseen, jotka heidän mukaansa ovat kokemus (experience), osallistuminen (involvement), voimaannuttaminen (empowerment) ja innovaatio (innovation). Kokemuksen ja voimaannuttamiseen väliin muodostuu oppimistila, voimaannuttamisen ja osallistumisen väliin kohtaamistila, osallistumisen ja innovaation väliin performatiivinen tila ja innovaation ja kokemuksen väliin inspiraatiotila. Mallia voidaan Jochumsenin ym. mukaan käyttää esimerkiksi kirjaston fyysisten tai virtuaalisten tilojen suunnittelun ja kirjaston toiminnan kehittämisen pohjana sekä kirjastojen roolia käsittelevän keskustelun lähtökohtana. (Jochumsen, Hvenegaard Rasmussen & Skot-Hansen 2012, 589, 595.)

Aabø, Audunson ja Vårheim määrittävät erilaisia tapoja, joilla kirjastot toimivat kohtaamispaikkoina. Heidän mukaansa kirjasto muistuttaa ”kolmatta paikkaa” (Oldenburg, 1999) eli kodin ja palkkatyön piireistä poikkeavaa sosiaalista tilaa. Kirjaston rooli on kuitenkin sitä monimuotoisempi, sillä kirjasto paikkana kytkeytyy käyttäjilleen myös ”ensimmäiseen” ja ”toiseen” paikkaan eli perheeseen ja työhön liittyviin toimintoihin. Kirjasto toimii lisäksi Habermasin käsitteen mukaisena julkisena tilana ja paikkana, jossa sattumalta kohdataan ja ajaututaan keskusteluun tuntemattomien, vieraiden ja itseen nähden erilaisten ihmisten kanssa. (Aabø, Audunson & Vårheim 2010, 25.)

3.1 Demokratia

Yleistä kirjastolaitosta pidetään yhtenä demokraattisen ja tasa-arvoisen yhteiskunnan rakenteellisena osana. Demokratia on erityisesti yleisiin kirjastoihin usein kytkeytyvä ideaali sekä keskeinen osa yleisten kirjastojen toiminnan taustaideologiaa. De la Peña McCookin (2006, x) mukaan ensimmäinen, joka määritteli ”kirjastouskon” (library faith) eli uskon

siihen, että kirjastot tukevat demokraattista yhteiskuntaa, oli Oliver Garceau vuonna 1949 julkaistussa kirjassaan *The Public Library in the Political Process*.

Demokratiaan kytkeytyy ajatus sananvapaudesta, oikeudesta saada ja vastaanottaa tietoa. Usein tätä pidetään edellytyksenä demokratian toimivuudelle. Pääsy tietoon ei kuitenkaan ole yksiulotteinen asia. Marcouxin (2001) mukaan tietoon pääsyn kannalta ongelmana ei ole ainoastaan kysymys tiedon saatavuudesta vaan hän esittää, että olennaisia ovat myös kyvyt ja halut ymmärtää ja käyttää tietoa. Hänen johtopäätöksensä on, että kirjaston rooli demokratian ylläpitäjänä ei rajoitu vain tiedon välittämiseen vaan myös rooliin kuuluu myös pedagogisia ulottuvuuksia. (Marcoux 2001, 72–73.)

Kirjaston rooli kytkeytyy erityisesti deliberatiivisen demokratian ideaan. Pekosen (2011) mukaan deliberaatiossa on kyse julkisesta ja dialogisesta keskustelusta, jonka päämääränä on kollektiivisten päätösten tekeminen. Deliberatiivisessa demokratiassa korostuu puheen, keskustelun ja väittelyn merkitys. Toimiakseen deliberaatio edellyttää sen tavoittelua, että kaikki läsnä olevat voivat esittää asiasta näkemyksensä, keskustelijat ovat valmiita kuuntelemaan toisiaan ja muuttamaan mielipiteitään. Vaikka keskustelu ei johtaisi mielipiteen muutokseen, keskustelun itsessään oletetaan lisäävän ymmärrystä eriävien näkökantojen perusteluista. Näin deliberaatiolla oletetaan olevan myös sivistävä ja ymmärrystä lisäävä vaikutus. Deliberaatio voi lisäksi vahvistaa päätösten legitimitettä. Toisaalta deliberaatio saattaa johtaa mielipiteiden kärjistymiseen ja eri näkökannat omaavien tahojen etäännyttämiseen toisistaan ymmärryksen lisääntymisen sijaan. (Pekonen 2011, 40–41, 43, 59.) Deliberatiivisuus edellyttää siis keskustelijoiden lähtökohtaisesti tasa-arvoisia valta-asemia ja rationaalista suhtautumista väittelyyn. Esimerkiksi sitä, ettei näkemyksen esittäjän henkilökohtaisten ominaisuuksien, kuten sukupuolen, anneta vaikuttaa siihen kuinka esitettyyn näkemykseen suhtaudutaan. Deliberatiivista demokratiaa on kritisoitu myös politiikan häivyttämisestä ja poliittisten kiistojen muuttamisesta moraaliseksi kysymyksiksi (emt., 47).

Jaeger, Gorham, Bertot ja Sarin (2013) määrittävät yleisten kirjastojen pyrkimyksiksi demokratian tukemisen ja epäpoliittisena instituutiona pysyttelemisen. Heidän mukaansa

kirjastojen demokratiaan ja neutraliteettiin liittyvien arvojen ja niiden toteuttamisen väli on jännitteinen taloudellisen niukkuuden hallitessa poliittista diskurssia. Kirjastojen tavoitteleva neutraliteetti näkyy pääasiassa pyrkimyksenä luoda mahdollisimman monipuolisesti erilaisia näkökantoja edustava kokoelma ja pysytellä mahdollisimman epäpoliittisena. Näistä jälkimmäistä Jaeger ym. pitävät kuitenkin ongelmallisena, sillä se rajoittaa kirjastojen mahdollisuuksia ajaa omaa, käyttäjiensä ja heidän yhteisöjensä etua. Tämä puolestaan heikentää kirjastojen mahdollisuuksia saada käyttöönsä resursseja toimintaansa varten ja antaa päätösvallan kirjastojen kehityksen suunnasta kirjastojen ulkopuolelle. Kirjastojen tulisikin aktiivisesti pyrkiä osoittamaan hyötynsä yhteiskunnalle. (Jaeger ym. 2013, 370–371, 375.) Kirjastojen rooliin siis kuuluu kuitenkin Jaegerin Gorhamin, Bertotin ja Sarinin mukaan tietäntyyppinen poliittisuus.

Yhteiskunnallisen marginalisaation, joka rajoittaa kansalaisten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa yhteiskuntaan, voidaan nähdä linkittyvän yksilön tai ryhmän kykyyn määritellä itse itsensä ja luoda itse historiaansa ja kulttuuriansa. Tästä näkökulmasta demokraattisen yhteiskunnan tulisi pyrkiä myös voimaannuttamaan marginalisoituja yksilöitä ja yhteisöjä poistamalla sosiaalisia, kulttuurisia ja institutionaalisia esteitä ja vahvistamalla näiden yksilöiden ja yhteisöjen kykyä nähdä itsensä toimijoina yhteiskunnassa. (Eryaman 2010, 132.) Kirjasto voi siis tukea demokratiaa tukemalla marginalisoitujen itsemäärittelyä esimerkiksi marginalisoitujen yhteisöjen historian ja kulttuurin säilyttämisen ja esiin tuomisen kautta.

Kansalaisten osallistamiseen ja asiakkaiden osallisuuteen sisältyy lupaus demokratisoitumisesta, kuulluksi tulemisesta sekä palvelujen ja oman hyvinvoinnin paranemisesta. Lupauksen kääntöpuolena on kuitenkin mahdollisuus petokseen, jos osallistumisparadigmaa käytetään hallinnan välineenä tai oikeuttamaan julkisen vallan vetäytymistä vastuusta kansalaisten hyvinvoinnista. Osallistumisparadigmaan hallinnan välineenä liittyvät erilaiset osallistumisteknologiat kuten ohjelmat, politiikan lajit, menetelmät ja tekniset ratkaisut, joiden tarkoituksena on edistää kansalaisten osallistumista ja inklusiota. (Matthies 2017, 151–158.)

Huzar (2014) esittää, että kirjastot voivat toimia radikaalin inklusiivisina tiloina ja näin tukea demokratiaa käytännössä sekä haastaa uusliberalistisen rationaliteetin. Radikaali inklusiivisuus ei pyri määrittämään, mitkä ryhmät ovat marginalisoituja, millaisia palveluita nämä ryhmät tarvitsisivat ja edelleen tarjoamaan määrittämilleen ryhmille määrittämiään palveluja. Radikaalin inklusiivisuuden lähtökohtana kirjastoissa on olla avoimia tiloja, joiden käyttöön ei tarvitse mitään ulkopuolelta määritettyä syytä, sekä kohdella kaikkia samanveroisina, antaa käyttäjien itse määrittää omat tarpeensa ja pyrkiä vastaamaan niihin. Haastaakseen uusliberalistisen rationaliteetin kirjastojen tulisi ymmärtää uudella tavalla niiden liberaalidemokrattinen sivistämisen traditio. Se tulisi irrottaa uusliberalistisesta tavasta käsittää kirjastojen arvo, tarkoitus ja tehtävä instituutiona ja paikkoina, jotka mahdollistavat yksilöille tapoja investoida itseensä. Kirjasto voi toimia vastavoimana uusliberalistiselle pyrkimykselle poliittisuuden häivyttämiseen ja epäpolitisoinemiseen, sillä kirjastoilla on potentiaali poliittisuuden tuottamiseen ja politisoimiseen. Jos kirjasto ei edellytä käyttäjiltään mitään tiettyä syytä käyttöön eikä pyri ohjaamaan tiettyjä käyttäjäryhmiä tietynlaiseen kirjastonkäyttöön, kirjaston käyttötapojen rajoitteena ovat ainoastaan käyttäjien ja kirjastohenkilökunnan toiminta, mielikuvitus ja käyttäjien ja henkilökunnan välinen luottamus. Tämä tekee kirjastosta demokraattisen tilan ja tukee demokratiaa avaamalla mahdollisuuden poliittiseen kyseenalaistamiseen. Toisaalta radikaalin inklusiivisuuden ulottuvuuksien huomioimisen ei tarvitse tarkoittaa perinteisten inklusiivisten käytäntöjen, esimerkiksi tietyille ryhmille suunniteltujen ja tarjottujen palvelujen, hylkäämistä vaan niiden mahdollisten vaikutusten laajempaa ymmärtämistä. Näin inklusiiviset käytännöt voitaisiin pyrkiä toteuttamaan tavalla, joka ei hävitä kirjaston radikaalin inklusiivisuuden demokratiaa tukevaa ominaisuutta. On siis tärkeä punnita inklusiivisia käytäntöjä siinä suhteessa, mitä mahdollisuuksia ne kohderyhmilleen avaavat ja mitä mahdollisuuksia ne puolestaan sulkevat. (Huzar 2014, 5–6, 8.) Tietyn tyyppistä userismia kirjastotoiminnassa voidaan siis käyttää avaamaan mahdollisuuksia uusliberalistisen rationaliteetin haastamiseen ja marginalisoitujen emansipaatioon.

Kirjastotyön radikaalin inklusiivisessa liikkeessä kirjaston rooli yhteisönsä palvelijana on keskeinen lähtökohta. Yhteisöä ei kuitenkaan nähdä yhtenäisenä vaan lähtökohtiin kuuluu myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden painottaminen sekä ryhmien välisten valtasuhteiden ja niihin kytkeytyvien etuoikeuksien tunnistaminen. Tietyn tyyppinen

esimerkiksi sukupuoleen tai rotuun kytkeytyvä etuoikeutettu asema tai etuoikeuden puuttuminen voi vaikuttaa kirjastopalveluiden saavutettavuuteen yksilön näkökulmasta. Kirjaston tulisi siis tietoisesti ottaa palveluidensa suunnittelussa huomioon erilaisten asemien mahdollisesti tuottamat saavutettavuuteen vaikuttavat esteet. Radikaalin inklusiivinen kirjastotyö tähtää yhteisön sisäisen keskustelun mahdollistamiseen ja yhteisön kehittämiseen myös marginalisoidut ryhmät huomioivalla ja niiden asemaa kohentavalla tavalla. Kirjasto ei tarjoa valmiita ratkaisuja vaan pyrkii varmistamaan, että jokainen yhteisön jäsen voi tuoda esiin näkökulmansa ja vaikuttaa yhteisön kehitykseen. (Gustina & Guinnee 2017.) Näkökulma kirjastoon radikaalin inklusiivisessa toiminnassa on resurssiuseristinen; kirjaston tehtävänä on mahdollistaa deliberaatio sekä tarjota ja koordinoita resursseja, joita voidaan käyttää yhteisön kehittämiseen ja etuoikeuksien purkamiseen.

3.1.1 Kirjaston ja valtion välisestä suhteesta

Bramanin (2009) mukaan kirjaston ja valtion suhde on kaksisuuntainen. Valtion säätämät lait ja asetukset luovat kirjastojen toimintaa ohjaavan kontekstin ja kirjaston informaatioon ja kommunikaatioon liittyvät toiminnot puolestaan osaltaan muokkaavat tai ylläpitävät politiikan sisältöä. Bramanin mukaan aikana, jolloin politiikassa tapahtuu radikaaleja muutoksia, kirjastojen rooli on erityisen tärkeä, sillä ne tarjoavat kulttuurisen muistin, johon kansallinen identiteetti nojaa. Kirjastot ovat myös osana tuottamassa ja uusintamassa asenteita ja odotuksia poliittisia prosesseja kohtaan ja toimivat lähteenä tiedolle asioista, joita politiikka koskee. Kirjastojen poliittinen merkitys on Bramanin mukaan aineiston tarjoamisen lisäksi yhteisten asioiden hoitamiseen osallistumisen edellyttämien älyllisten kykyjen kehittäjänä. Braman näkee myös populaarikulttuurin voivan toimia tärkeänä osana poliittista sosialisatiota. (Braman 2009, 105, 110–111.)

Braman (2009) esittää, että kirjaston rooliin julkisena tilana yhdistyy muitakin poliittisia аспекteja, esimerkiksi käyttäjien yksityisyydensuojasta huolehtiminen. Braman esittää kaksi eriävää käsitystä siitä, miten kirjaston roolia julkisena tilana ja muita kirjaston poliittisia rooleja voidaan suojata. Toisen käsityksen mukaan tavoitteeseen voitaisiin

päästä käytäntöjä, aineistoa ja kirjastoa organisaationa koskevien innovaatioiden avulla ja toisen mukaan pidemmällä aikavälillä tavoite toteutuisi paremmin pitämällä kirjasto paikkana, jossa voi löytää ja lukea kirjoja. (Braman 2009, 111.)

3.1.2 Kirjaston poliittisten ideologioiden mukaisista rooleista

Birdsall (1994) määrittää kirjaston rooleja yhteiskunnassa poliittisten ideologioiden mukaan. Pääideologioiksi länsimaisissa yhteiskunnissa Birdsall nimeää konservatismiin, liberalismiin ja sosialismiin. Konservatismia kirjasto ilmentää yhteisöllisenä instituutina, yhteisön ja kulttuurin jatkuvuuden takaajana, yhteisön sosiaalisena muistina, ja sosiaalisen järjestyksen uusintajana. Sosialismia kirjasto niin ikään ilmentää yhteisöllisissä piirteissään, mutta erona konservatismiin on tasa-arvon aktiivinen tavoittelu, julkisen rahoituksen korostaminen ja erilaisten ohjelmien ja palveluiden kohdistaminen yhteiskunnassa heikommassa asemassa oleville. Eniten kirjasto kuitenkin Birdsallin mukaan ilmentää liberalismia, jonka määrääväksi piirteeksi hän nimeää individualismia ja yksilön oikeuksien korostamisen. Liberalismia Birdsall jakaa autonomistiseen ja kollektiiviseen liberalismiin, joista autonomistinen yhdistyy nykypolitiikan suuntauksista Yhdysvalloissa konservatismiksi nimettyyn sekä libertarismiin ja kollektiivinen puolestaan sosiaalidemokratiaan. Kirjastossa liberalismi ja individualismi näkyvät Birdsallin mukaan sitoumuksena yhteisön lisäksi jopa korostetummin yksilöön ja yksilön itsensä kehittämisen mahdollistamisena sekä yhtenä kirjaston keskeisimmistä periaatteista eli tiedollisina oikeuksina tai vapauksina (intellectual freedom). (Birdsall 1994, 111–118.)

Hanssonin (2010) mukaan liberalismi näkyy yleisissä kirjastoissa neutraaliuden tavoitteluna ja suhteessa hyvän maun ja tapojen moraaliseen arvottamiseen. Kirjastojen toimintaan on aiemmin kuulunut merkittävänä osana sopivaksi katsotun aineiston valinta, kun nykyään taas painottuu käyttäjälähtöisyys, jossa kirjasto pyrkii tarjoamaan käyttäjilleen näiden haluamaa aineistoa sen sisältöä arvottamatta. (Hansson 2010, 254.) Raber (2010, 153) puolestaan esittää, että yleinen kirjasto instituutina on suunniteltu tekemään yksityisistä kulttuurituotteista julkisia ja edustaa valtion tietoista puuttumista

markkinatalouteen. Tässä näkökulmassa voi nähdä tiivistyvän kirjastojen sosialistisen roolin.

3.2 Uusliberalismi

Keskeisenä kirjastojen roolin muutoksessa näyttäytyy uusliberalismi, jota käytetään käsitteenä etenkin kirjastojen viimevuosikymmenten kehityssuuntia kritisoivassa akateemisessa argumentoinnissa. Uusliberalismiin kytkeytyviä piirteitä on löydettävissä myös kehityssuuntia kritisoivasta käytännön kirjastotyöhön pohjautuvasta argumentoinnista. Muun muassa Birdsall (1994), Budd (2008), Buschman (2003), D'Angelo (2006), Kajberg (2013), Suominen (2002, 2016) ja Tuomi (2017) ovat liittäneet kapitalismin, markkina-ajattelun, kulutusyhteiskunnan, kaupallistumisen, uuden julkisjohtamisen tai -filosofian, yksityistämisen ja muita uusliberalistiseen ideologiaan sisältyviä piirteitä kirjastojen roolissa tapahtuneisiin muutoksiin.

Hall (2011) määrittelee uusliberalismin perustaksi idean vapaasta, omistushaluisesta yksilöstä. Hallin mukaan uusliberalismi näkee valtion tyrannimaisena ja alistavana. Uusliberalistisen käsityksen mukaan valtion ei tulisi määrätä yksilöiden omaisuudesta, säädellä markkinoita tai muutoin puuttua yksilöiden oikeuteen tehdä voittoa ja kerryttää henkilökohtaista omaisuuttaan. Hall esittää, että vaikka uusliberalismi on kriisissä, se on yhä hegemonisessa asemassa. Se vaikuttaa useilla yhteiskunnan ja yhteisön sosiaalisen rakenteen ja kulttuurin osa-alueilla, esimerkiksi ihmisten jokapäiväisessä käyttäytymisessä ja siinä, mikä näyttäytyy arkijärjen mukaisena. (Hall 2011, 706, 728.) Uusliberalismin on myös nähty jopa ylittäneen pelkän hegemonisen diskurssin aseman ja saavuttaneen doksan (Bourdieu 1972) statuksen eli olevan kyseenalaistamaton, itsestään selvänä näyttäytyvä, yleisesti jaettu näkökulma, joka hallitsee puheavaruutta (Macrine 2016, 310). Siinä missä liberalismissa markkinoiden ydin on vaihto, uusliberalismissa markkinoiden keskeisin piirre on kilpailu. Vaihdon näkökulmasta markkinat toimivat parhaiten eri toimijoiden ollessa samanveroisia kun kilpailuun sitä vastoin sisältyy lähtökohtaisesti eriarvoisuus. (Foucault 1979, 118–119.)

Uusliberalismiin kuuluu käsitys keskenään kilpailevista yksilöistä, joilla on hallussaan ja käytössään oma inhimillinen pääomansa. Yksilöt ovat oman itsensä yrittäjiä, jotka investoivat itseensä tehdäkseen minästään paremman, houkuttelevamman ja kilpailukykyisemmän. Uusliberalismissa ihanteena on yksilön vapaus, jonka nähdään toteutuvan parhaiten vapaassa markkinasuhteessa. Yksilöt muuttuvat ikään kuin yrityksiksi ja sosiaalinen muutetaan taloudellisesti mitattavaksi. Uusliberalismissa keskeistä on myös julkisen sääntelyn purku talouden tehokkuuden ja kasvun saavuttamiseksi. Talous halutaan vapauttaa valtion ja politiikan vaikutuspiiristä. Tästä seurauksena on paine sääntelyn purun lisäksi yksityistämiseen sekä demokratian kaventuminen. Poliitiikan ohjauskyky suhteessa talouteen ja teknologiaan on heikentynyt eivätkä julkiset taloudet ole kyenneet investoimaan julkishyödykkeiden kehittämiseen, mikä on puolestaan heikentänyt kansalaisten luottamusta politiikkaan. Toisaalta ainoastaan taloutta pidetään uusliberalismissa politiikan perustana. (Löppönen 2017, 153, 188–191, Foucault 1979.)

Löppönen (2017, 198) näkee uusliberalismin demokraattisen valtion ja demokraattisen kansalaisuuden vastaisena poliittisena liikkeenä ja ideologiana, sillä uusliberalismissa taloudellinen ansaintalogiikka kohotetaan yhdenvertaisuuden ja individualismi kansalaisuuden edelle. Uusliberalismiin liittyy myös ajatus kansalaisyhteiskunnasta, joka kytkeytyy kiinteästi käsitykseen yksilöistä rationaalisesti toimivina, hyötyä tavoittelevina "homo economicus" -ihmisinä. Filosofisessa ja poliittisessä diskurssissa kansalaisyhteiskunta näyttäytyy usein toimijana, joka voi esimerkiksi kamppailla tai nousta valtiota tai sen instituutiota vastaan. Kuitenkaan kansalaisyhteiskunta ei ole luonnostaan eikä historiallisesti sen enempää valtion vastapuoli kuin valtion perustakaan. (Foucault 1979, 296–297.)

Ihmisten toiminnot ja valinnat esimerkiksi ammatin tai puolison valinnan suhteen näyttäytyvät markkinalogiikan näkökulmasta inhimillisestä pääomasta ja sen tuottavuudesta huolehtimisena (Helén 2016, 183). Uusliberalismin voi myös nähdä pyrkivän korvaamaan valtion sääntelyn moraalisisella sääntelyllä ja yksilöiden vastuuttamisella omasta itsestään ja elämästään. Tällöin hallinnan kannalta keskeiseksi näkökulmaksi nousee riskien arviointi ja yksilön edellytetään toimivan rationaalisena

kuluttajakansalaisena, joka tekee valintoja muun muassa elämäntapansa, koulutuksensa ja terveytensä suhteen. Yksilön kuuluu siis investoida itseensä, toimia oman itsensä yrittäjänä sekä soveltaa itseensä ja elämäänsä johtamisen, talouden ja riskien arvioinnin tekniikoita. (Peters 2016, 301–302.) Hallinnan analyysin näkökulmasta liberaaleissa sosiaalivaltioissa poliittisen vallan harjoittaminen on yksilöllistävää. Yhteiskunnan hallinta on yksilöiden valintojen, vapauksien käytön ja itsehallinnan varassa. Valtio pyrkii ohjaamaan ihmisiä hallitsemaan ja kehittämään itseään kansalaisina, yhteiskunnan jäseninä, asiakkaina ja markkinatoimijoina. (Helén 2016, 159, Foucault 1979.)

Uusliberalismissa markkinoiden käsite korvaa sosiaalisen käsitteen elämän hallinnan puitteena ja järkeilyn kiintopisteenä, joten myös julkisen vallan toimet pitää pystyä oikeuttamaan markkinaolosuhteissa. Julkishallinnon toiminnan markkinallistamisen tavoitteena on toiminnan tehostaminen, palveluiden laadun parantaminen ja ihmisten valinnan mahdollisuuksien lisääminen. Poliittisia toimia, joilla pyritään luomaan olosuhteita eri elämän alueiden muuntumiselle liiketoimintaympäristöiksi, kuvataan usein puhumalla yksilöiden ja yhteisöjen voimavarojen sekä erityisesti markkinoiden vapauttamisesta, sääntelyn purkamisesta ja uusien markkinoiden syntymisen edistämisestä. Uusliberalistisessa hallinnallisuudessa markkinat sen lisäksi, että ovat poliittisen hallinnan malli ja julkisen vallan käytäntöjen uudistamisen väline, myös laajenevat kattamaan yhä uusia sosiaalisen elämän alueita. Uusliberalismi edellyttää ihmisiltä uudenlaista subjektiutta, jossa ihmiset mieltävät itsensä kaikilla elämän alueilla markkinatoimijoiksi; asiakkaisiksi, kuluttajiksi tai yrittäjiksi. (Helén 2016, 174, 176–177.)

Markkinarationaliteettien ja -teknologioiden laajeneminen muille elämän alueille on tuonut mukanaan hallinnan teknologioita ja tekniikoita kuten arviointeja, standardeja ja riskienhallintaa, jotka näyttävät lisäävän yksilöiden ja alueiden, esimerkiksi koulutuksen tai terveydenhuollon, autonomiaa, mutta sisältävät käsityksen näistä hallittavina subjekteina (Miller & Rose 2010, 32). Toisaalta uusliberalismi ei nojaa ainoastaan vapaisiin markkinoihin ja valtion roolin minimoimiseen vaan valtiolla on keskeinen ja pysyvä rooli uusliberalistisen politiikan toteuttajana (Bruff 2016, 115). Siinä missä uusliberalismiin kuuluu kaupallistaminen, yksityistäminen, yksilöllistäminen ja työvoiman joustavoittaminen

sekä julkisesti tuotettujen sosiaalisten palvelujen ja yhteiskunnallisten sosiaalisten sopimusten vähentäminen, kuuluu uusliberalistiseen valtion rooliin investoiminen asevoimiin, tiedusteluun ja valvontaan (Cupples & Glynn 2016, 176, Foucault 1979).

3.2.1 Uusliberalistinen politiikka Suomessa

Valtion koon pienentämisen taustalla on ajatus, jonka mukaan valtion pienemmät menot voidaan kattaa pienemmillä verotuloilla ja näin ollen alentaa veroastetta. Matalan veroasteen oletetaan lisäävän yritysten kansainvälistä kilpailukykyä ja kilpailukykyisten yritysten työllistävän enemmän ihmisiä sekä tuottavan enemmän verotuloja valtiolle. Kansainvälistä talouskilpailua ja julkisen sektorin menokuria korostavaa toimintamallia kutsutaan myös kilpailuvaltion malliksi. Suomessa kilpailuvaltion mallin mukaista politiikkaa on toteutettu erityisesti 1990-luvun laman jälkeen ja valtiovarainministeriö on noussut keskeiseksi poliittiseksi toimijaksi, joka vaikuttaa useisiin päätöksiin ja linjaa politiikan strategisia suuntaviivoja. Kilpailuvaltio ei ole pelkkä ideologia vaan kokonaisvaltainen tapa järjestää talouteen liittyviä käytäntöjä ja instituutioita. (Kantola & Kananen 2017, 13, 17, 26.)

Kilpailuvaltioon liittyy erilaisia hallintastrategioita, joissa yhteiskunnan eri kenttien instituutiot tukevat toisiaan eri tavoilla. Jessopin (2012) tunnistamista hallintastrategioista Suomessa ei ole omaksuttu johdonmukaisesti vain yhtä vaan kilpailuvaltion hallintastrategioina on 1990-luvulta lähtien yhdistelty uusliberalistista, neokorporatistista ja neostatistista strategiaa. Euroopan unionin ja rahaliiton jäsenyyden myötä suomalainen kilpailuvaltio on saanut yhä enemmän uusliberaaleja piirteitä, mutta niiden lisäksi 2000-luvun alussa toimittiin neokorporatistisen strategian mukaisesti ja lähtökohtana oli innovaatioiden ja yritysten muutoskyvyn edistäminen. Samalla toteutettiin kuitenkin myös neostatistisen strategian mukaisia piirteitä esimerkiksi työehtojen keskitettyä sopimista ja julkisen ja yksityisen yhteistyötä tutkimus- ja kehityspolitiikassa. Neostatistisia keinoja on omaksuttu yhä enemmän etenkin Sipilän hallituksen aikana ja Suomessa on siirrytty innovaatioita ja muutoskykyä edistävästä strategiasta uusliberalismia ja neostatismia yhdistävään strategiaan, jossa valtio vakauttaa ja ohjaa taloutta. Strategiassa talouden

suunnan määrittelee valtio, mutta vastuu talouden toteuttamisesta ja kustannuksista on kuitenkin valtion sijaan yrityksillä ja kotitalouksilla. (Sorsa 2017, 82–87.) Neljäs Jessopin määrittämistä hallintastrategioista on neokommunitarismi, jossa korostetaan kolmannen sektorin roolia ja sosiaalista taloutta talouden kehityksen lisäksi myös sosiaalisen koheesion tuottajina. Neokommunitaristinen strategia rajoittaa vapaata kilpailua ja globaalin kilpailun sijaan sen lähtökohtana ovat paikallisyhteisöt ja asioiden käyttöarvo. (Jessop 2002, 463–464.)

Suomea on uudistettu 1980-luvulta lähtien uusliberalististen oppien mukaisesti. Uusliberalismissa tavoitteena on suojella yksityistä omistusoikeutta ja yksilöiden vapautta hallita omaisuuttaan sekä minimoida valtion rooli yhteiskunnassa, mikä johtaa demokratian alan pienenemiseen. Uuden julkisjohtamisen oppi on uusliberalismin kannalta olennainen, sillä se mahdollistaa päätöksenteko- ja johtamisperiaatteiden muuttamisen niin, että valtaa siirtyy niille, jotka kontrolloivat budjetteja, ja se ”kertoo, miten yksityisomistusta ja markkinoita voidaan laajentaa myös julkisorganisaatioiden sisään”. Uuden julkisjohtamisen periaatteiden mukaan osa julkisista toiminnoista yksityistetään ja ne, joita ei voida yksityistää tai ulkoistaa uudistetaan yksityisten yritysten johtamismallien mukaisiksi. Yksiköille määritetään omat budjetit ja niiden käytettävissä olevat varat sidotaan määrällisiin tavoitteisiin, laadullisiin arvionteihin ja ulkoiseen rahoitukseen. Menestyneitä yksiköitä ja niiden johtajia palkitaan kun heikosti menestyviltä puolestaan voidaan vähentää resursseja ja siten toimintaedellytyksiä. (Patomäki 2015, 12, 27–29, Yliaska 2017, 33.) Uuden julkisjohtamisen taustalla vaikuttaa julkisen valinnan teoria. Julkisen valinnan teoriassa politiikan ja julkisen sektorin toimijat ymmärretään taloustieteellisen kysymyksenasettelun kautta ja oletuksena on, että kaikki yksilöt ajavat joka tilanteessa omaa etuaan. (Yliaska 2017, 40.)

Uuden julkisjohtamisen opit korostavat julkisten palveluiden ja julkishallinnon uudistamista ja tehostamista. Uuden julkisjohtamisen oppien mukaisen palveluiden järjestämisen jälkeen peruspalvelut, joihin myös yleiset kirjastot kuuluvat, ovat Suomessa säilyneet. Niiden hallintotapa, suhtautuminen toiminnan kohteisiin ja käsitys toiminnan tuloksista on kuitenkin muuttunut perusteellisesti. Julkisten palvelujen instituutioita ja niiden ohjaamista

hallitsevat markkinalogiikka, tuotto-odotukset, kustannustehokkuus, arviointi ja kehittäminen. Uudessa julkisjohtamisessa arviointi toimii ennakoivana hallinnan muotona. Arvioinnin ensisijaisena tarkoituksena ei ole selvittää, ovatko organisaatiot ja muut toimijat suoriutuneet tehtävistään hyvin, vaan arvioinnin keskeinen tarkoitus on selvittää ovatko organisaatiot ja muut toimijat ylipäänsä tarpeellisia, kustannustehokkaita, onko niillä mahdollisuuksia kehittyä ja mitä niiden toiminnan kehittämisen kohteiden tulisi olla. Arvioinnin kiinteä yhteys kehittämiseen johtaa julkisten organisaatioiden jatkuviin organisaatiouudistuksiin ja kehittämishankkeisiin. (Helén 2016, 184–187, 201, 206.)

3.2.2 Uusliberalistinen kansalaisuus ja hallinta

Pyykösen (2014, 13) mukaan 1990-luvun laman jälkeen Suomessa yrittäjähenkisyyden arvostus on noussut ja yrittäjyyteen kytkeytynyt eetos, ”jonka tavoitteena on yrittäjyhteiskunta ja yrittäjäkansalainen, jotka molemmat katsotaan sitä koskevassa puhettavassa moraalisesti oikeiksi ja hyväiksi”. Yrittäjäkansalaisuus on syntynyt uusliberaalin diskurssin ja yhteiskuntapolitiikan myötä. Yrittäjäkansalaisuus on uusliberaali kansalaisuuden muoto, jonka perustana on talouskasvun ja kilpailukyvyn arvojen ja tavoitteiden yleinen hyväksyminen. Yrittäjäkansalaisen ajattelun lähtökohtia ovat hänen omat yksilönvapautensa ja mahdollisuutensa ja hän mieltää itsensä sijoitukseksi, johon panostamalla henkistä, materiaalista ja sosiaalista pääomaa voi kehittää kykyjään ja lisätä tuloksellisuuttaan. Lisäksi yrittäjäkansalaisen on oltava valmis ottamaan vastuu riskinotostaan ja sosiaalisesta, terveydellisestä ja taloudellisesta hyvinvoinnistaan. (Pyykönen 2014, 25, 29, 94, 112.) Pyykönen esittää, että

”yrittäjyydestä on viimeisen vuosikymmenen aikana tullut juurikin moraalisesti oikeanlainen tapa ajatella yksilön kansalaisuutta ja eri alojen organisaatioiden toimintaa; toisin sanoen kokonaisvaltainen yhteiskunnassa olemisen, ajattelemisen ja toimimisen tapa. Se kääntää kaikkea ajatteluamme talouslogiikan mukaiseksi aina kulttuurista ja kasvatuksesta luontoon. Lisäksi se muokkaa tapaamme ajatella itseämme ja toisiamme, sekä keskinäistä yhteenkuuluvuuttamme ja eroavuuttamme” (Pyykönen 2014, 13).

Elinikäisen oppimisen ideologia nivoutuu uusliberaaliin yrittäjäkansalaisuuteen. Se pohjautuu uusliberalistiseen rationaliteettiin. Poliittiset rationaliteetit ovat ajattelutapoja, joiden kautta todellisuus ja toiminta ymmärretään. Uusliberalistinen rationaliteetti tarkoittaa siis laajempaa ideologista järjestelmää, ei pelkästään uusliberaalia talousteoriaa. Uusliberalistisen rationaliteetin mukaan valtion tehtävänä on turvata yhteiskunnan järjestys ja hyvinvoinnin tuottaminen on yksilöiden tehtävä. Uusliberalistinen rationaliteetti edellyttää yksilöiden toimivan itseään säätelevinä ja autonomisina subjekteina. Vaikka pintatasolla elinikäinen oppiminen näyttää positiivisena ja epäpoliittisena, käsitykset siitä, mitä pidetään oikeanlaisena oppimisena ja oikeina taitoina, mitä päämääriä oppimisen tulisi palvella ja kenen vastuulla taitojen ylläpitäminen ja kehittäminen ovat riippuvat sen taustalla vaikuttavasta ideologiasta. 2000-luvun elinikäisen oppimisen ideologian mukaan vastuu itsensä kehittämisestä on aiempaa enemmän yksilöllä itsellään. Elinikäinen oppiminen on välttämätön osa ”aktiivisen kansalaisuuden” ideaa ja sen subjektiviteetti on itsestään huolehtiva, asenteiltaan ja elämäntavoiltaan joustava, vastuullinen yrittäjäkansalainen. (Kinnari & Silvennoinen 2015, 109–110, 112–113, 121, 125, 128–129.)

Aktiivisuus ja toimeliaisuus ovat itsensä yrittäjyyden – käsityksen, jonka mukaan ihminen on itse itsensä pääomaa – normatiivisia ihanteita. Itsensä yrittäjyyteen kytkeytyy aktiivisuusdiskurssin lisäksi vastuullistamiskurssi. Molempien taustalla on oletus yksilöstä itseriittoisena olentona, joka kykenee tuottamaan omien tarpeidensa tyydytyksen. Vastuullistamiskurssiin kytkeytyy käsitys, ettei ihminen voi juurikaan vaikuttaa muuhun kuin itseensä. Ihminen voi siis tämän käsityksen mukaan vaikuttaa omiin kykyihinsä ja asenteisiinsa ja sopeutua olosuhteisiin tai optimoida toimintansa niihin nähden, mutta ei juurikaan muuttaa esimerkiksi työolosuhteitaan, saati yhteiskunnallisia rakenteita. Käsitys häivyttää näkyvistä ne riippuvuus-, riisto- ja valtasuhteet, joiden puitteissa ihmiset toimivat. Eettisenä ihmiskuvana itsensä yrittäjyys sisältää tavan arvioida ihmisen elämän arvoa sen tuottavuuden perusteella. Kun oletuksena on kyky tyydyttää itse tarpeensa, avun tarvitseminen näyttää epäonnistumisena ja apua tarvitseva ihminen epäonnistuneena ihmisenä. Riippumattomuudessa onnistuva yksilö puolestaan näyttää onnistuneena, ”hyvänä” ihmisenä. (Lahikainen & Harni 2016, 30–33, 37.)

Aktiivisen kansalaisuuden käsite kytkeytyy uusliberalistiseen hallintaan ja kansalaissubjektiin, joka on ”aktiivinen, rationaalinen, vastuullinen ja taloudellisesti tuottava yksilö, jota valmentajavaltio mentoroii, kasvattaa ja kannustaa” (Saarinen, Salmenniemi & Keränen 2014, 607). Aktiivinen kansalaisuus ilmentää vapauden hallinnan tekniikkaa, jossa kansalaisen ideaalityyppinä on vapaa kansalaissubjekti, joka vapaudellaan ylläpitää halvalla hallittua yhteiskuntaa. Riskien hallinta on yksilöiden tehtävä ja valinnat käsitetään oman autenttisuuden ilmauksina. Kansalaisuus ei siten määriy oikeutena valtion ja yhteiskunnan tarjoamaan turvaan riskien varalta vaan kansalaisuus määriytyy velvoitteena oman elämän riskinhallintaan. (Saastamoinen 2010, 234–235, 238). Aktiivista kansalaisuutta tukemalla valtio ja kunnat voivat vähentää vastuutaan kansalaisista. Kansalaisaktiivisuuden ja kansalaisvastuun korostaminen on suomalaisissa kunnissa liittynyt sosiaali- ja terveyspalveluiden ja tuen heikentämiseen etenkin päihdeongelmallisilta, pitkäaikaistyöttömiltä ja maahanmuuttajilta riippumatta kunnan taloudellisesta tilanteesta. Kunnan taloudellisen tilanteen heikentyessä kansalaisaktiivisuuden ja -vastuun korostamiseen kytkeytyvä tuen heikentäminen ulottuu laajasti koskemaan myös muita väestöryhmiä esimerkiksi lapsia ja nuoria. (Selkälä 2013, 189.)

Aktiiviseen kansalaisuuteen kytkeytyy oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi myös yhteisöllisiä ulottuvuuksia. Tavoitteina ovat yksilöiden aktivointi, voimaannuttaminen ja vastuullistaminen. Voimaannuttaminen viittaa prosesseihin, joissa yksilöitä tuetaan toimimaan valitsevina subjekteina, sekä yksilön osallistamiseen paikallisyhteisöön. Osallisuus paikallisyhteisöjen toimintaan on myös yksi aktivoinnin tavoitteista. Vastuullistamisen yhteisöllinen ulottuvuus korostaa paikallisyhteisön jäsenyyttä ja moraalisuutta; yksilön tulee olla kunnollinen yhteisön jäsen. (Saastamoinen 2010, 246–248.) Aktiivinen kansalaisuus ja elinikäinen oppiminen voidaan siis käsittää hallinnan regiimeinä tai uusliberalistisen politiikan valtastrategioina. Hallinnan regiimit ovat rutiininomaiseksi muuttuvia tapoja tehdä ja käsittää asioita tietyllä tavalla, joihin liittyvä vallankäyttö ei ole selkeää vaan koostuu löyhästä ja muuttuvasta joukosta hallinnan tekniikoita, käytäntöjä ja rationaalisuuksia. Hallinnan regiimit eivät kytkeydy tiettyyn instituutioon vaan ovat löyhiä järjestelmiä, jotka voivat olla osin päällekkäisiä, lainata toisiltaan tai kilpailla keskenään. (Dean 1999, 28–29, Kantola 2010, 97.)

Yhteisöllisyys on aktiivisen kansalaisuuden ja elinikäisen oppimisen tavoin yksi käyttäytymisen politiikan ja hallinnan operatiivisista termeistä. Käyttäytymisen politiikka viittaa politiikkaan, joka pyrkii ohjaamaan ihmisiä elämään elämänsä tietynlaisilla tavoilla. Yhteisön korostaminen ei sisälly uusliberalismiin vaan esimerkiksi ”kolmanteen tiehen”, jossa uusliberalismin periaatteet hyväksytään kyseenalaistamatta, mutta pyritään hyödyntämään myös ”kansalaisyhteiskuntaa” eli instituutioiden ja toimijoiden kokonaisuutta, joka toimii markkinoiden ja julkisen hallinnon instituutioiden ulkopuolella. (Rose 2000, 306–308.) Yhteisö on yksilöiden hallinnan ja kollektiivisen olemassaolon alue, joka on moraalisesti latautunut, kytkeytyy markkinoihin, kulutukseen ja sopimuksiin. Yhteisön kautta hallitseminen sisältää strategioita yksilön ja yhteisön välisen uskollisuuden kehittämiseksi ja välineellistämiseksi. (Miller & Rose 2010, 129, 135.) Yhteisöllistäminen, yhteisöllisyyden korostaminen ja sen tukeminen voivat siis toimia keinoina siirtää vastuuta kansalaisten hyvinvoinnista pois valtiolta ja vastuullistaa kansalaiset oman hyvinvointinsa lisäksi toistensa hyvinvoinnista.

3.2.3 Vaikutus kirjaston roolin

Uusliberalististen käytäntöjen ja politiikan toteuttaminen ei välttämättä ole tietoista tai suunnitelmallista vaan se voi johtua uusliberalistisen rationaliteetin hegemonisuudesta. Uusliberalismi voi näyttäytyä epäpoliittisena arkijärjenmukaisuutena. Lisäksi on mahdollista, että uusliberalististen käytäntöjen mukaan toimiminen on vaivattominta ja yksinkertaisinta tai näyttäytyy sellaisena yhteiskunnassa, joka on järjestetty monin paikoin uusliberalistisen ideologian mukaisesti.

Yleisen kirjaston tärkeimpänä toimintona voidaan käsittää olevan demokraattiselle yhteiskunnalle välttämättömien tietojen ja arvojen edistäminen ja ylläpitäminen. Täten kirjastojen tila kertoo demokraattisen yhteiskunnan tilasta. Demokraattisen yhteiskunnan arvoja uhkaavat seikat heijastuvat yleisiin kirjastoihin ja kääntäen mikä tahansa, mikä uhkaa yleisiä kirjastoja heikentää demokratiaa. Postmoderni kulutuskapitalismi muodostaa uhan julkisessa tilassa tapahtuvalle rationaaliselle diskurssille, sillä se redusoi tiedon

pelkäksi informaatioksi tai viihteeksi. Tiedon redusointi informaatioksi ja viihteeksi puolestaan uhkaa yleisten kirjastojen olemassa oloa. (D'Angelo 2006, 1–2.)

D'Angelo (2006) liittyy tähän kehityskulkuun kirjastojen muuttamisen kirjakauppaketjujen kaltaiseksi organisaatorakenteeltaan ja menettelytavoiltaan. Kirjakauppaketjut eivät tarvitse kirjastonhoitajia vaan matalapalkkaisia työntekijöitä noutamaan asiakkaille kirjoja. Niissä kirjojen tilaukset ovat keskitettyjä, ”hyvän” ja ”huonon” kirjallisuuden välillä ei tehdä eroa, niillä ei ole tavoitetta palvella yleistä hyvää tai edistää demokratiaa ja sivistystä vaan ainoa tavoite kirjojen valinnassa on kirjakauppojen tapauksessa myynti tai kirjakauppamaisten kirjastojen tapauksessa aineiston kierto. Esimerkkinä tällaisesta kirjastotoiminnasta D'Angelo pitää Lontoossa olevia Idea Store -kirjastoja, joissa henkilökuntana on työnjohtajia ja asiakaspalvelijoita, muttei kirjastonhoitajia. Idea Storejen sisäänkäynnin luona on aina kahvila, mutta tietopalvelua niissä ei ole. Idea Storeja brändätään ja markkinoidaan asiakkaiden houkuttelemiseksi ja niiden toimintaperiaate pohjautuu vähittäiskauppojen toimintamalliin, sillä senkaltaisen toiminnan katsotaan olevan etenkin nuorille luonteva osa elämäntapaa ja saavan siis nuoret lainaamaan kirjoja ja käyttämään kirjaston tarjoamia opetuspalveluja. (Emt., 2–3.)

D'Angelo (2006) esittää, että kirjastoihin kohdistuneet muutokset eivät pohjimmiltaan johdu teknologian kehityksestä, sillä kehityksen suuntaa ohjaavat valta-asemissa olevat ihmiset. Suurimmat kirjastoihin kohdistuneet muutokset ovat D'Angelon mukaan johtuneet aggressiivisesta markkinasuuntautuneesta johtamisesta ja hallinnosta. Teknologian hän näkee välineenä, jonka avulla johdon linjauksia toteutetaan. Esimerkiksi automatisoitu kirjavalinta toteutuu vain, jos kirjaston johto päättää, ettei kirjavalinnassa enää tarvita kriittistä arviointikykyä. D'Angelo esittää myös, että teknologia ei ole suurin kirjastoalalla vakituisia työpaikkoja vähentänyt tekijä vaan siihen suurempina syinä ovat muun muassa työn ulkoistaminen sekä valvonnan ja toiminnan laajuuden supistaminen. Teknologian D'Angelo näkee enimmäkseen parantaneen palvelun laatua esimerkiksi verkossa käytettävien kirjastoluetteloiden myötä, mutta se ei ole sinänsä juurikaan vähentänyt työvoiman tarvetta. (Emt., 114–115.)

Kajberg (2013) tarkastelee kirjastoalalla vallitsevia käsityksiä yleisten kirjastojen arvoista ja tehtävistä sekä pohtii kirjastojen roolia sosiologi ja filosofi Axel Honnethin ajattelun valossa. Kajberg sanoo, että kirjastojen ja yhteisöjen, joissa kirjastot toimivat, välinen raja-aita on madaltumassa ja kirjastot ovat kiinteä osa urbaania elämää. Hänen mukaansa kirjastoalalla vallitsee käsitys, että kirjastot voisivat toimia paikkoina opiskelulle, kommunikaatiolle, vapaa-ajan vieton ja kulttuuritoiminnoille sekä tapaamispaikkoina. Digitalisaatio näyttäytyy kirjastoalalla mahdollisuutena päivittää ja muotoilla uudelleen tietopalveluja. Myös kirjastotyön monikulttuuriset ulottuvuudet ja kirjastojen rooli informaatiolukutaidon opettamisessa ja elinikäisen oppimisen tukijana ovat merkittäviä. Kajberg esittää, että korostamalla kirjaston kommunikaatiivista roolia ja roolia tapaamispaikkana, kirjastot voisivat edistää julkista keskustelua ja näkökulmien vaihtoa esimerkiksi sosiaalisista ja poliittisista kysymyksistä. (Kajberg 2013, 295–296.) Kirjaston rooliin liittyvässä keskustelussa Kajberg (2013, 303) näkee jaon toisaalta markkina-, kulutus- ja kysyntäorientoituneeseen ja toisaalta kirjaston roolin yhteisön kulttuurikeskuksena tai monitoimitilana käsittävään näkökulmaan.

Yhteiskunnan sosiaalisen vapauden kannalta Kajbergin (2013) mukaan olisi tärkeää kiinnittää huomiota laajempaan informaatioon liittyvään kontekstiin ja ilmiöihin, esimerkiksi informaation monopolisoitumiseen, ihmisten väliseen eriarvoisuuteen pääsyssä informaatioon sekä kaupallistumisen ja yksityistämisen tuottamiin kirjastoihin kohdistuviin negatiivisiin vaikutuksiin. Kirjaston yhteiskunnallisessa roolissa Kajberg pitää merkittävänä informaatiolainsäädännön seuraamista ja erityisesti hallintoon liittyvän informaation avoimuuden puolustamista sekä vallitseviin yhteiskunnallisiin diskursseihin nähden vaihtoehtoisen informaation tarjoamista. Hän ei kuitenkaan ehdota kirjastoille tiedon tuottajan roolia vaan tiedon välittäjän, joka osallistuu vaihtoehtoisen informaation tunnistamiseen ja ylläpitää kokonaiskuvaa eri aihepiireihin liittyvästä informaatiosta. (Emt., 299, 301.)

3.2.4 Vaikutus kirjastoammattilaisen ja kirjaston käyttäjän rooliin

Kirjastonhoitajan rooli portinvartijana on katoamassa. 1950-luvulle asti korkea- ja populaarikulttuuri olivat toisistaan selvästi erillisiä ja portinvartijoiden rooliin kuului määrittää, mitkä teokset hyväksytään korkeakulttuuriksi. Yhdysvaltalaiset kirjastot eivät kuitenkaan ole koskaan pyrkineen tarjoamaan käyttäjille ainoastaan korkeakulttuuria, sillä populaarin kirjallisuuden lukemisen on toivottu toimivan väylänä ylevämmän kirjallisuuden lukemiseen. Kirjastonhoitajan rooliin kuului aiemmin kuitenkin olennaisena osana tietää korkea- ja populaarikulttuurin ero, jotta kokoelmassa olisi molempia. D'Angelo (2006) esittää, että portinvartijan roolin kadotessa populaarikulttuuri tulee valtaamaan alan korkeakulttuurilta, viihde korvaamaan sivistyksen ja kuvat painetun tekstin. (D'Angelo 2006, 117–120.)

D'Angelon (2006) mukaan kirjaston käyttäjien oletettiin ennen noudattavan kirjaston byrokraattisia sääntöjä ja toimintatapoja, mutta nykyään kirjaston käyttäjät nähdään markkinoilla toimivina asiakkaina. Byrokraattiseen toimintaan D'Angelo liittää puolueettomuuden, persoonattomuuden ja selkeät, objektiivisesti määrätyt ja täytäntöön pannut, ylöskirjatut säännöt ja toimintatavat, jotka pätevät niin henkilökuntaan kuin käyttäjiinkin. Markkinoilla puolestaan palvelut ovat D'Angelon mukaan neuvoteltavissa ja markkina-ajattelun mukaan kirjaston asiakas voisi esimerkiksi suostutella kirjaston perumaan hänelle määräämänsä maksun. (Emt., 113.)

Suomisen (2016) mukaan kirjaston voi käsittää olevan olemassa kirjaston käyttäjiä, kirjastossa olevien teosten tekijöitä ja yhteisöä, yhteiskuntaa, organisaatioita tai valtiota varten. Käsitystä, jonka mukaan kirjasto on ainoastaan käyttäjiään varten, Suominen kutsuu useristiseksi. Hänen mukaansa useristinen käsitys kirjastosta kytkeytyy liberalistiseen poliittiseen teoriaan ja filosofiaan, sen individualismiin, neutraaliuteen suhteessa arvoihin ja psykologiseen hedonismiin. (Suominen 2016, 30–31.) Resurssiuserismissä painottuu informaation käsittäminen käyttäjän hyödynnettävissä olevana resurssina. Tähän käsitykseen Suominen (2016, 307) yhdistää myös diskurssin, jossa informaatio näyttäytyy ainoastaan positiivisessa valossa, tieto ja informaatioyhteiskunta hyvinä asioina.

Suomisen (2002) mukaan kirjastoala ja -tutkimus nojaavat käyttäjakeskeiseen näkökulmaan kirjastotoiminnan kehittämisessä ja niiden oikeuttamisessa. Hänen mukaansa käyttäjakeskeisyys voi olla myös hyvää ja hyödyllistä, mutta toisaalta myös naiivia ja ideologista. Jälkimmäisen useristisen näkökulman yleistymisen Suominen kytkee uusliberalistiseen politiikkaan, jossa ihmiset käsitetään asiakkaiksi, kuluttajiksi tai palveluiden käyttäjiksi ja yhteiskunta markkinoiksi. Hän esittää, että userismissa otetaan käyttäjän tarpeet tai halut itsestään selvänä lähtökohtana kirjaston toiminnalle eikä mitään muita mahdollisia perusteita tunnisteta. (Suominen 2002.)

Sheran (1976, 48–49) mukaan kirjasto on yhteiskunnallinen kommunikaation väline - omanlaisensa media, vaikkei Shera kyseistä sanaa käytäkään - jonka perinteinen rooli yhteiskunnassa on säilyttää ja välittää kulttuuriperintöä. Kirjaston kokoelmatyötä käsitellessään Shera jakaa aineiston hankintaa koskevat käsitykset kysyntä (demand) ja arvo (value) -teorioihin. Kysyntään perustuvan näkemyksen taustalla on käsitys, jonka mukaan kirjaston on tarjottava käyttäjilleen sitä aineistoa, jota nämä haluavat, sillä kirjaston rahoitus tulee viimekädessä käyttäjiltä. Arvoon perustuva näkemys puolestaan pohjautuu näkemykseen, jonka mukaan kirjastohenkilökunta on pätevää valitsemaan ”parhaan” aineiston. (Shera 1976, 51–52.)

Budd (2008, 170–171) esittää, että kirjastonhoitajilla tulisi nähdä akateemiseen vapauteen verrattava vapaus aineistovalinnassa. Aineistovalintaan liittyen Budd kiinnittää huomiota siihen nähdäänkö kirjaston käyttäjä asiakkaana tai kuluttajana vai kansalaisena. Hänen mukaansa kirjaston käyttäjien näkeminen kuluttajina voi johtaa kansalaisen aseman demokratiassa määrittymiseen kuluttajuuden kautta. Buddin mukaan kirjaston rooli avoimen ja julkisen, monipuolisen kokoelman ylläpitäjänä mahdollistaa ihmisille kansalaisen roolissa toimimisen mahdollistaessaan kritiikin ja toisinajattelun. (Budd 2008, 128–129.) Budd määrittelee kysyntään vastaamisen ja sivistämisen tai valistamisen välisen ristiriidan lisäksi muitakin kirjastotyöhön sisältyviä ristiriitoja tai jännitteitä. Hän kiinnittää huomiota sananvapauden ja sosiaalisen vastuullisuuden väliseen ristiriitaan, kulttuuriperinnön säilyttämisen ja sananvapauden sekä demokratiaan kytkeytyvän kommunikaation mahdollistamisen väliseen jännitteeseen, yksilön ja ryhmien huomioimisen välisiin eroihin sekä kirjaston käsittämisen välineenä ja kirjaston

käsittämisen päämääränä perustavanlaatuiseen eroon. (Budd 2008, 169, 182–186, 229, 252.)

3.3 Kirjasto julkisena tilana

Kirjaston roolia yhteiskunnassa voidaan hahmottaa monista lähtökohdista käsin. Usein kuitenkin kirjaston nähdään toimivan Habermasin käsitteen mukaisena julkisena tilana tai ylläpitävän julkista tilaa. Julkisen tilan toimijana kirjasto näyttäytyy jopa elimellisenä osana deliberatiivista demokratiaa.

Habermasin mukaan kommunikatiivinen toiminta on keskeinen tekijä demokraattisen yhteiskunnan kannalta, sillä se mahdollistaa yhteisymmärryksen saavuttamisen. Julkinen tila on diskursiivinen tila, joten kommunikaatio on edellytyksenä julkisen tilan muodostumiselle. Julkiset tilat ovat avoimia kaikille ja esitetyjä argumentteja ideaalisessa tilanteessa punnitaan rationaalisesti argumentin esittäjän asemasta tai ominaisuuksista välittämättä. Julkiset tilat voivat siis tuottaa sosiaalista integraatiota, poliittista osallistumista sekä mielipiteenmuodostusta. Habermas esittää myös, että perustuslaki toimii tapana institutionalisoida kommunikatiivinen mielipiteen- ja tahdonmuodostus. Julkisen tilan toimijat eivät yksin voi varmistaa vaan ainoastaan ohjata demokratian kannalta perustavanlaatuista kommunikatiivista toimintaa. Pelkkä kommunikatiivinen toiminta ei siis riitä vaan perustuslaillisuuteen sidotut demokraattiset mielipiteenmuodostusväylät ovat edellytyksenä sosiaalisen integraation toteutumiselle. (Habermas 1976 & 1997, tässä Tykkyläinen 2017.)

Kirjastoa julkisena tilana ovat käsitelleet muun muassa Buschman (2003 & 2009) sekä Jaeger ja Burnett (2010). Widdersheim ja Koizumi (2016) ovat kehittäneet teoreettisen mallin yleisistä kirjastoista julkisena tilana. Kirjaston kommunikatiivista roolia puolestaan on käsitellyt esimerkiksi Kajberg (2013). Kirjaston julkisena tilana kohtaamat uhat ja haasteet kytkeytyvät uusliberalistiseen ideologiaan.

3.3.1 Kirjasto osana informaatiomaailmoja

Jaeger ja Burnett (2010) yhdistävät informaatiomaailmojen teoriassaan Jürgen Habermasin elämismaailman käsitteen Elfreda Chatmanin pienten maailmojen käsitteeseen. Elämismaailma on yhteiskunnan tai kulttuurin kollektiivinen sosiaalinen ja informaatioympäristö, joka koostuu kaikkien yhteiskunnan jäsenten tai kulttuuriin kuuluvien yksilöiden näkökulmista, äänistä ja informaatioresursseista (Jaeger & Burnett 2010, 26–27). Pienet maailmat ovat normatiivisia sosiaalisia ympäristöjä, joissa keskenään vuorovaikutuksessa olevan ryhmän jäsenet toimivat. Pienen maailman yksilöitä yhdistävät jaetut kiinnostuksen kohteet, odotukset, käyttäytymismallit ja usein myös taloudellinen asema sekä maantieteellinen tai virtuaalinen läheisyys. (Emt., 21–22.)

Jaeger ja Burnett (2010) määrittelevät kirjastojen olevan julkisen tilan instituutioita. Heidän mukaansa kirjastojen tehtävä on varmistaa informaation kulkeminen pienten maailmojen välillä ja varmistaa, että pienten maailmojen jäsenet altistuvat myös muiden pienten maailmojen näkökulmille. Kirjasto toimii informaatiokeskuksena, joka palvelee yhteisön tarpeita ja luo siltoja paikallisten pienten maailmojen tarpeiden ja elämismaailman informaatioresurssien välille. Kirjaston tehtävänä on siis tarjota pääsy monipuoliseen informaatioon ja mahdollistaa kommunikaatio tai informaation kulkeminen erilaisia näkökulmia edustavien yhteiskunnan jäsenten välillä. Jaeger ja Burnett esittävät kirjastoa määrittävän piirteen olevan pääsyn tarjoaminen informaatioon. (Emt., 9, 69, 80.)

Jaeger ja Burnett (2010) korostavat teknologialla olevan merkittävä vaikutus kirjastojen luonteeseen ja erityisesti internetin pakottavan kirjastot pohtimaan rooliaan yhteiskunnassa. Heidän mukaansa kirjastot ovat olennaisessa roolissa myös virtuaalisen julkisen tilan kannalta. Kirjastot tarjoavat pääsyn internetiin myös niille yhteiskunnan jäsenille, joilla ei muutoin olisi mahdollisuutta osallistua julkiseen keskusteluun tai esimerkiksi käyttää valtion sähköisiä palveluita. Yhdysvalloissa kirjastojen työntekijät lisäksi usein neuvovat kirjastonkäyttäjiä valtion verkkosivujen ja -palvelujen käytössä. (Emt., 78–83.) Kirjastoilla on myös symbolinen merkitys luotettuina sosiaalisina

instituutioina, jotka tarjoavat erilaisia näkökulmia ja tiloja, joissa eri pienten maailmojen välinen vuorovaikutus on mahdollista (Jaeger & Burnett 2010, 85).

3.3.2 Julkisen tilan rapautumisesta

Buschman (2003, 170) esittää, että kirjastot tekevät Jürgen Habermasin käsitteen mukaisen julkisen tilan mahdolliseksi ja ovat julkisen tilan – yhden demokratian edellytyksistä – ruumiillistuma. Buschman vertaa kirjastojen ajattelemista uuden julkisfilosofian (new public philosophy) ja markkinalogiikan mukaan Habermasin esittämään median taloudellisen keskittymisen ja teknologia- ja organisaatiokeskeisyyden tuottamaan julkisen tilan rapautumiseen. Buschmanin mukaan kirjaston rooli tulisi määritellä demokraattisesti yhdessä sen yhteisön kanssa, jota kirjasto palvelee. Hänen mukaansa kirjastojen tulisi myös tarjota vaihtoehtoja ja vaihtoehtoisia tiloja informaatiokapitalismin ja mediaspektaakkeliin hallitsevalle kulttuurille. (Buschman 2003, 180.)

Buschmanin (2003) mukaan ajattelu- ja toimintatavat, jotka heikentävät kirjaston roolia julkisena tilana ilmenevät käyttäjäkeskeisyytenä, jossa kirjaston tavoitteena on tarjota käyttäjilleen sitä, mitä käyttäjät haluavat. Ilmiöön hän liittää kaupalliset toimintatavat, kirjakauppamaisuuden tavoittelun, pyrkimyksen mitata kirjastojen suoritusta esimerkiksi lainaus- ja kävijämäärien avulla ja kirjastojen viestinnän muuttumisen kirjastojen markkinoinniksi. Kokoelman kannalta tämä johtaa yksipuolistumiseen eikä kirjasto enää palvele yhteisönsä muistivarantona tai mahdollista monipuolisesti erilaisia näkökantoja edustavaa rationaalista diskurssia. (Emt., 109, 121.) Buschman esittää myös, että kirjastojen kritiikitön suhtautuminen teknologiaan vie kirjastoja viihdekeskusten suuntaan. Teknologiaa sinänsä Buschman ei näe ongelmana, mutta väittää, että kirjastojen budjeteissa teknologiaan ja multimedia-aineistoon käytetään suhteettoman suuri osuus ja että kritiikitön suhtautuminen johtaa keskitettyyn teknokraattiseen toimintatapaan, joka vastaa kapitalistisen informaatiotalouden toimintaa eikä palvele kirjastojen tarkoitusta. (Emt., 73, 161.)

Buschman (2009) kiinnittää huomiota myös teknologian tuottamiin hierarkioihin ja siihen, että ne kytkeytyvät taloudelliseen eriarvoisuuteen ja esittää, ettei teknologian kehityksen tuoma verkostoitunut kommunikaatio onnistu elvyttämään julkista tilaa ellei teknologiaan ja teknologiavälitteisiin tiedonlähteisiin suhtauduta kriittisesti. Buschman esittää, että julkisia ja kulttuurisia velvollisuuksia omaavaksi itsensä mieltävä kirjastoprofessio hylkää juuri ne velvollisuutensa jättäessään osallistumatta teknologian kriittiseen tarkasteluun ja jättäessään edistämättä kriittistä suhtautumista teknologiaa kohtaan. (Buschman 2009, 286–287.)

3.3.3 Teorettinen malli yleisistä kirjastoista ja julkisesta tilasta

Widdersheimin ja Koizumin (2016) mukaan yleiset kirjastot täyttävät kaikki heidän asettamansa julkisessa tilassa käydyn kommunikaation ydinkriteerit, jotka ovat julkisuus tai yhteiset asiat (common concern), debatti ja avoimuus. Avoimuus tarkoittaa sitä, että kaikilla on mahdollisuus osallistua ja debatissa keskeistä on argumenttien rationaalinen tarkastelu. Yleiset kirjastot tukevat julkista tilaa mahdollistamalla kansalaisten vuorovaikutuksen kirjaston kokoelmien ja henkilökunnan kanssa, tarjoamalla koulutuksia, toimimalla tapaamispaikkoina, joissa kansalaisten välinen diskurssi voi tapahtua sekä valikoimalla, järjestämällä ja tuomalla esiin erilaisia diskursseja. (Widdersheim & Koizumi 2016, 593, 596.) Widdersheim ja Koizumi määrittivät kolme areenaa, joilla kirjastot ylläpitävät julkista tilaa: sisäinen ulottuvuus, väliulottuvuus ja ulkoinen ulottuvuus. Sisäisessä ulottuvuudessa kirjasto kerää ja järjestää diskursseja, väliulottuvuudessa kirjasto legitimoit itsensä yleisön silmissä ja ulkoisessa ulottuvuudessa kirjasto toimii laajemmassa julkisessa tilassa tapahtuvien diskurssien mahdollistajana (emt., 603).

3.4 Kirjastoammattilaisuudesta

Kirjastoala on naisvaltainen. Tilastokeskuksen aineiston mukaan Suomessa kirjastoalan työntekijöistä kirjastoautonkuljettajia lukuun ottamatta yli 80 % oli naisia vuosina 2010–

2014. Kirjastoalan feminiinisyyden ei kuitenkaan kytkeydy ainoastaan alan naisvaltaisuuteen. Ammatin feminiinisyyden ilmenee myös alan yhteiskunnallisen roolin feminiinisinä pidetyissä piirteissä. Kirjastonhoitajuus on palveluammatti ja työhön kytkeytyy sukupuolittuneita feminiinisinä näyttäytyviä piirteitä kuten altruismi, toisten hyväksi toimiminen ja yksilöiden sekä yhteiskunnan tiedollinen ja kulttuurinen hoiva. Kirjastonhoitajan sosiaalinen ja yhteiskunnallinen rooli on tiedollisella ja kulttuurisella tasolla verrattavissa naisen rooliin yhteiskunnassa työvoiman uusintajana. Kirjastonhoitajuus näyttäytyy naisille sopivana työnä myös näkökulmasta, jossa kirjaston odotetaan tarjoavan ratkaisuja sosiaalisiin ongelmiin kulttuurin ja sivistyksen avulla. Kirjastonhoitajuus on siis eräänlaista tiedollista ja kulttuurista hoivatyötä, joka näyttäytyy fyysisen hoivatyön tavoin naisille luonnostaan sopivana kutsumusammattina. Tämä on toiminut yhtenä perusteluna myös alan matalalle palkkatasolle. (Carruthers 2016, 33–34, 39, 41.)

Habermas analysoi erilaisia tiedonintressejä ja niiden suhteita yhteiskunnallisiin tekijöihin ja eri tieteisiin. Tiedonintressit Habermas jakaa tekniseen, praktiseen ja emansipatoriseen. Näitä kolmea tiedonintressiä kutakin vastaavat inhimillisen toiminnan eri aspektit ja erilaiset tieteelliset lähestymistavat. (Tuomela & Patoluoto 1976, 121.) Teknisen tiedonintressin taustalla on inhimillisestä toiminnasta työ ja tieteistä empiiris-analyttisen lähestymistavan omaavat eli maailmaa koskevaa informaatiota keräävät, erityisesti luonnontieteet. Kerättyä informaatiota voi käyttää välineenä työprosessissa ja se voi ”laajentaa teknistä valtaamme”. Praktinen tiedonintressi liittyy kieleen ja historiallisiin hermeneuttisiin, merkitysten ymmärtämistä ja tulkintaa tavoitteleviin tieteisiin ja mahdollistaa toiminnan suuntaamisen tiettyjen periaatteiden puitteissa. Emansipatorinen tiedonintressi yhdistyy yhteiskunnallisista tekijöistä valtaan ja kriittisesti orientoituneisiin tieteisiin, erityisesti kriittisiin yhteiskuntatieteisiin, jotka pyrkivät erittelemään yhteiskunnallisia suhteita. Tavoitteina emansipatoriseen tiedonintressiin liittyy riippuvuussuhteiden vallasta vapautuminen tiedon erittelyn avulla ja itsereflektion kautta sekä maailman muuttaminen. (Habermas 1976, 130–134, 136.) Habermasin tiedonintressijaottelun pohjalta voidaan hahmottaa kirjastonhoitajuuden eri ulottuvuuksia, kuten Suominen (2001, 28–30) on tehnyt. Tiedonintressijaon kautta voidaan lisäksi hahmottaa erilaisia käsityksiä kirjaston tehtävistä yhteiskunnassa laajemminkin tarkastelemalla kirjaston tehtäviä siitä näkökulmasta, mihin tiedonintressiin tehtävä pyrkii vastaamaan

Suominen (2001) nimeää kirjastonhoitajuuden ulottuvuuksiksi Habermasin tiedonintressien jaottelua mukaillen praktisen, poliittisen ja teknisen kirjastonhoitajuuden. Praktinen kirjastonhoitajuus tarkoittaa Suomisen mukaan kulttuurin uusintamisen näkökulmaa, poliittinen kirjastonhoitajuus puolestaan viittaa suhteisiin, joita yhteisössä on sen jäsenten tai ryhmien pyrkimysten välillä ja tekninen kuvaa kykyä tuottaa vaikutuksia (Suominen 2001, 28–29). Praktisen ja poliittisen ulottuvuuden yhtymäkohtaan Suominen sijoittaa kriittisen ja tunnustuksellisen kirjastonhoitajuuden, praktisen ja teknisen kielellisen tai semioottisen kirjastonhoitajuuden ja teknisen ja poliittisen yhtymäkohtaan institutionaalisen kirjastonhoitajuuden. Näistä Suominen rakentaa sisällöllisen kirjastonhoitajuuden käsitteen, jolla on yhteys praktiseen kirjastonhoitajuuteen, ja joka käsittää sekä kielellisen että kriittisen ja tunnustuksellisen kirjastonhoitajuuden. (Emt., 31–32.) Suominen esittää myös dokumentin formaalina auktoriteettina, joka ”edustaa auktoriteettia ja traditiota, samalla omalla aineellisella tavallaan konstituoiden traditiota ja sen auktoriteettia” (emt., 101). Käsitys on yhteneväinen Birdsallin (1994) kuvaaman kirjaston konservatiivisen roolin kanssa.

Durrani ja Smallwood (2008) kyseenalaistavat kirjastonhoitajien kyvyn muuttaa yhteiskuntaa. He esittävät, ettei suuri osa kirjastoalan ammattilaisista vaikuta olevan yhteydessä heitä ympäröivään sosiaaliseen ja poliittiseen todellisuuteen. Durrani ja Smallwoodin mukaan kirjastotoiminnan malli, jossa pyritään tarjoamaan jokaisessa kirjastossa samanlaiset palvelut, on kyllä hyödyllinen tietyn standardin mukaisen palvelutason takaamisessa, mutta samalla haittaa yhteyden luomista ja vaikuttamista paikalliseen yhteisöön. He kytkevät standardoidun kirjastopalvelun tarjoamisen kirjastojen pyrkimykseen pysytellä neutraaleina yhteisön sosiaalisten jakojen suhteen. Durrani ja Smallwood esittävät myös, että henkilökunnan työajan säästäminen tilaamalla kirja-alan yrityksiltä valmiita kirjapaketteja kirjastoalan ammattilaisen tekemän aineistovalinnan sijaan etäännyttää entisestään kirjaston työntekijöitä yhteisöistään. Heidän mukaansa julkisten palvelujen ulkoistamisen kirjastoja ollaan määrittelemässä uudelleen palvelujen mahdollistajiksi sen sijaan, että kirjastot itse tuottaisivat tarjoamansa palvelut. Heidän mukaansa kirjastonhoitajien rooliin informaatioammattilaisina kuuluu myös osallistuminen yhteiskunnallisen eriarvoisuuden poistamiseen. Heidän mukaansa, jos kirjastot eivät

onnistu toteuttamaan sosiaalista vastuutaan ja vastaamaan koko yhteisön – myös marginalisoitujen – tiedontarpeisiin, ihmiset etsivät vaihtoehtoisia kanavia eikä tulevaisuudessa tule enää olemaan nykyisenkaltaisia kirjastoja. (Durrani & Smallwood 2008, 120–121, 137.)

McCabe (2001) esittää kirjastonhoitajan rooliksi kansalaiskirjastonhoitajuuden (civic librarianship) käsitettä. Kansalaiskirjastonhoitajuuden hän määrittää pyrkivän vahvistamaan yhteisöjä sellaisten strategioiden kautta, jotka uudistavat yleisen kirjaston demokraattista yhteiskuntaa palvelevan sivistystehtävän. Näkemyksen mukaan kirjastot ovat yhteisöjä tukevia ja yhteisöjen ongelmia ratkovia toimijoita. Vastakohtana tälle McCabe esittää kysyntään orientoituneen libertaarisen kirjaston, jonka toiminnan lähtökohtana on yksilöiden ilmaisemiin haluihin ja tarpeisiin eli kysyntään vastaaminen, joka redusoi kirjastonhoitajuuden tekniseksi ja mekaaniseksi toiminnoksi. (McCabe 2001, 67.)

Informaatiotutkimuksen päivillä 2016 pitämässään esitelmässä Kämäräinen ja Saarti jakoivat kirjastotyötä koskevat käsitykset käsitykseen kirjastosta järjestettynä dokumenttien varastona, käsitykseen kirjastotyöstä sisällöllisenä asiantuntijatyönä ja käsitykseen kirjastotyöstä käyttäjäkommunikaatioon pohjautuvana palveluammattina. Heidän mukaansa julkisuudessa esiintyvä puhe kirjastojen automatisoinnista palautuu käsitykseen kirjastosta fyysisten tai digitaalisten dokumenttien järjestettynä varastona. Sisällöllinen asiantuntijatyö taas on osa kirjaston historiallis-kommunikatiivista tehtävää ja bibliografista perustehtävää. Palveluammattinäkemyksen he palauttavat useristiseen käsitykseen kirjastosta, joka toimii osana julkisia käyttäjien tarpeisiin ja haluihin vastaavia markkinoita. (Kämäräinen & Saarti 2016.)

Lahtisen (2016) mukaan tietoasiantuntijoiden työ on muuttumassa dokumentoidun tiedon hakijasta ja hankkijasta tutkimus- ja kehittämisprosesseihin osallistuvaan suuntaan. Lahtinen tutki, millaisia rooli- ja osaamisodotuksia ammattikorkeakoulujen tietoasiantuntijoihin kohdistettiin hankkeissa, joihin nämä osallistuivat. Tietoasiantuntijoiden roolissa keskeistä oli tiedon jakaminen, tuottaminen ja

hyödyntäminen yhteisöllisesti, ei pelkkä tiedon hankinta. Tietoasiantuntijat itse puolestaan orientoituivat tiedonhankkijan, informaatiolukutaidon ohjaajan ja tietokäytäntöjen kehittäjän rooleihin. Lahtisen mukaan tietoasiantuntijoiden tulisi irrottautua orientaatiosta tiedonhankintaan ja orientoitua tiedon jakamiseen ja tuottamiseen sekä osallistumiseen. (Lahtinen 2016, 86–92.)

4 KIRJASTOKÄSITYKSET

Kirjaston roolia ja sen muutoksia on tarkasteltu varsin pitkään ja useista näkökulmista. Roolin ja toiminnan muutoksia koskeva keskustelua on käyty niin kuvailevista kuin kriittisistä lähtökohdista. Tässä luvussa kokoan kolme kirjaston roolia koskevaa käsitystä. Käsitysten pohjana käytän kirjaston roolin muutoksia koskevaa KID-tutkimuksen ja kirjastoalan keskustelua nojautuen pääosin tutkimukseen ja kriittiseen tieteelliseen kirjallisuuteen.

4.1 Traditionaalinen kirjasto

Suomisen (2016) mukaan yleisesti kirjastoalalla vallitsevat käsitykset kirjaston roolista ovat muuttuneet vaiheittain. Hän esittää Michael H. Harrisin, Stan A. Hannahin ja Pamela C. Harrisin määritelmien pohjalta, että ensimmäinen vaihe sijoittui 1800-luvun jälkipuoliskolta eteenpäin ja siinä korostui kirjaston rooli kansan sivistäjänä laadukkaan kirjallisuuden avulla. Toinen vaihe, liberaali käsitys kirjastosta, sijoittui toisen maailman sodan tietämille. Näkemys kytkeytyy Yhdysvaltain kirjastoyhdistyksen (American Library Association) Library Bill of Rights -julistukseen ja korostaa kirjastoa neutraalina informaation välittäjänä. 1970-luvulta alkaen informaatioteknologian kehityksen myötä kirjastonhoitajan rooli näyttäytyi sen neuvomisena ja jopa opettamisena asiakkaille, kuinka käyttää, hallita ja hyödyntää jälkitekollisen yhteiskunnan valtavaa informaatiomäärää. Viimeisin vaihe haastaa jälleen käsityksen kirjaston roolista käyttäjiensä opettajana ja pitää teknokraattista informaatioasiantuntijuutta uhkana kirjaston demokraattista yhteiskuntaa tukevalle roolille.

Suominen huomioi, että kirjaston rooli on kiinteästi kytköksissä sivistämiseen tai opettamiseen. Käsitykset siitä, millaista sivistämisen tai opettamisen tulisi olla, ovat kuitenkin ajan myötä vaihdelleet. (Suominen 2016, 95–96.) Tämän kehityskulun Suominen rinnastaa Birdsallin (1994) kirjaston poliittisten ideologioiden mukaisiin rooleihin. Ensimmäisen vaiheen hän kytkee konservatismiin, toisen liberalismiin, kolmannen Birdsallin ”elektronisen kirjaston politiikkaan”, uusliberalismiin, joksi hän tulkitsee Birdsallin autonomisen liberalismiin. (Suominen 2016, 129.)

4.1.1 Kirjaston legitimizeetti ja toimintojen muutos

Tuomi (2017) tarkastelee sitä, minkälainen rooli kaunokirjallisuudella on suomalaisen yleisen kirjaston institutionalisoitumisessa ja kehityksessä sekä kirjaston ja kirjastoammatillisuuden suhdetta kaunokirjalliseen järjestelmään. Tuomen mukaan kirjaston ja kaunokirjallisen järjestelmän välillä vallitsee kulttuurinen ja historiallinen sidos. Kirjaston rooli kaunokirjallisessa järjestelmässä on hankkia, säilyttää, välittää ja edistää kaunokirjallisuutta. Suomessa 1800-luvulla alkanut kansankirjastoliike oli fennomaaninen projekti, jonka tarkoituksena oli suomen kielen aseman parantaminen ja suomenkielisen kansan sivistäminen. 1930-luvulla kaunokirjallisuus oli saanut merkittävän roolin kirjastojen toiminnassa. 1960-luvulla kirjaston toimintoja alettiin laajentaa kirjallisuuden ulkopuolelle, 1970-luvulla kirjaston tehtävissä alettiin korostaa omatoimisen opiskelun mahdollistamista, 1980-luvulla kirjastojen toimintaa laajennettiin yleisempään vapaa-ajantoimintojen suuntaan ja 1990-luvulla kirjaston tehtäväkenttää edelleen laajennettiin tietoyhteiskunnan tavoitteisiin vastaamiseksi. 2000-luvulla kirjastotilan merkitys on korostunut kokoelman ja siis myös kirjallisuuden kustannuksella. 2010-luvulla kirjastoista on alettu puhua oppimis-, elämys- ja tapaamistiloina, joissa on tarjolla jokaiselle jotakin. (Tuomi 2017, 145, 220–224.) Tuomi (2017, 182) toteaa lisäksi, että

”yleistä kirjastolaitosta kohtaan on viimeisten vuosikymmenien aikana tullut runsaasti muutospaineita poliittis-hallinnolliselta taholta. Näihin paineisiin on vastattu kulttuuri- ja kirjastopoliittisin toimenpitein. Kirjastoissa ne on koettu haasteina, joiden takana on aina ollut tavalla tai toisella kirjaston legitimizeettiin kohdistuva uhka. Uhkat ja haasteet ovat johtaneet kirjastojen toiminnallisiin muutoksiin ja kirjastokäsitystenkin muuttumiseen: aluksi

kirjallisesta laajempaan kulttuuriseen, sitten teknologiseen ja hyvinvoinnin ja globalisaation suuntaan”.

Kehityssuunta pois kaunokirjallisuudesta on heikentänyt yleistä kirjastoa kulttuurilaitoksena. Tuomi (2017) pitää mahdollisena, että kirjaston legitimitetin säilyttämisen vuoksi kirjasto on kirjasto- ja kulttuuripoliittisessa diskurssissa välineellistetty palvelemaan tavoitteita, jotka eivät ole kuuluneet yleisen kirjaston alkuperäiseen institutionaaliseen alueeseen. Kirjastoille ulkoapäin asetetut tehtävät ja tavoitteet voivat haastaa kirjastojen legitimitetin kirjallisuuteen ja lukemiseen sidoksissa olevana instituutiona. Toisaalta kirjallisuudella on edelleen kirjastoissa itsestään selvänä pidetty asema eikä kirjaston kehityksen suunnan aina nähdä uhkaavan kirjaston roolia kirjallisuutta ja lukemista edistävänä instituutiona. Uhka voi muodostua, jos kirjaston toiminta laajenee perinteisten toimintojen ulkopuolelle eikä kirjasto määrittele itse omaksi roolikseen esimerkiksi toimimista kaunokirjallisuuteen liittyvien palvelujen tarjoajana. Lisäksi itsestään selvänä pidetty asema voi johtaa siihen, ettei kirjallisuutta aineistolajina huomioida riittävästi kirjastojen toimintoja ja toimintakenttää muutettaessa. (Tuomi 2017, 192, 194, 201.)

4.1.2 Kirjallisuuden kirjasto

Tuomi (2017, 199) esittää, että yleinen kirjasto voisi määritellä ”itsensä uudelleen siinä institutionaalisesti muodostuneessa kontekstissa, jossa kaunokirjallisuudelle ja siihen liittyville erityispalveluille annettaisiin keskeisempi rooli kuin se, mikä nykyisistä ohjelmallisista ja strategisista asiakirjoista on luettavissa”. Kirjasto voisi vahvistaa legitimitettiään kirjallisuus- ja lukemiskulttuurin edistämässä sekä kirjallisuusjärjestelmän sisäisenä toimijana panostamalla kaunokirjallisuuteen toimintansa lähtökohtana. Kirjasto tulee Tuomen mukaan nähdä kansallisena taidelaitoksena, sillä se on ainoa yhteiskunnan rahoittama instituutio, jonka toiminta-alueeseen kuuluu kirjallisuus taiteenalanana. Yleisten kirjastojen yhteiskunnallisen rahoituksen syynä tavallisesti on niiden yhteiskunnallinen merkitys ja taideinstituution sidoksissa oleva tehtävä. Kirjastolla on siis yhteiskunnallinen tehtävä ja velvollisuus suhteessa kirjallisuuteen taideinstituutiona eikä

kirjasto voi olla olemassa vain kävijöitä varten siitä huolimatta, että kirjastojen toimintaa ollaan viety uusliberalistisen ideologian mukaiseen markkinalähtöiseen suuntaan. (Tuomi 2017, 216–217.)

Suominen (2016) esittää, että kirjasto on yksinkertaisimmillaan ”paikka, jossa kirjat ovat”. Hän näkee, että kirjasto olemuksellisesti historiaan suuntautunut, sillä kirjastossa oleva aineisto edustaa mennyttä aikaa. Aineisto on siis menneessä ajassa tehtyjä teoksia. Suomisen teesi on, että kirjasto on keskeisesti ”scriptum estia”, kirjoitettua, siis jo olemassa olevaa kirjallisuutta varten. Tämän käsityksen hän nimeää kirjalliseksi (literary). Hän tosin huomioi kirjaston tehtävän kattavan myös muunkinlaisia teoksia kuin vain kirjoja, esimerkiksi musiikkia. (Suominen 2016, 21, 24.) Suomisen mukaan tämä kirjaston rooli koostuu kahdesta ulottuvuudesta, jotka ovat bibliografinen rationaliteetti ja sivistyksellinen (educational) rationaliteetti. Bibliografinen rationaliteetti pohjaa siihen, että kirjasto on olemassa kirjallisuutta (scriptum est) varten, kirjasto on ”about scriptum est”. Sivistyksellinen rationaliteetti puolestaan liittyy käsitykseen, että kirjasto on olemassa kirjallisuuden puolesta, ”behalf of scriptum est”. (Emt., 45.)

Suominen (2016, 57) rajaa kirjaston tehtävän siis keskeisesti kirjallisuuteen ja pitää jokseenkin megalomaanisena käsitystä, jonka mukaan kirjaston tehtäväkenttä kattaisi kaiken tiedon ja kaikenlaiset viesti- ja dokumenttimuodot. Käsityksensä Suominen perustaa Hans-Georg Gadamerin ja Paul Ricœurin hermeneuttiseen filosofiaan, republikanistiseen näkemykseen valtiosta ja agnostiseen republikanismiin vastakohtana liberalismille. Toisaalta agnostinen republikanismi jättää tilaa myös liberaaleille ihanteille. Gadamerin hermeneutiikka ja republikanismi toimivat pohjana sivistykselliselle rationaliteetille ja Ricœurin hermeneutiikka ja agnostinen republikanismi bibliografiselle rationaliteetille. Gadamerin tradition ja auktoriteetin rehabilitaation mukaisesti nostalgian sijaan traditio kytkeytyy järkeen ja rationaalisuuteen. Järki on väistämättä traditionaalista ja vain jaettuun traditioon pohjautuva järki voi toimia rationaalisen keskustelun perustana.

Suomisen (2016, 123) mukaan kirjasto on olemassa myös mahdollisesti teosten tekijöitä varten. Erityisesti julkisen vallan ylläpitämisen kirjaston roolina hän näkee kirjallisuuden

institutionaalisen kehyyksen ja statuksen vahvistamisen. Yhteiskunnan sosiaalisessa työnjaossa kirjaston rooli kytkeytyy yleisesti ottaen yhteiskunnan monimuotoisuudesta huolehtimiseen, jonka Suominen (2016, 332) ehdottaa voivan toimia kirjaston sivistyksellisen ja pedagogisen ulottuvuuden perustana. Kirjaston rooliin kuuluu Suomisen mukaan kokoelman ylläpito, säilyttäminen ja bibliografisen tiedon tuottaminen. Hän esittää, että kirjasto toimii yhteisön jaetun ymmärryksen mahdollistajana ylläpitämällä kulttuurin jatkumoa ja traditiota. Jaettu ymmärrys, traditiot ja niihin osallistuminen edellyttävät institutionaalisen ja materiaalisen perustan. (Suominen 2016, 250, 279.) Suominen (2016, 353–354) esittää, että velvollisuus kirjallisuutta kohtaan muodostuu velvollisuudeksi siitä näkökulmasta, jossa kirjaston rooli yhteiskunnan kulttuurikentän työn jaossa on huolehtia nimenomaan kirjallisuudesta.

Suomisen (2016) ajatusta siitä, että kirjasto on myös teoksia ja tekijöitä varten voi verrata tekijänoikeuslaissa määriteltyihin moraalisiin oikeuksiin, erityisesti respektioikeuteen ja käsitykseen siitä, että tekijän moraaliset oikeudet pysyvät teoksen tekijällä, vaikka teoksen omistaisi joku toinen taho. Respektioikeus ei käsittele suoraan teosten säilyttämistä tai tuhoamista vaan teosten muuttamista tai esittämistä niiden kirjallista tai taiteellista arvoa loukkaavalla tavalla (Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404 3§). Sen valossa on kuitenkin pohdittu esimerkiksi taidemuseoiden tekemiä poistoja ja teosten hävittämistä (Suominen 2015, 18).

4.2 Tietoyhteiskunnan kirjasto

Tietoyhteiskunnan käsitettä ja tietoyhteiskuntaa ilmiönä voidaan tarkastella sen eri ulottuvuuksien kautta. Tietoyhteiskunta sisältää teknologisen, taloudellisen, ammatillisen, tilallisen ja kulttuurisen ulottuvuuden. Teknologian näkökulmasta tietoyhteiskunnassa korostuu tieto- ja viestintäteknologian kehitys ja sen vaikutus yhteiskuntaan. Taloutta tietoyhteiskunnassa määrittää informaation osuuden kasvaminen esimerkiksi bruttokansantuotteessa ja käsitys informaatiosta hyödykkeenä, jolle voidaan määrittää rahallinen arvo. Ammatillisesta näkökulmasta tietoyhteiskunnan piirteinä näyttäytyvät tietotyön osuuden kasvu sekä manuaalisen työn väheneminen. Tilallista näkökulmaa

määrittävät maantieteellisen paikan ja ajan merkityksen väheneminen, informaatiovirrat ja -verkot sekä yhteiskunnan – jopa koko maailman – verkottuneisuus. Kulttuurin näkökulmasta tietoyhteiskunta näyttäytyy informaation ja median kyllästäjänä. (Webster 2006, 8–21).

Tieto- ja viestintäteknologian kehityksellä on ollut ja tulee todennäköisesti tulevaisuudessakin olemaan merkittävä vaikutus kirjastotyöhön ja jopa kirjaston rooliin ja kirjaston tehtäviin yhteiskunnassa. Vaikka käsitteellinen ero sähköisen ja fyysisen kirjaston, erityisesti sähköisen ja fyysisen kokoelman, välillä on useimmiten selvä, ovat olemassa olevat kirjastot tavallisesti sähköisen ja fyysisen hybridejä. Sähköisestä tai digitaalisesta kirjastosta puhuttaessa voidaan kuitenkin tarkoittaa Birdsallin (1994) tapaan myyttiä kirjastosta tai ideaa siitä, mitä kirjasto on tai sen pitäisi olla.

4.2.1 Myytti sähköisestä kirjastosta

Birdsall (1994) esittää kaksi kirjastoa koskevaa käsitystä myyteinä kirjastosta. Ensimmäinen myytti Birdsallin mukaan on myytti kirjastosta paikkana (library as a place), toinen on myytti sähköisestä kirjastosta (electronic library). Sähköisen kirjaston piirteiksi Birdsall määrittää näkökulman vaihtumisen kokoelmasta saavutettavuuteen (access), yksittäisten kirjastojen autonomian vaihtumisen verkostoitumiseen ja muutoksen suhteessa tietoon, painotuksen siirtyessä tiedosta (knowledge) informaatioon. Informaatio käsitetään hyödykkeenä ja kirjasto ja kirjastonhoitajat informaation välittäjiä (Birdsall 1994, 38–39). Sähköiseen kirjastoon Birdsall liittyy myös käsityksen näennäisestä poliittisesta neutraaliudesta ja objektiivisuudesta (emt., 123). Poliittisista ideologioista sähköinen kirjasto kuitenkin Birdsallin mukaan edustaa autonomista konservatiivista liberalismia vastakohtana kirjastoon paikkana yhdistyvään kollektiiviseen liberalismiin (emt., 125, 136). Birdsall (1994, 138, 152) esittää, että kirjaston tulisi toimia siltana individualismin ja kollektivismien välillä ”terapeuttisessa” roolissa vahvistaen yksilöiden kykyä toimia yhteiskunnassa ja tarjota paikka sosiaaliseen kanssakäymiseen, yhteisöllisyyden ja kulttuurin vahvistamiseen sekä aistilliseen ja älylliseen stimulaatioon. Tässä Birdsallin

näkemyks kirjaston roolista muistuttaa jäljempänä tässä tutkielmassa kuvattua sosiaalisen kirjaston käsitettä.

Birdsallin (2006) mukaan 1900-luvun kirjastonhoitajuuden filosofinen perusta pohjautuu käsitykselle informoidusta kansalaisista ja universaalista pääsystä tietoon. Hän esittää, että informoidun kansalaisen käsite ei enää 2000-luvulla riitä perustelemaan kirjastojen olemassaoloa. Sen sijalle hän ehdottaa kirjastonhoitajuuden perustaksi ihmisoikeuksia ja kommunikatiivisen kansalaisen käsitettä. Kirjastojen olemassa olon perustaksi tulisi siis globaalissa kommunikatiivisessa kulttuurissa toimiva kansalainen, jonka ihmisoikeuksiin kuuluu oikeus kommunikaatioon. (Birdsall 2006, 49.)

4.2.2 Tieto- ja viestintäteknologiaan kytkeytyviä muutoksia kirjaston roolissa

Paavonheimo (2006) esittää, että tietoteknologia tarjoaa kirjastoissa oivallisen mahdollisuuden nidekontrolliin, mutta aineiston ”tehokierrätyksen” mahdollistava teknologia pitkälle vietyinä siihen perustuva toimintatapa tuottaa ”on-demand-kirjaston”, josta aineistoa saa vain tilaamalla. Paavonheimon mukaan tämä vähentäisi kirjaston käyttäjän mahdollisuuksia ”rajojen ylityksiin, yllätyksiin ja aineiston välittömään saatavuuteen” eikä näin ollen kannustaisi kirjaston käyttäjää laajentamaan ajatteluaan ja edellyttäisi käyttäjältä tiukan rationaalista toimintaa. Lisäksi Paavonheimo huomauttaa, että aineiston kuljetuskustannukset voisivat tällaisessa tilanteessa olla suuremmat kuin aineiston hankintakustannukset. (Paavonheimo 2006, 19.)

Paavonheimo (2006) esittää myös, että tietoyhteiskunnan kirjastolaitoksessa on vallinnut teknologisen determinismin ja voluntarismin eli yksilöiden kontrollia välineisiin korostavan näkökulman yhdistelmä, jossa on painotettu yhtä aikaa muutoksia, joita tietoteknologia saa aikaan, ja sisältöjen riippumattomuutta välineistä. Digitaalisessa muodossa oleva informaatio näyttäytyy sekä kirjastotoimintaa mullistavana että tallennusmuodoltaan neutraalina. (Emt., 20–21.)

Paavonheimon mukaan ”uusi kirjastokulttuuri” noudattaa suhteessa internetiin linjaa, joka korostaa kaikenlaisen verkkoaineiston saatavuutta ja yhteyksien sallimista ja mieltää rajoitukset sisältöjen suhteen sensuuriksi. Vaikka tällaisessa näkökulmassa painotetaan sisällön olevan välinettä tärkeämpi, erilaisiin välineisiin kuitenkin suhtaudutaan eri tavoin. Esimerkiksi elokuvien lainaamisessa noudatetaan ikärajoja ja pornolehtiä ei tilata, mutta internetin kautta välitettyjen sisältöjen suhteen vastaavat rajoitukset koetaan sensuuriksi. (Paavonheimo 2006, 39–40.)

Viestinnällä on viestien välittämisen lisäksi merkitys myös yhteisyyden tuottajana. Erityisesti yleisillä kirjastoilla on merkittävä rooli jälkimmäisen osalta. Kirjasto toimii yhteisössä solmukohtana ja lisäksi kirjaston aineiston kautta kirjaston käyttäjät ovat suhteessa erilaisiin yhteisöihin ja liittyvät esimerkiksi erilaisiin lukija- ja kirjoittajayhteisöihin. Paavonheimo näkee kirjastot eräänlaisena medianä. Ne luovat tietynlaisen informaation vastaanottamisen kontekstin, joka Paavonheimon mukaan vaikuttaa informaation omaksumiseen ja ymmärtämiseen. (Emt., 44–45.) Kirjasto toimii yhteiskunnassa ”yleisenä ja yhteisenä viestimenä” ja ylläpitää ihmisten yhteistä todellisuutta monipuolista kokoelmaa ylläpitämällä ja saattamalla ihmisiä sellaisen tiedon tai näkökulmien pariin, joista hän ei aiemmin tiennyt mitään. Ihmisten yhteisen todellisuuden supistumista on pidetty jopa uhkana demokratialle. (Emt., 132.)

Brophy (2007) käsittelee kirjastoihin vaikuttavaa teknologista kehitystä ja sähköisen aineiston roolia kirjastojen kokoelmissa. Brophyn näkemys on, että teknologian kehitys muodostaa kirjastoille uhan, johon kirjastojen on pystyttävä reagoimaan muuttamalla toimintaansa. Hänen mukaansa kirjastot ovat jo pystyneet mukautumaan tai jopa kukoistamaan teknologian tuomien muutosten seurauksena, mutta muutokset eivät ole loppuneet ja uhka on edelleen olemassa.

Brophy (2007, 39) esittää, että kirjaston keskeisin tehtävä on informaation välittäminen ja kontekstin tarjoaminen informaatiolle. Hänen mukaansa kirjastolla on neljä erilaista roolia; kirjasto kokoelmana, kirjasto informaatioresurssien jaon organisoijana, kirjasto informaation pääsyn tarjoajana ja immerstiivinen kirjasto (immersive library).

Immersiivisen kirjaston ajatuksena on, että kirjaston toiminnan tulisi sulautua osaksi yhteisöään ja ympäristöään sekä fyysisessä että verkkoympäristössä sen sijaan, että kirjasto olisi käyttäjiensä ympäristössä vain tietty paikka. (Brophy 2007, 53, 63.) Brophyn (2007, 108) mukaan hyvä kirjasto on sellainen, joka toimii tehokkaasti välittäjänä informaation tuottajan ja käyttäjän välillä ja jonka palvelut maksimoivat hyödyt käyttäjilleen, joita voivat olla sekä yksilöt että yhteisöt.

Kirjastoalan suhteessa informaatioyhteiskuntaan Budd (2008) määrittää kaksi suhtautumistapaa, joista toinen – utopistinen – näkemys korostaa tieto- ja viestintäteknologian mahdollistavan pääsyn tietoon ja helpottavan kommunikaatiota. Teknologia näyttäytyy ihmisiä vapauttavana. Buddin mukaan utopistinen näkemys olettaa, että kaikilla olisi yhtäläinen pääsy tietoon ja tarvittava teknologia käytettävissään. Toinen suhtautumistapa on skeptinen ja korostaa utopististen käsitysten epärealistisuutta, mutta tunnustaa teknologian avulla olevan mahdollista saavuttaa myös hyötyjä. (Budd 2008, 188–190.)

Buddin mukaan kirjastojen toiminnan ohjaaminen kirjakaupamaisiksi sekä lainauslukujen, aineiston kierron ja kävijämäärien pitäminen mittareina, joiden avulla toiminnan suuntaaminen on rationaalista, pohjaavat uusliberalistiseen markkinavetoiseen konsumerismiin. Tällainen ajattelu estää kirjastoa toteuttamasta tehtävänsä ihmisten informoijana ja palvelemasta yhteiskuntaa. Budd myös esittää, että uusliberalismi tuhoaa julkisen tilan, joka on demokratian edellytys. Uusliberalismissa ei hänen mukaansa ole tilaa julkiselle. Markkinoiden määrittämässä maailmassa sosiaalinen maailma on alisteinen markkinoille ja ainoastaan vaihdolla on merkitystä, sillä markkinat ovat olemassa vaihtoa varten. (Emt., 173, 202.)

4.2.3 Digitaalinen kirjasto paikkana

Pomerantz ja Marchionini (2007) käsittelevät kirjastoa paikkana puhtaasti fyysisen ja puhtaasti digitaalisen kirjaston välisten erojen ja yhteneväisyyksien kautta. Analyysissään he esittävät, että sekä fyysiset että digitaaliset kirjastot ovat tiloja (space) ja kirjastot ovat

perustavanlaatuisesti spatiaalisia, mutta käsite ei liity fyysisyyteen tai digitaalisuuteen vaan kuvaa kirjastoa intellektuaalisena tilana. Artikkelissaan he ennakoivat kahden kirjastoja koskevan trendin voimistuvan (Pomerantz & Marchionini 2007, 528). Kirjaston rooli fyysisten materiaalin säilytyspaikkana tulee pienenemään ja kirjastotiloja tullaan käyttämään enenevässä määrin sosiaaliseen toimintaan. Heidän mukaansa ero fyysisen ja digitaalisen kirjaston välillä ei ole selvä ja kirjastot ovat nykyisin usein hybridejä yhdistelmiä fyysistä ja digitaalista kirjastoa. Digitaaliset kirjastot sopivat heidän mukaansa fyysisten kirjastojen korvaajiksi käyttäjien tiedontarpeiden tyydyttämisen näkökulmasta. (Emt., 505–506.) Kuitenkin, koska kirjastot ovat muutakin kuin vain tiedon välittäjiä, digitaaliset kirjastot eivät voi korvata kaikkia kirjastojen toimintoja.

Pomerantz ja Marchionini (2007) huomiovat sen seikan, ettei kaikki materiaali todennäköisesti koskaan tule olemaan sähköisessä muodossa, joten kirjastoja tullaan tarvitsemaan myös fyysisen aineiston organisoituun säilyttämiseen ja sen lisäksi tiloina työskentelyyn ja sosiaaliseen toimintaan. He kuitenkin esittävät, että elektroninen kirjasto voisi sopivia teknologisia sovelluksia hyödyntämällä toimia myös työskentelyn, oppimisen ja yhteistyön tilana. (Emt., 527, 532.) Tällaisia sovelluksia ei kuitenkaan ole Pomerantz ja Marchioninin artikkelin julkaisun jälkeen kirjastoissa yleisesti käytössä. Pomerantz ja Marchionini eivät myöskään huomio sitä seikkaa, että taatakseen pääsyn digitaaliseen aineistoon kirjasto fyysisenä tilana on välttämätön edellytys aineiston käyttöön tarvittavien välineiden ja yhteyksien tarjoamiselle.

4.3 Sosiaalinen kirjasto

Keskeisenä kirjastojen roolin muutoksessa on myös sosiaalisen kirjaston käsite. Suomalaisessa kirjastoalan keskustelussa sosiaalista kirjastoa ensimmäisten joukossa on käsitellyt ja kuvannut Verho (2009) Kirjastolehden artikkelissaan *Sosiaalinen kirjasto vahvistaa yhteisöään*. Artikkelissa haastatellaan ajatushautomo Demos Helsingin tutkimusjohtajaa ja projektijohtajaa, jotka esittävät, että kirjaston roolissa tulevat korostumaan yhä enemmän vuorovaikutus, kohtaaminen, paikalliset tapahtumat ja ryhmätoiminta, heterogeenisen käyttäjäkunnan – keskenään erilaisten ryhmien –

palveleminen ja näiden muodostaman paikallisyhteisön yhteisöllisyyden vahvistaminen. Vaikka sosiaalisesta kirjastosta on alettu puhua vasta 2000-luvulla, sen sisältämät tavoitteet ja toimintamallit ovat kuitenkin hyvin paljon vanhempia. Esimerkiksi paikallisyhteisön vahvistaminen, kirjaston käyttäjien tarpeiden huomioiminen, kirjaston saavutettavuus ja kirjastopalveluiden tuominen kaikkien ulottuville, demokratian tukeminen ja valistuneen kansalaisuuden tuottaminen ovat olleet läsnä yleisten kirjastojen ideologiassa jo alusta asti (Vatanen 2002, 26–32).

KID-tutkimuksessa termiä sosiaalinen kirjasto on käytetty pääasiassa kirjastojen sosiaalisen median käytön (ks. esim. Mon & Lee 2015, Mon, & Phillips 2015) ja vuorovaikutteisten käyttöliittymien yhteydessä (ks. esim. Adigun, Adegboire & Amuda 2014, Björneborn 2010). Tässä tutkielmassa sosiaalisen kirjaston käsitteellä viitataan Verhonkin kuvaamaan ilmiöön, tietynlaiseen käytännön kirjastotoiminnassa olemassa olevaan kirjastotyön muotoon, kirjastotilojen käyttöön ja käsitykseen kirjaston tehtävästä ja merkityksestä yhteiskunnassa. Tähän tapaan KID-tutkimuksessa käsitettä ovat käyttäneet myös Delica ja Elbeshausen (2015) artikkelissaan *The social library in three contexts: Programmes and perspectives*. He tarkastelivat sitä, kuinka yleiset kirjastot Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneessä kuningaskunnassa, Kanadassa ja Tanskassa ovat reagoineet erityisesti maahanmuuton seurauksena tapahtuneisiin yhteiskuntien demografisiin, kulttuurisiin ja sosioekonomisiin muutoksiin. Kaikkien kolmen tapauksen kohdalla yhteiskunnalliset inklusion diskurssit ja käytännöt ovat vaikuttaneet kirjastotoimintaan. Yhdistyneessä kuningaskunnassa sosiaalinen kirjasto määrittyy pääasiassa käyttäjien tarpeisiin vastaamisen kautta, Kanadassa painottuu kirjasto paikallisyhteisön solmukohtana ja muutosagenttina, Tanskassa puolestaan keskeistä on institutionaalisen kehyksen laajentuminen pelkästä kirjastosta kirjaston johtamaksi monitoimi- tai kulttuurikeskukseksi ja vähemmistöryhmien huomioiminen. (Delica & Elbeshausen 2015, 7.)

Hokkanen (2015) kuvaa sosiaalisen kirjaston luonnetta yhtäältä tiedonhakua kehittäväenä, teknisenä, arkea helpottavana ja internetin roolia kansalaisyhteisönä korostavana. Toisaalta sosiaaliseen kirjastoon Hokkasen mukaan liittyy kirjaston rooli sosiaalityön

rajapinnoilla, esimerkiksi ihmisten auttaminen ja kohtaaminen sekä yksinäisyyden torjuminen. Sosiaalinen kirjasto on yhteisöllisyyttä, sosiaalisuutta ja kohtaamista korostava tila ja kirjastotyön muoto. Sosiaalisessa kirjastossa kirjasto laajenee kirjastoalan ammattilaisten lisäksi koskemaan myös muita ammattiryhmiä esimerkiksi kulttuurintuottajia, nuorisotyöntekijöitä, sosiaalialan ammattilaisia ja käsityöläisiä. (Hokkanen 2015, 11–13.) Kirjastoammattilaisen rooli sosiaalisessa kirjastossa on Elsevierin Library Connect -ohjelman mukaan toimia muun muassa kuratoijana, promotoijana, kouluttajana, mahdollistajana, kokeilijana sekä informaation suodattajana ja yhdistäjänä (Library Connect 2013).

Jyrkinen (2013) kuvaa sosiaalisen kirjastotyön tavoitteiksi asiakasryhmien tavoittamisen, aktivoimisen ja kannustamisen kirjaston käyttäjiksi. Jyrkinen mukaan kirjastotyössä tulisi ottaa asiakkaat osaksi kirjastotyön kehittämistä sekä kuunnella asiakkaiden ajatuksia ja ideoita. Jyrkinen kuvaa kirjastoa koko kansan olohuoneena, yhteisöllisenä tilana, jonne tullaan viihtymään ja innostumaan ja, jossa ”voidaan esittää elokuvia ja musiikkiesityksiä, osallistua ja osallistaa erilaiseen toimintaan sekä verkostoitua ja yhteisöllistyä”. (Jyrkinen 2013, 4.)

Kirjastojen hyötyvaikutuksia käsitelleistä tutkimuksista kertovassa artikkelissaan Idström (2016) esittää, että kirjastojen merkitys tilana tulee kasvamaan. Kirjastolla voi olla merkitystä esimerkiksi maahanmuuttajien sosiaalisen inklusion kokemuksen kannalta tai kirjaston tarjotessa vaihtoehdon kotona olemiseen työttömille ja eläkeläisille. Idström näkee siis kirjaston rooliin voivan kuulua ”olohuoneena” toimimisen ja syrjäytymisen ehkäisyn. Idströmin mukaan kirjastojen odotetaan myös palvelevan yhteiskuntaa tulevaisuuden yritysten kehittämissä paikkoina. Yhdysvalloissa useissa yleisissä kirjastoissa tarjotaan pienyrityksille kohdennettuja tietopaketteja ja kirjasuosituksia muun muassa liiketoimintasuunnitelman laatimisesta ja markkinointikanavien löytämisestä. (Idström 2016, 28–30.) Haaviston (2016, 64–65) mukaan kirjaston tiloja tulisi ajatella palveluna ja työelämän sirpaloituessa ja erilaisten yrittäjyyden muotojen yleistyessä toimia yrittämisen tukena herättämällä kiinnostusta, tarjoamalla lähdeaineistoa sekä pääsyn e-aineistoihin ja apua niiden käytössä.

Usein suomalaisessa kirjastoalan keskustelussa sosiaaliseen kirjastoon liittyviin piirteisiin ja toimintamuotoihin viitataan ”Tanskan mallina”. Baer (2014) kertoo Kirjastolehden artikkelissaan Tanskan kirjastomallin perustuvan neljään teemaan, jotka ovat kokemukset, voimaannuttaminen, osallistaminen ja innovaatiot. Mallissa korostuu kirjasto tilana ja keskeisenä alueen yhteisöllisyyttä ja identiteettiä tukevana paikkana. Baer esittää, että mallin mukainen kirjasto ”ei ole vain ”kirjakirjasto”, vaan paikka, jossa opitaan pelaten tai vaikka taidetta tehden ja jossa saa inspiraatiota erilaisista esityksistä tai taiteilijataapaamisista. Se on myös paikka kansalaisten kokoontumisiin tai keskustelutilaisuuksiin, työpajoihin ja omaan luovaan tuottamiseen. Mallin tilat eivät viittaa ainoastaan fyysiseen tilaan vaan lisäksi ne kuvaavat kirjaston ”toiminnan päämääriä ja kirjaston mahdollisuuksia tukea aihepiiriä aineistoillaan ja palveluillaan”. (Baer 2014.)

4.3.1 Kirjastopedagogiikka sosiaalisessa kirjastossa

Haapalan (2015) mukaan informaation ja tiedon lisääntyessä entistä merkityksellisemmäksi on noussut se, miten tiedosta muodostuu viisautta. Näin ollen myös oppimisen merkitys yhteiskunnassa korostuu. Haapalan mukaan tutkimus osoittaa, että kokemuksellinen ja kulttuurinen tieto ovat vahvimpia oppimisen lähtökohtia ja, koska kirjastot ovat kulttuurisen tiedon lähde, ovat kirjastot nykyistä vahvemmin hyödynnettävissä elinikäisen oppimisen ympäristönä, joka tarjoaa kasvualustan viisaudelle. Haapala kertoo tunteiden ja elämysten avulla voitavan tehostaa oppimista ja tarkastelee kirjaston roolia tunteiden ja elämysten kautta tuotettujen merkityksellisten oppimiskokemusten edistämässä. Hänen mukaansa kirjastolla on selkeä rooli kulttuuriperinnön välittämisessä ja kulttuuriperintö voi toimia tietovarantona, joka tuottaa omaehtoisesti käytettyinä käyttäjilleen elämyksiä, jotka edistävät oppimista. Haapala perustelee kirjastopalveluiden kehittämistä sosiaalisen kirjaston suuntaan sillä, että sosiaalisen kirjaston yhteisöllisillä foorumeilla asiakkaiden kokemukset voisivat muuttua merkityksellisiksi oppimiskokemuksiksi. Hänen mukaansa kulttuuriperinnön aineistoja voitaisiin tarjota käyttäjille oppimisympäristönä tieto- ja viestintäteknologiaa hyödyntävän kirjastopedagogiikan avulla. (Haapala 2015, 69, 71, 73, 85.)

Riedler ja Eryaman (2010) tarkastelevat kirjastojen pedagogista roolia Paolo Freiren kriittisen pedagogiikan näkökulmasta. He esittävät, että voidakseen palvella paremmin erilaisia yleisöjä, kirjastot tulisi mieltää sosiaalisen toiminnan tapahtumapaikoiksi. Heidän mukaansa kriittisessä kirjastopedagogiikassa olennaista on sen tunnistaminen, että oppijan ja yhteisön kokemukset ovat keskeinen osa oppimisprosessia ja kirjaston ja sen henkilökunnan tehtävänä on mahdollistaa tiedon tuottaminen pikemmin kuin keskittyä tiedon välittämiseen. (Riedler & Eryaman 2010, 91.)

4.3.2 Sosiaalisen kirjaston kaksijakoisuus

Sosiaalisen kirjaston käsite on kaksijakoinen. Sosiaaliseen kirjastoon toisaalta kuuluu käyttäjälähtöinen tai useristinen ajattelu, jossa kirjasto pyrkii tarjoamaan käyttäjilleen sitä aineistoa ja sellaisia palveluja kun nämä haluavat, sekä usein tarjoamaan yhteiskuntaa tai yhteisöä tukevia palveluja, joita ei perinteisesti ole mielletty kirjastopalveluiksi. Sosiaalinen kirjasto tarjoaa elämyksiä ja toimii kohtaamispaikkana. Sosiaalinen kirjasto voi siis toisaalta ilmentää myös esimerkiksi Birdsallin (1994) hahmottelemaa kirjastoa paikkana ja kirjaston emansipatorista roolia. Sosiaalista kirjastoa määrittäviä piirteitä ovat kuratointi, osallistaminen, mahdollistaminen, elämykset, tapahtumat ja kohtaaminen. Emansipatorisessa sosiaalisessa kirjastossa keskeisiä piirteitä ovat erityisesti marginalisoitujen voimaannuttaminen, sivistäminen ja poliittisuus. Useristisessa sosiaalisessa kirjastossa puolestaan epäpoliittisuuden tai neutraaliuden tavoittelu sekä hyödyn ja innovaatioiden tuottaminen.

4.4 Yhteenveto kirjastokäsityksistä

Vallitsevat poliittiset ideologiat vaikuttavat sekä kirjaston rooliin yhteiskunnassa ja ymmärrykseen kirjaston tarkoituksesta että kirjaston tarjoamien palvelujen sisältöön ja muotoon. Erityisesti uusliberalistinen ideologia ja kansalaisen roolin vaihtuminen kuluttajan tai asiakkaan rooliin on tuonut muutoksia kirjaston rooliin ja käsityksiin siitä, millainen

kirjasto on tai sen pitäisi olla. Toisaalta muutokset herättävät myös vastustusta ja pyrkimyksiä määritellä kirjastoa uudelleen vaihtoehtoisista lähtökohdista käsin.

Kirjaston roolia voidaan hahmottaa sen kautta, mikä on se taho, jota varten kirjasto on olemassa. Ensisijaisena tahona näyttäytyvät kirjaston käyttäjät. Jo S. R. Ranganathan (1989) määritteli vuonna 1931 viidessä laissaan ”jokaiselle lukijalle kirja”, mikä määrittää käyttäjäksi yksilön. Tämä käsitys on yhä voimassa, mutta kirjaston käyttäjiksi voidaan mieltää myös yhteisö. Erityisesti yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa yksilö-käyttäjän ohella painottuu käsitys, että kirjasto on olemassa yhteisöä, yhteiskuntaa tai demokraattista valtiota varten. Demokratia näyttäytyy jopa sinänsä tahona, jota varten kirjasto on olemassa. Puhuttaessa kirjastosta osana tai tukemassa demokratiaa useimmiten implisiittisesti tarkoitetaan deliberatiivista demokratiaa, joka kytkeytyy Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan sekä teoriaan julkisesta tilasta.

Toisaalta yhteisöä tai yhteiskuntaa palvelevan kirjaston tehtävänä näyttäytyy monipuolisesti erilaisten, erityisesti marginalisoitujen, näkökulmien esiin tuominen ja toisaalta taas yhteiskunnallisen koheesion tuottaminen ja jatkuvuuden takaaminen. Näkökulmat eivät kuitenkaan ole toisiaan pois sulkevia vaan marginalisoitujen ryhmien huomioimisella ja näkökulmien esiin tuomisella voidaan tavoitella yhteisöllisyyttä esimerkiksi tunnustuksen tai tutuksi tekemisen kautta. Mahdollisina tahoina, joita varten kirjasto on olemassa, voidaan pitää myös olemassa olevaa kirjallisuutta (scriptum est) tai kirjailijoita. Tämäkin näkemys voidaan löytää jo Ranganathanin (1981) laista ”jokaiselle kirjalle lukija”.

Jürgen Habermasin tiedonintressijaottelun mukaisesti tietoyhteiskunnan kirjasto ja useristiseen käsitykseen pohjautuva kirjasto vastaavat tekniseen tiedonintressiin. Sosiaalinen kirjasto ja poliittinen kirjastonhoitajuus puolestaan vastaavat emansipatoriseen tiedonintressiin. Sosiaalinen kirjasto voi kuitenkin painottua emansipatorisen sijaan useristiseen suuntaan, jolloin se vastaa lähinnä tekniseen tiedonintressiin ja lisäksi pyrkii tuottamaan käyttäjilleen elämyksiä. Kirjaston rooli sivistäjänä ja kirjaston pedagogiset ulottuvuudet voivat vastata niin emansipatoriseen kuin praktiseenkin tiedonintressiin.

Kirjaston rooli kulttuurin uusintajana ja säilyttäjänä vastaa praktiseen tiedonintressiin. Pääsy tietoon on olennainen edellytys sille, että voi tulkita maailmaa (Buschman 2003, 177). Myös tästä näkökulmasta kirjasto vastaa praktiseen tiedonintressiin. Lisäksi kirjaston voi nähdä vastaavan praktiseen tiedonintressiin, koska kirjasto tarjoaa tulkintakehyksen informaatiolle esimerkiksi hyllyluokituksen kautta. Praktisen tiedonintressin historialliseen näkökulmaan kirjasto voi vastata tarjoamalla uuden lisäksi vanhaa samaa aihepiiriä käsittelevää informaatiota, jolloin aihepiirin informaatio muodostaa ajallisen jatkumon, joka myös antaa tulkintakehyksen informaatiolle.

Tuomi (2017) jaottelee yleisen kirjaston kehitysvaiheet Suomessa vaiheisiin, joissa valistuskirjastosta siirryttiin lukijoiden kirjastoksi ja edelleen tietokirjastoksi, tietoyhteiskunnan kirjaston vaiheeseen sekä uuden kirjastokäsityksen vaiheeseen, jossa kirjaston rooliin kuuluu toimia oppimis-, elämys-, tapaamis- ja esiintymistilana.

Tuomen jaottelua mukaillen ja muun tässä käsitellyn kirjallisuuden pohjalta nähdäkseni käsitykset siitä, millainen kirjasto on ja millainen sen pitäisi olla, jakautuvat kolmen kattokäsityksen mukaisesti. Hahmottamani kirjastokäsitykset ovat traditionaalinen kirjasto, tietoyhteiskunnan kirjasto ja sosiaalinen kirjasto, joista sosiaalinen kirjasto voi painottua kahdella eri tavalla.

1. **Sosiaalinen kirjasto**, jota on sanottu myös ”uudeksi” kirjastokäsitykseksi ja johon on viitattu ns. ”Tanskan mallina”. Tähän käsitykseen kuuluu käyttäjälähtöinen ajattelu, jossa kirjasto pyrkii tarjoamaan käyttäjilleen sitä aineistoa ja sellaisia palveluja kun nämä haluavat, sekä usein tarjoamaan yhteiskuntaa tai yhteisöä tukevia palveluja, joita ei perinteisesti ole mielletty kirjastopalveluiksi. Toisaalta kirjasto tarjoaa elämyksiä ja toimii kohtaamispaikkana. Sosiaalinen kirjasto voi siis ilmentää myös esimerkiksi Birdsallin (1994) hahmottelemaa kirjastoa paikkana ja kirjaston emansipatorista roolia. Sosiaalista kirjastoa määrittäviä piirteitä ovat kuratointi, osallistaminen, mahdollistaminen, elämykset, tapahtumat ja kohtaaminen. Emansipatorisessa sosiaalisessa kirjastossa keskeisiä piirteitä ovat marginalisoitujen voimaannuttaminen, sivistäminen ja poliittisuus. Useristisessa

sosiaalisessa kirjastossa puolestaan epäpolitiisuuden tai neutraaliuden tavoittelu sekä hyödyn ja innovaatioiden tuottaminen. Useristinen sosiaalinen kirjasto kytkeytyy uusliberalistiseen ideologiaan ja sen sisältämiin käsityksiin vapaudesta ja demokratiasta. Emansipatorinen sosiaalinen kirjasto ei välttämättä pohjautu uusliberalistisiin käsityksiin, mutta ei myöskään sulje pois uusliberalististen tulkintojen mahdollisuutta. Keskeisenä piirteenä sosiaalisessa kirjastossa on kirjaston toimintojen laajeneminen kulttuurin ja tiedon lisäksi sosiaaliseen. Kirjaston yhteiskunnalliseen rooliin sisältyy yhteisön kulttuurisen ja tiedollisen uusintamisen ja hoivan lisäksi myös yhteisön sosiaalisen uusintamisen ja hoivan ulottuvuus.

2. **Tietoyhteiskunnan kirjasto**, jota on nimitetty myös sähköiseksi ja digitaaliseksi kirjastoksi. Tämä käsitys viittaa esimerkiksi Birdsallin (1994) sähköiseen kirjastoon ja tähän on viitattu myös ”seinättömänä kirjastona” (esim. Saarti 2009). Tietotekniikan rooli kirjastotyössä on korostunut, suhtautuminen tekniikan tuomiin mahdollisuuksiin jopa utopistinen ja ihmistyö näyttäytyy pitkälti teknologialla korvattavissa olevana. Käsityksessä korostuu userismi, käyttäjien pääsy informaatioon, kirjastoammattilaisen rooli informaation välittäjänä ja informaation näkeminen hyödykkeenä. Tietoyhteiskunnan kirjaston taustalla vaikuttaa uusliberalistinen ideologia.
3. **Traditionaalinen kirjasto**, joka viittaa Suomisen (2001, 2016) määrittämään kirjaston yhteiskunnalliseen rooliin kulttuurin uusintajana, kuvaa käsityksen sisältämää tradition auktoriteettiä ja ilmentää myös Tuomen (2017) kuvaamaa kirjaston perinteiseksi miellettyä kirjallisuutta korostavaa roolia. Traditionaalisisessa käsityksessä siis painottuu aineistolähtöisyys, kirjallisuus aineistona, dokumentaatio, kulttuurin säilyttäminen ja uusintaminen, sivistäminen sekä teokset ja traditio auktoriteetteina. Traditionaaliseen kirjastoon kytkeytyvät näkemykset muun muassa vapaudesta ja demokratiasta poikkeavat uusliberalistisista käsityksistä.

5 TUTKIMUSMENETELMÄ JA -AINEISTO

Tutkielmassani selvitän edellä määrittämieni kirjastokäsitysten ilmenemistä vuonna 2017 voimaan tulleen kirjastolain säätämisen kontekstissa. Päämääränäni on lisätä ymmärrystä lainsäädännön kirjastolle määrittämästä roolista ja sen taustaideoologioista. Pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millainen on yleisen kirjaston rooli kirjastolain valmisteluun kytkeytyvissä dokumenteissa?
2. Kuinka tämä rooli legitimoidaan kirjastolain valmisteluun kytkeytyvissä dokumenteissa?
3. Kuinka dokumenttien ilmentämät käsitykset peilautuvat kirjastoalan keskusteluun kirjaston roolista? Erityisesti olen kiinnostunut kirjastoalan käsitysten mukaisen sosiaalisen kirjaston idean ilmenemisestä: sen painottumisesta useristisesti tai emansipatorisesti.
4. Ilmentävätkö dokumentit uusliberalistista ideologiaa?

5.1 Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi

Tarkastelen tutkielmani aineistoa diskurssianalyysiä käyttäen. Diskurssianalyysi on puhetapojen ja kielenkäytön tutkimista. Kieli taas on ”sekä politiikanteon veikein väline että politiikan olennainen sisältö” (Heikkinen & Pajunen 2016, 26). Tästä syystä myös muodollisessa poliittisessa prosessissa tapahtuvan kielenkäytön tutkiminen diskurssianalyysin keinoin on relevanttia.

Diskurssilla voidaan toisaalta tarkoittaa useita eri asioita. Yksinkertaisimmillaan se on sosiaalista kielenkäyttöä sosiaalisissa konteksteissa. Diskurssi voi viitata myöskin tiettyyn sosiaaliseen kenttään tai käytäntöön liitettyyn puhetapaan tai tapaan, jolla tietty näkökulma konstruoidaan. (Fairclough & Fairclough 2012, 81.) Yleensä diskurssilla tarkoitetaan sosiaalisesti rakentunutta merkitysten tuottamista, kulttuurisidonnaisia tapoja esittää todellisuus tietynlaiseksi. Diskurssi ei ole tutkijasta riippumaton ilmiö vaan tutkimuksessa

diskurssi on tutkijan tulkintatyön tulos. Analysoitava teksti ei diskurssianalyttisen näkökulman mukaan ole yksiselitteinen vaan avoin erilaisille tulkinnoille. Diskurssianalyysin tarkoituksena on, että tutkija muodostaa tekstistä perustellun tulkinnan. Analyysimenetelmänä diskurssianalyysi on siis lähtökohtaisesti subjektiivinen ja tutkimuksen tekeminen on myös kielellistä toimintaa, jossa toimijana on tutkija. Diskurssianalyttikon työn voi siis ymmärtää samanlaisena toimintana, jota hän tutkii. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 24–28.)

Diskurssianalyysissä keskeinen puoli on aineistossa esiintyvien merkityssysteemien jäsentäminen. Merkityssysteemit eivät esiinny selkeinä kokonaisuuksina, joten merkityssysteemin osien tunnistaminen on jatkuva osa analyysiä. Merkityssysteemi ei ole sama asia kuin aineistossa esiintyvä teema vaan kielenkäytön alue, jolla monenlaisia teemoja ja aiheita voidaan tehdä ymmärrettäväksi. Sama ilmiö voidaan puolestaan tulkita eri tilanteissa eri merkityssysteemien kautta. (Suoninen 2016, 53.) Diskurssien eri osat kytkeytyvät yhteen merkityksen antamisen kautta. Merkityksen antaminen puolestaan voidaan nähdä poliittisena ja arvoihin pohjautuvana valintana.

Fairclough (1989) esittää diskurssin liittyvän sekä sen tuottamisen että sen tulkinnan sosiaalisiin olosuhteisiin. Olosuhteet puolestaan Fairclough jakaa kolmelle tasolle: välitön tilanne, jossa diskurssi esiintyy, sosiaalinen instituutio, joka muodostaa diskurssin laajemman viitekehyksen, sekä kaikkein laajimpana koko yhteiskunta. Nämä olosuhteet ohjaavat diskurssien tuottamisen ja tulkinnan tapoja. Diskurssianalyysissä olisi siis pelkän tekstin analyysin lisäksi kyettävä analysoimaan diskurssin tuottamisen ja tulkinnan sosiaalisia olosuhteita. Fairclough'n mukaan diskurssi voidaan ymmärtää tekstinä, vuorovaikutuksena, eli tuottamisena ja tulkintana, sekä vuorovaikutuksen sosiaalisen kontekstin kautta. Niiden mukaisesti hän jakaa diskurssianalyysin ulottuvuudet kuvailuun, jossa ollaan kiinnostuneita tekstin muodollisista ominaisuuksista, tulkintaan, jossa teksti näyttäytyy prosessin tuotteena ja tulkintaprosessin resurssina ja kiinnostus kohdistuu tekstin ja vuorovaikutuksen suhteeseen, sekä selittämiseen, jossa kiinnostus kohdistuu vuorovaikutuksen ja sosiaalisen kontekstin väliseen suhteeseen. (Fairclough 1989, 25–26.)

Diskurssianalyysissä olennaista on konteksti, jossa diskurssia tulkitaan. Konteksteja on useanlaisia. Kontekstina voidaan pitää jotakin tiettyyn aikaan ja paikkaan sidoksissa olevaa esiintymää, toista tekstiä tai ideologiaa. Konteksti voi ilmetä intertekstuaalisuutena ja interdiskursiivisuutena eli tekstien ja merkitysten välisenä yhteytenä. Diskurssianalyysissä tekstin konteksti voidaan paikantaa analysoimalla tekstin yhteyksiä toisiin teksteihin ja sen asemaa tekstiketjuissa tai -verkostoissa. Konteksti ei siis ole kiinteä ja valmis vaan analyysin tulos kuten muukin tekstin merkitys. Konteksti ei myöskään ole pysyvä vaan tekstit rekontekstualisoituvat jatkuvasti ja saavat uusia merkityksiä uusissa konteksteissa. Esimerkiksi sanomalehtitekstin konteksti on erilainen heti sen ilmestyttyä ja muutaman vuoden kuluttua, jolloin aihepiiristä on todennäköisesti tuotettu uusia tekstejä ja mahdollisesti uutta tietoa. (Hiidenmaa 2000, 180, 182–183.)

Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993) kuvaavat diskurssianalyysia väljäksi teoreettiseksi viitekehyyksi. Heidän mukaansa viitekehyyksenä diskurssianalyysi rakentuu useista teoreettisista lähtökohdista. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17.) Näistä lähtökohdista merkittäviä tämän tutkimuksen kannalta ovat oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, oletus kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta, oletus rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassa olosta sekä toiminnan kontekstuaalisuus. Tutkimuksen aineisto sijoittuu politiikan, lainsäädännön ja yleisiä kirjastoja koskevan julkisen keskustelun konteksteihin. Näiden laajempien kontekstien huomioiminen on tutkimuksen kannalta olennaista, sillä niissä esiintyvät kulttuuriset konventiot vaikuttavat aineistona olevien tekstien muotoon, sisältöön ja tulkintaan. Tutkimuksessa tarkastellaan aineistoa osana lainsäädännön, poliittisen puheen ja ideologioiden sekä kirjastoja koskevan julkisen keskustelun konteksteja. Tutkimuksessa metodologiset painotukseni suuntautuvat aineiston tarkasteluun osana kulttuurista jatkumoa eli tietoni ja ymmärrykseni aihepiiristä ohjaavat analyysiani ja pyrin kontekstualisoimaan tarkasteleman diskurssin myös osaksi laajempaa keskustelua ja käsityksiä. Lisäksi keskityn tarkastelemaan enemmän keskustelussa ilmeneviä merkityksiä kuin merkitysten tuottamisen tapoja. Analyysini lähestyy tältä osin siis sisällönanalyysiä.

Diskurssintutkimusprosessin voidaan katsoa muodostavan hermeneuttisen kehän, jossa yksittäisten tapausten ymmärtäminen perustuu jonkinlaiselle esiymmärrykselle tapaukseen liittyvästä kokonaisuudesta. Kokonaisuuden ymmärrys taas muodostuu edeltävien yksittäistapausten merkitysten pohjalta. Jokainen uusi käsitys yksittäistapauksista siis muokkaa tutkijan ymmärrystä kokonaisuudesta ja vaikuttaa siten edelleen myös yksittäistapausten ymmärtämiseen. Tutkimus etenee siis hermeneuttisella kehällä, jossa tutkijan aihetta koskevan ymmärryksen lisääntymisellä on vaikutus tutkijan tapaan tarkastella ja tulkita tutkittavaa aineistoa. (Pietikäinen & Mäntylä 2009, 144.)

5.1.1 Kriittinen diskurssianalyysi

Kriittisissä yhteiskuntatieteissä kritiikki voidaan jakaa kahteen muotoon; selittävään ja normatiiviseen. Normatiivisessa kritiikissä sosiaalista todellisuutta arvioidaan, joidenkin hyvän yhteiskunnan kannalta välttämättöminä pidettyjen arvojen valossa. Selittävässä kritiikissä pyritään selvittämään, miksi sosiaalinen todellisuus on sellainen kuin se on ja kuinka sitä ylläpidetään tai muutetaan. (Fairclough & Fairclough 2012, 79.) Kriittisessä diskurssianalyysissä kriittisyys kohdistuu diskurssissa ilmenevään manipulaatioon ja ideologiaan. Manipulaation tarkastelu liittyy normatiiviseen ja ideologian selittävään kritiikkiin. (Emt., 95.) Erona perinteiseen diskurssianalyysiin, jossa pyritään ensisijaisesti vastaamaan kysymykseen, miten tekstit tai merkitykset niissä rakentuvat, kriittisessä diskurssianalyysissä tavoitteena on vastata kysymykseen ”miksi”. Huomio kiinnitetään siihen, miten ja millä vaikutuksella merkityksiä ilmaistaan tietyssä kontekstissa. (Luukka 2000, 152–153.)

Kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluu kielen sosiaalisen käytön tarkastelu suhteessa valtasuhteisiin sekä reflektioiva ajattelu, jossa pohditaan tutkijan omia taustaoletuksia ja tavoitteita sekä käsitteitä, joilla tutkimuskohdetta kuvataan ja jäsennetään. Kriittisen diskurssianalyysin peruslähtökohtana on ymmärrys kielestä osana sosiaalisia käytänteitä. Ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin, sosiaalisten rakenteiden, normien ja tilannetekijöiden, nähdään rajoittavan kielenkäyttöä ja toisaalta samanaikaisesti kielenkäytön nähdään vaikuttavan ympäröivään maailmaan, tiedon ja uskomusten

järjestelmiin, yhteisöllisiin identiteetteihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Kielenkäytön ja kielen käyttäjien, viestintätapahtumien ja siihen liittyvien instituutioiden ja rakenteiden väliset suhteet ovat siis dialektisia. (Pietikäinen 2000, 196–197, 203–204.)

Kriittinen diskurssianalyysi yhdistettynä argumentaation analyysiin voi sisältää kahdenlaista kritiikkiä: normatiivista ja selittävää. Normatiivisessa kriittisyydessä tarkastellaan diskurssissa ilmenevää valtasuhteiden epätasapainoa ja hallinnan muotoja, jotka voivat olla haitallisia jonkin tahon hyvinvoinnille. Selittävä kriittisyys pyrkii tunnistamaan ja selittämään diskursseja sosiaalisten syiden aiheuttamina ja sosiaalisten ilmiöiden aiheuttajina, esimerkiksi tarkastelemaan diskurssia sosiaalisen järjestyksen ylläpitäjänä tai muuttajana. Fairclough ja Fairclough (2012) esittävät mallin poliittiseen diskurssianalyysiin, jossa poliittisia argumentteja tarkastellaan kriittisen diskurssianalyysin keinoin. Tarkasteltavasta argumentista pyritään tunnistamaan arvot, joihin argumentti perustuu, tavoite, johon argumentilla tähdätään, olosuhteet, jotka argumentissa esitetään, keinojen ja päämäärän yhteys sekä argumentissa toiminnalle esitetyt vaihtoehdot. (Fairclough & Fairclough 2012, 79–80, 88.)

Kriittisessä diskurssianalyysissä valtasuhteiden analyysissä keskitytään erityisesti niiden epäsymmetrisyyteen. Valtasuhteet eivät ole pysyviä vaan jatkuvasti muuttuvia. Valtasuhteiden muutoksien tarkastelussa kriittisessä diskurssianalyysissä hyödynnetään hegemonian ja ideologian käsitteitä. Teoria hegemoniasta on alun perin peräisin Antonio Gramscilta (1971). Teoriassa valta-aseman saavuttaminen tapahtuu myöntymisen, integroimisen ja kulttuuristen käytänteiden kautta. Hegemoninen asema on osin riippuvainen kyvystä esittää diskursiivisia käytänteitä tavalla, joka auttaa valtasuhteiden ylläpitämisessä. Ideologia kriittisessä diskurssianalyysissä liittyy valtasuhteiden välittämiseen ja usein sillä tarkoitetaan tiettyä tapaa esittää ja konstruoida yhteiskuntaa. Yksinkertaistettuna ideologialla kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta tarkoitetaan diskursiivista prosessia, jossa kielenkäytön avulla esitetään tietty näkemys ilmiöstä tai tapahtumasta. Diskurssi siis osaltaan voi tuottaa tai muuttaa valtasuhteita. (Pietikäinen 2000, 201–203). Legitimaatio tarkoittaa jonkin asian yleisesti jaettua oikeuttamista tai perustelua. Legitimaatio eroaa siis pelkästä asian oikeuttamisesta siinä, että se perustuu

jaettuun ymmärrykseen asioiden tilasta, säännöistä tai normeista. (Fairclough & Fairclough 2012, 109.)

5.1.2 Diskurssianalyysi KID-tutkimuksessa

Diskurssianalyysiä on KID-tutkimuksessa käytetty muun muassa kirjastojen omaksumien kaupallisten toimintamallien tarkasteluun siitä näkökulmasta, millaisia vaikutuksia toimintamalleilla on kirjastoinstituution arvoihin, standardeihin, terminologiaan ja käyttäjiin (Martínez-Ávila & Kipp 2014), informaatioköyhyys-käsitteen analysointiin (Haider & Bawden 2007), koulukirjastonhoitajien roolien ja identiteettien tarkasteluun opettajien ja koulukirjastonhoitajien välisen yhteistyön kontekstissa (Kimmel 2011) sekä populaarikulttuurin ilmentämien kirjastoja ja kirjastonhoitajia koskevien stereotyyppien tarkasteluun (Radford, Radford & Alpert 2015). Suomalaista kirjastokenttää käsittelevää diskurssianalyttistä tutkimusta on tehty esimerkiksi musiikkikirjastoja koskevien diskurssien osalta (Talja 1998).

5.2 Aineisto

Analysoin hallituksen esitystä kirjastolaiksi vuodelta 2016 (HE 238/2016), siihen liittyvää sivistysvaliokunnan mietintöä (SiVM 21/2016) sekä niiden pohjalta säädettyä kirjastolakia, jos lakiteksti poikkeaa hallituksen esityksestä. Aineistoksi olen lakitekstin sijaan valinnut hallituksen esityksen kirjastolaista, sillä hallituksen esityksissä esitetään kyseessä olevan lain säätämisen perustelut sekä lakien muutosehdotusten yksityiskohtaiset perustelut. Sivistysvaliokunnan mietinnöt puolestaan voivat vahvistaa joitain kohtia tai esittää muutoksia hallituksen esitykseen. Lisäksi aineistovalinnan kannalta olennaista on, että hallituksen esitykset ohjaavat lakien tulkintaa käytännössä. Hallituksen esityksen pituus on 52, sivistysvaliokunnan mietinnön pituus 13, lausuntoyhteenvedon 21 ja lähetekeskustelun pöytäkirjan pituus 12 sivua (taulukko 1).

Taulukko 1. Dokumenttiaineisto lyhenteineen ja sivumäärineen

Dokumentti ja sen lyhenne	Sivumäärä
Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta (HE 238/2016)	52
Sivistysvaliokunnan mietintö (SiVM 21/2016)	13
Lausuntoyhteenveto (LY)	21
Lähetekeskustelu (PTK 114/2016)	12
Yhteensä	98

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta annettiin eduskunnalle 10.11.2016. Sivistysvaliokunnan mietintö annettiin 9.12.2016. Ensimmäisessä käsittelyssä eduskunta hyväksyi hallituksen esitykseen sisältyvien lakiehdotusten sisällön valiokunnan mietinnön mukaisena 12.12.2016. Toisessa käsittelyssä eduskunta hyväksyi esityksen ensimmäisen käsittelyn mukaisena. (Eduskunta 2017a.)

Eduskunnan valiokunnissa asiantuntijoiden laajalla kuulemisella pyritään varmistumaan hallituksesta riippumattomastakin tiedonkeruusta. Asiantuntijoiden sekä kirjallisten että suullisten lausuntojen pohjalta valiokunnissa tarkastellaan sitä, onko hallituksen esityksessä huomioitu kaikki tärkeät seikat ja liittyykö esitykseen ongelmia tai ristiriitoja. Toisaalta asiantuntijoita voidaan käyttää myös omien tavoitteiden toteuttamisen välineinä, jolloin asiantuntijoilta haetaan argumentteja, joita voidaan hyödyntää omiin pyrkimyksiin. Samaakin asiantuntijan antamaa lausuntoa voidaan käyttää hyvin eri tavoin. (Pekonen 2011, 196, 204.)

Lausuntopyyntö hallituksen esityksestä uudeksi kirjastolaiksi lähetettiin 19.8.2016 83 taholle. Lausunnot tuli antaa viimeistään 23.9.2016. Lausuntoja saatiin yhteensä 69, joista seitsemän tahoilta, joille pyyntöä ei ollut lähetetty. Lausuntoja pyydettiin muun muassa oikeusministeriöltä, valtiovarainministeriöltä, aluehallintovirastoilta, opetushallitukselta, Suomen Kuntaliitolta, nykyisiltä maakuntakirjastoilta, maantieteellisesti kattavalta otannalta

Suomen kuntia, kirjastoalan koulutusta tarjoavilta tahoilta, maakuntaliitoilta, työmarkkinajärjestöitä, kirjastoalan neuvostoilta ja seuroilta. Lausunnon antaneet lausuntopyyntöön jakelulista ulkopuoliset tahot olivat Fredrika-kirjastot, Mustasaaren kunta (Korsholm), Pietarsaaren kaupunki, Svenska Finlands Folkting, Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur, Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry/Kulttuuria kaikille - palvelu ja YTY-kirjastot. Lausunnoista koottiin opetus- ja kulttuuriministeriössä yhteenveto, jonka pituus on yhteensä 21 sivua (taulukko 1).

Yhteenvedon käyttäminen tutkimusaineistona voi tuottaa hieman erilaisen tuloksen kuin varsinaisten lausuntojen analysointi, sillä yhteenvedoon on esimerkiksi voitu valikoida tai siinä on voitu painottaa yhteenvedon koonneen ministeriön tai hallituksen esityksen kannalta myönteisiä seikkoja ja jättää kielteisempien seikkojen painotus vähäisemmäksi tai yhteenvedossa käytetyillä sanavalinnoilla ja ilmauksilla on voitu esittää lausuntojen sisältö tietynlaisessa valossa. Kuitenkin oletan lausuntoyhteenvedon olevan pääosin kattava, totuudenmukainen ja neutraali kooste lausunnoista, joten oletan sen myös sopivan tutkielmani aineistoksi tukemaan ja suuntaamaan hallituksen esityksen analyysiä. Lausunnot annettiin hallituksen esitysluonnoksesta, ei siis tutkielmani aineistona olevasta hallituksen lopullisesta esityksestä, jonka sisältöön annetut lausunnot vaikuttivat. Huomion tämän seikan analysoidessani lausuntoyhteenvedoa ja käytän esitysluonnoksen sisältöä lausuntoyhteenvedon analyysin tukena. En kuitenkaan sisällytä esitysluonnosta tutkielmani aineistoon, sillä en analysoi sitä. Esitysluonnoksen pituus on 42 sivua ja viittaa siihen sen otsikon mukaisesti (Luonnos 19.8.2016).

Eduskunnassa lakiesityksen käsittely alkaa hallituksen esityksestä käytävällä lähetekeskustelulla eduskunnan täysistunnossa. Lähetekeskustelun tarkoituksena on vaikuttaa valiokuntaan, joka antaa esityksestä lausuntonsa. Eduskunta myös päättää lähetekeskustelun yhteydessä, mihin valiokuntaan lakiesitys lähetetään. (Eduskunta 2017b.) Eduskunnan täysistuntokeskusteluissa nousee harvoin esiin uusia näkökulmia valiokunnan valmistelemaan asiaan. Täysistuntopuheessa puhe osoitetaan laajemmalle yleisölle, esimerkiksi äänestäjille tai joukkotiedotusvälineille. Tällainen puhe ei yleensä ole keskustelevaa tai argumentoivaa, vaikka täysistunnossa esitetäänkin väitteitä hallituksen

esityksen puolesta ja sitä vastaan. Varsinainen keskustelu ja yhteisen näkemyksen hakeminen tapahtuu eduskunnan valiokunnissa. Valiokuntakeskustelussa deliberaatio toteutuu parhaiten, ellei kantoja ole valmiiksi lyöty lukkoon, eli liikkumavaran ollessa siis suurempi kuin hallituksen lakiesitysten tapauksessa. (Pekonen 2011, 99, 110, 196.)

Lähetekeskustelu hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta käytiin tiistaina 15.11.2016. Litteroituna lähetekeskustelun pituus on 12 sivua (taulukko 1). Puhetta johti eduskunnan toinen varapuhemies Arto Satonen. Puhemiesneuvosto ehdotti, että esitys lähetettäisiin käsiteltäväksi sivistysvaliokuntaan, mikä keskustelun päätteeksi hyväksyttiin. Lähetekeskusteluun osallistui kansanedustajia kaikista eduskuntapuolueista paitsi Suomen Sosialidemokraattisesta Puolueesta. Kansallisen Kokoomuksen kansanedustajista osallistuivat Pauli Kiuru, Sanna Lauslahti ja Saara-Sofia Sirén, Perussuomalaisten edustajista Kimmo Kivelä ja Sami Savio, Suomen Keskustan edustajista Hannu Hoskonen, Suomen kristillisdemokraateista Antero Laukkanen ja Sari Tanus, Suomen ruotsalaisesta kansanpuolueesta Joakim Strand, Vasemmistoliiton edustajista Silvia Modig ja Hanna Sarkkinen ja Vihreän liiton edustajista Johanna Karimäki ja Olli-Poika Parviainen.

5.3 Aineiston analyysi ja luotettavuuden arviointi

Analyysissäni tulkintaani ohjaavat ymmärrys yleisten kirjastojen historiasta, kehityksestä, toiminnasta sekä erilaisista rooleista ja merkityksistä. Lisäksi tulkintaani ohjaa käsitys uusliberalismista hegemonisena, mutta kyseenalaistettavissa olevana ideologiana ja ymmärrys uusliberalismin vaikutuksista kirjastojen toimintaan ja kehitykseen. Käytän diskurssianalyysiä sisällönanalyysiä lähestyvällä tavalla. Keskeisimpinä eroina sisällönanalyysiin nähden ovat analyysini hermeneuttisuus sekä voimakkaasti diskurssianalyysin, erityisesti kriittisen diskurssianalyysin, viitekehukseen sijoittuvat taustaoletukseni kielenkäytön luonteesta voimakkaasti kontekstisidonnaisena, tulkinnanvaraisena ja poliittisena vallankäytön välineenä, jolla tuotetaan merkityksiä ja vaikutetaan todellisuuteen.

Analyysini etenee siten, että ensin analysoin hallituksen esitysluonnoksesta annettujen lausuntojen yhteenvedon ja eduskunnassa kirjastolaista käydyn lähetekeskustelun aineistolähtöisesti. Analysoin lausuntoyhteenvedon ja lähetekeskustelun tunnistuen niissä esiintyviä aiheita ja laajentaen kontekstia, johon hallituksen esitys paikantuu. Tämän jälkeen analysoin hallituksen esityksen (HE 238/2016) ja siihen liittyvän sivistysvaliokunnan mietinnön (SiVM 21/2016) erityisesti suhteessa määrittämiini kirjastokäsityksiin ja KID-tutkimuksessa ja kirjastoalan keskustelussa aiheen kannalta keskeisiin demokratian ja uusliberalismin käsitteisiin. Analyysini etenee eri järjestyksessä dokumenttien synnyn kanssa. Lausunnot annettiin kirjastolain esitysluonnoksesta, jonka jälkeen tehtiin hallituksen esitys. Esityksen pohjalta käytiin lähetekeskustelu, jonka päätteeksi esitys lähetettiin sivistysvaliokuntaan mietinnön antamista varten. En katso poikkeavan järjestyksen haittaavan analyysiä, sillä lähetekeskusteluun osallistuneet kansanedustajat toimivat keskustellessaan eri positiossa kuin hallituksen esityksen laatineet henkilöt. Aineistona olevat dokumentit olen viittauksia varten tutkielmassani identifioinut lyhenteillä (ks. taulukko 1).

Lincolnin ja Guban (1985) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa kriteereinä ovat tutkimustulosten uskottavuus, siirrettävyys, totuudellisuus ja vahvistettavuus. Diskurssianalyttisen tutkimuksen luotettavuutta ei ole mielekäästä arvioida objektiivisen totuudellisuuden kannalta vaan näkökulmaksi sopii paremmin relativistinen tai konstruktivistinen käsitys tiedosta. Tieto ja käsitykset todellisuudesta ovat tästä näkökulmasta sosiaalisesti rakentuneita ja muodostuvat vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen kohteena ovat siis sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kielellisesti rakentuvat merkitykset, joita ihmiset asioille antavat. Juhila ja Suoninen (2002, 234–236) esittävät diskurssianalyysin vakuuttavuuden osoittamisen keinoiksi tukeutumisen tutkimuksen aineiston toimijoiden tilanteisesti ilmaisemaan ymmärrykseen, tutkimuksen lukijoiden tekemään arviointiin, poikkeustapausten analysointiin ja tulkintojen suhteuttamiseen aikaisempaan tutkimukseen.

Luotettavuuden vahvistamiseksi tässä tutkielmassa olen pyrkinyt kuvaamaan analyysini etenemistä, omia lähtökohtiani tulkinnoille sekä kontekstia, johon olen paikantanut analyysin kohteena oleva aineiston. Pysin myös suhteuttamaan tulkintani aihepiiriä käsittelevään kirjallisuuteen ja analysoimaan aineistossa mahdollisesti ilmeneviä poikkeamia ennalta jäsenneyistä kirjastokäsityksistä sekä ristiriitoja diskursseissa.

6 TULOKSET: LAUSUNTOYHTEENVETO JA LÄHETEKESKUSTELU

Tässä luvussa esitän tulokset lausuntoyhteenvedon (LY) ja lähete keskustelun (PTK 114/2016) analyyseistä. Olen jakanut tulosten esittämisen kahteen lukuun, sillä analyysin lähestymistavat niissä käsiteltyihin dokumentteihin poikkeavat toisistaan. Tämän luvun analyysi on vahvasti aineistolähtöinen. Hyödynnän tämän luvun (6) analyysin tuloksia osana kontekstia, johon seuraavassa luvussa (7) analysoimani aineisto paikantuu.

6.1 Lausuntoyhteenvedo

Lausuntoyhteenvedossa hallituksen esitysluonnosta uudeksi kirjastolaiksi kuvataan pidettävän muun muassa ”perusteltuna” (LY, 3, 5, 13), ”olennaisilta osiltaan onnistuneena” (LY, 1), ”tervetulleena” (LY, 5), ”toimivana” (LY, 6), ”ajanmukaisena” (LY, 6), ”kokonaisuutena oikeansuuntaisena” (LY, 9) ja sen tavoitteita ”kannatettavina” (LY, 5). Lausunnon antajien suhtautuminen esitysluonnokseen esitetään lausuntoyhteenvedossa valtaosin positiiviseksi. Esityksen kuvataan ”selkeyttävän yleisten kirjastojen asemaa ja toimintaa” (LY, 1). Toisaalta jotkin lausunnonantajista kuvaavat esitysluonnoksen määrittämien aluehallintoviranomaisten, kehittämiskirjastojen ja keskus kirjaston roolien, keskinäisten suhteiden ja yhteistyön sisällön kaipaavan juuri selkeyttämistä tai niiden jäävän sekä laki- että perustelutekstissä avoimeksi tai epäselväksi. Lisäksi muitakin kriittisiä huomioita esitetään runsaasti ja esityksen epäkohtia lausunnonantajan näkökulmasta tuodaan esiin.

6.1.1 Paikallisuus ja legitimitetti

Lausuntoyhteenvedossa maakuntakirjastojen korvaamisen alueellisella kehittämistehtävällä yhteydessä korostuu huoli paikallisidentiteetin ja paikallisen osaamisen heikkenemisestä. Tämä viittaa ymmärrykseen paikallisyhteisöstä keskeisenä tahona, jota kirjaston tulisi palvella. Kirjaston kyvyn palvella juuri tiettyä paikallisyhteisöä heikkeneminen voi johtaa sillä alueella sijaitsevan kirjaston ylläpidon legitimitetin heikkenemiseen. Jos kirjaston kyky palvella omaa paikallista yhteisöään on heikko, kirjaston palvelut voivat näyttäytyä muualla tuotettuina palveluina korvattavissa olevina. Tämä voisi johtaa esimerkiksi fyysisessä tilassa sijaitsevan kokoelman ja asiakaspalvelun vähentämiseen tai jopa lopettamiseen ja korvaamiseen esimerkiksi puhelimen tai internetin välityksellä tapahtuvalla neuvonnalla ja itsepalvelutoimipisteillä, jonne käyttäjä voi tilata haluamaansa aineistoa muualla sijaitsevasta kokoelmasta.

Esimerkiksi Kouvolan kirjaston kerrotaan kiinnittävän huomiota siihen, ettei maakuntakokoelman kerääminen ei näy kehittämiskirjaston tehtävissä ja Porin kaupunginkirjaston lausunnosta yhteenvedossa mainitaan, että

”[h]uolestuttavana Pori näkee sen, että vähentämällä kirjastojen määrää nykyisestä 18 maakuntakirjastosta korkeintaan 12 kehittämiskirjastoon kehittämiskirjasto saattaa etäännyä kauas yksitällisen kunnankirjaston toimintaympäristöstä. Laajan toiminta-alueen omaavan kehittämiskirjaston on vaikea ottaa alueellisen vastuunkantajan, koordinoijan, uusien käytäntöjen ja tietojen levittäjän sekä neuvonantajan tehtäviä. Tarve alueelliselle kirjastotoiminnalle maakunnallisena lähipalveluna on edelleen olemassa” (LY, 10).

Maakuntakirjastot esitetään vahvan paikallistuntemuksen omaavina ja toiminta-alueeseensa sitoutuneina. Sana ”*lähipalvelu*” herättää mielikuvia tuttuudesta ja saavutettavuudesta, ei ainoastaan fyysisestä läheisyydestä vaan lisäksi helppoudesta lähestyä palvelua tarjoavaa tahoja. Toisaalta kehittämiskirjasto esitetään ikään kuin uutena

toimijana siitä huolimatta, että todennäköisesti useimmat kehittämiskirjastot tulisivat olemaan entisiä maakuntakirjastoja. Kehittämiskirjaston tulee *”ottaa”* tehtäviä maakuntakirjastolta eikä se mahdollisesti saavuta yhteyttä laajenneen toimialueensa kaikkiin kunnankirjastoihin vaan jää etäiseksi. Toisaalta taas etäännyntymisen voi tulkita viittaavan siihen, että roolin muutos maakuntakirjastosta kehittämiskirjastoksi mahdollisesti etäännyttää entisen maakuntakirjaston kunnankirjastoista. Maakuntakirjastojen toiminnan ja yhteistyön muiden kirjastojen kanssa esitetään myös olevan *”jo tällä hetkellä täysin lakiluonnoksessa kehittämiskirjastolle esitettyjen tehtävien mukaista”* (LY, 10). Diskurssi maakuntakirjastoista ja kehittämiskirjastoista ei kuitenkaan ole täysin yhtenäinen huolen ilmaisun kannalta. Esimerkiksi Lappeenrannan maakuntakirjaston mukaan *”nykyiset maakuntakirjastot tarvitsevat päivittämistä”* (LY, 8) ja Mikkelin kaupunginkirjasto lausuu, että kehittämiskirjastoihin liittyvä *”tehtävien uusi määrittely on positiivista”* (LY, 9). Positiivisesti suhtautuvien kommenttien määrä jää huomattavasti muutokseen kohdistuvaa huolta ja vastustusta ilmaisevien kommenttien määrää vähäisemmäksi.

Erityisesti termi kehittämiskirjasto herätti lausunnonantajien, varsinkin maakuntakirjastojen, keskuudessa vastustusta. Lausuntoyhteenvedon mukaan sitä sekä valtakunnallinen keskuskirjasto-termiä *”pidettiin osittain hankalina”* (LY, 1). Kehittämiskirjasto-sanana esitetään lausuntoyhteenvedossa olevan *”keinotekoinen”* (LY, 7), *”harhaanjohtava”* (LY, 7), se *”ei sovi hallituksen aluehallintouudistuksen puitteisiin”* (LY, 7) eikä ole *”toimiva”* (LY, 12). Ammattiliitto Kumula esittää, että *”kaikki kirjastot ovat kehittämiskirjastoja. Tämän tilalle tarvitaan parempi nimi”* (LY, 4) ja Etelä-Karjalan liiton mukaan *”kehittämiskirjasto ei nimenä identifioitu toimialueeseensa”* (LY, 3), mikä nimenmuutoksen kommentoinnin kontekstissa antaa ymmärtää maakuntakirjasto-nimen vahvistavan maakuntakirjastona toimivan kirjaston paikallisidentiteettiä. Toimialueeseensa identifioitumattomuus tuskin näyttäytyisi uuden nimen puutteena, ellei sitä verrattaisi maakuntakirjasto-nimeen, jonka käytössä kyseistä puutetta ei ole. Maakuntakirjasto nimenä siis identifioituu toimialueeseensa. Ainoastaan YTY-kirjastot esittävät näkemyksen, että

”maakuntakirjaston tehtävien ja nimen uudistaminen on tervetullut muutos ja vastaa paremmin nykyistä tehtäväkenttää” (LY, 20). Toisaalta YTY-kirjastotkaan eivät suhtaudu muutokseen pääsääntöisen positiivisesti vaan

lausuvat, että *”maakuntakirjastojen määrän vähentäminen lisää entisestään kansalaisten eriarvoistumista kirjastopalvelujen suhteen”* (LY, 21).

Kansalaisten esitetään siis jo olevan eriarvoisessa asemassa kirjastopalvelujen suhteen ja tilanteen paheneminen on varmaa – ei ainoastaan mahdollista – jos kehittämiskirjastoja tulee olemaan maakuntakirjastoja vähemmän. Asioiden nimeäminen on osa poliittista merkitysten antamista (Heikkinen & Pajunen 2016, 33). Kehittäminen sanana on sisällöltään sinänsä jokseenkin tyhjä ja viittaa positiivisessa sävyssä muutokseen samaan tapaan kuin uudistaminen. Sana kehittäminen ei vielä osoita muutoksen suuntaa tai lopputuloksen laatua vaan viittaa ainoastaan pyrkimykseen nykyistä paremmasta tilasta. Kehittämisen korostaminen etenkin instituutioiden ja organisaatioiden toiminnassa kytkeytyy uusliberalistiseen ideologiaan. Kehittämisen käyttäminen paikallisuuteen viittaavan sanan sijaan alueen toimintaa koordinoivan kirjaston nimeämisessä myös esittää kirjaston selvemmin toimijana kuin instituutiona. Toisaalta taas se irrottaa kirjaston paikallisesta ja maantieteellisestä kontekstista eikä kehittäminen näyttäydy nimessä juuri tietyn alueen tai alueeseen kytkeytyvän toiminnan kehittämisenä.

Paikallisuuden suhteen myös kielelliset oikeudet nostetaan esiin useissa lausunnoissa. Erityisesti ruotsinkielisten kielellisten oikeuksien toteutumista korostetaan. Esimerkiksi oikeusministeriö

”pitää tärkeänä, että määriteltäessä kehittämiskirjastojen maantieteellisiä toimialueita kiinnitetään huomiota siihen, että turvataan suomen- ja ruotsinkielisen väestön mahdollisuudet saada palveluja omalla kielellään samanlaisten perusteluiden mukaan Lisäksi tulisi mahdollisuuksien mukaan kiinnittää huomiota saamenkielisen väestön tarpeisiin” (LY, 2).

Saamenkielisten kielellisten tarpeiden suhteen riittää *”huomion kiinnittäminen”* niihin *”mahdollisuuksien mukaan”*, mutta sitä ei määritellä tärkeäksi eikä saamenkielisten tarpeiden toteutumista edellytetä. Inarin kunta esittää, että *”[s]aamenkielisen ja suomenkielisen väestöryhmän huomioiminen yhtäläisin perustein on haasteellista ja jopa mahdotonta, koska saamenkielistä aineistoa julkaistaan vähän ja saamenkielistä henkilökuntaa ei ole saatavilla”* (LY, 16), mikä ilmentää ymmärrystä kirjastojen ja kirja-alan yhteydestä sekä kirjastopalveluiden järjestämismahdollisuuksien ja koulutuspolitiikan

yhteydestä. Toisaalta vankien kirjastopalveluiden osalta oikeusministeriö esittää, että *”tulee huolehtia siitä, että vangit saavat kirjastopalveluita omalla kielellään”* (LY, 2). Niiden kielten joukkoa, joilla palveluita tulee tarjota, ei lausuntoyhteenvedossa rajata, joten muiden kuin suomen- ja ruotsinkielisten oikeus saada omankielistä kirjastopalvelua olisi vankien kohdalla muuta väestöä vahvempi. Vankien oikeus omankieliseen palveluun kytkeytyy kirjaston sivistystehtävään ja yhteiskunnallisesti heikossa asemassa olevia tukevaan rooliin.

Paikallisuuden yhteydessä nostetaan esiin myös talouteen liittyviä näkökulmia. Jyväskylän ja Lappeenrannan kirjastot näkevät uudistuksen edellyttävän *”riittäviä”* kehittämiskirjastoille osoitettuja resursseja (LY, 7, 8). Riittävyys on kuitenkin tavoitteisiin ja tarpeisiin nähden hyvin suhteellinen eikä lausuntoyhteenvedossa tuoda tarkemmin esiin, mihin resurssien tulisi kirjastojen mukaan riittää. Kokkolan kaupunginkirjasto puolestaan olettaa, että *”yleisten kirjastojen kehittäminen keskittyisi vain kehittämiskirjastoihin, joille annetaan siihen resurssit ja muut yleiset kirjastot joutuvat eriarvoiseen asemaan”* (LY, 7). Esitetystä näkökulmasta eriarvoiseen asemaan asettuisivat toimijoina kirjastot, eivät kirjaston käyttäjät. Näkökulma viittaa oletukseen kirjaston itseisarvoisuudesta ja sen legitimitetin kyseenalaistamattomuuteen. Muutoinkin kirjaston olemassaolon legitimitetti näyttäytyy lausuntoyhteenvedossa lausunnonantajien näkökulmasta pitkälti itsestään selvänä.

Talouden suhteen paikallisuus asettuu lausuntoyhteenvedossa vastakkain politiikan uusliberalististen lähtökohtien kanssa. Valtiovarainministeriö oikeuttaa maakuntakirjastojen määrän vähentämisen valtiovarainministeriössä tehdyllä valtiontalouden taloudellisen liikkumavaran raamittavalla kehyspäätyksellä todetessaan *”maakuntakirjastojen määrän vähentäminen on kehyspäätyksen mukainen”* (LY, 2). Yhtäältä tämä ilmentää valtiovarainministeriön roolia taloudellisten seikkojen kommentoijana. Toisaalta kuitenkin se seikka, että lausuntoyhteenvedossa ja muissa analysoimissani dokumenteissa kyseenalaistamatta ja perusteluja edellyttämättä hyväksytään lausunnon pyytäminen valtiovarainministeriöltä kulttuuripolitiikkaan kuuluvasta esitysluonnoksesta sekä valtiovarainministeriön lausunnon käyttäminen tukemaan hallituksen uusliberalistisen ideologian mukaisia tavoitteita, ilmentää uusliberalismin hegemonisuutta ilmaistessaan

käsityksen talouden asemasta politiikassa ensisijaisena lähtökohtana sekä osoittaessaan kireän talouspolitiikan roolin muulle politiikalle raamit ja suunnan asettavana. Valtiovarainministeriö myös esittää, että *”esitys on valtion keskus- ja aluehallinnon näkökulmasta kannatettava”* (LY, 2) ja *”on syytä pohtia, onko 15 §:n 3 momentti tarpeen”* (LY, 2). Esitysluonnoksen 15 §:n 3 momentti koskee arviointia. Esitysluonnoksessa momentti kuuluu: *”Pykälän 3 momentin mukaan arvioinnin keskeiset tulokset tulisi julkistaa. Tulosten julkistamiseen sovellettaisiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) säännöksiä”* (Luonnos 19.8.2016, 30). Valtiovarainministeriön lausunnon lähtökohdat ovat siis pelkkää julkisen rahan käyttöä laajemmin uusliberalismiin viittaavat. Tässä tapauksessa ministeriö asettaa toiminnan sääntelyn minimoimisen avoimuuden ja julkisuuden edelle kyseenalaistamalla momentin tarpeellisuuden. Myös ministeriön kelpoisuusvaatimusten muuttamista koskeva osuus lausunnosta ilmentää uusliberalistista näkökulmaa ministeriön painottaessa niiden *”uudistamisen”* olevan *”kuntien tehtävien vähentämistä koskevan toimenpideohjelman mukainen”* (LY, 2).

Useristisia näkökulmia lausuntoyhteenvedossa esiintyy ainoastaan oikeusministeriön, Kuntaliiton ja Inkoon kunnan lausuntojen tiivistelmissä. Oikeusministeriö painottaa lausunnossaan kirjaston käyttäjien kuulemista ja palautteen huomioimista *”osana palveluiden suunnittelua”* (LY, 2), mikä asettaa kirjaston käyttäjät tahoksi, jota varten kirjasto on olemassa. Näkökulma on useristinen, mutta ei sulje pois muita mahdollisia tahoja, joita varten kirjastoa ylläpidetään. Käyttäjien tulisi oikeusministeriön mukaan olla *”osana”*, mikä jättää tilaa suunnitella ja toteuttaa kirjaston palveluita myös muista lähtökohdista käsin kuin käyttäjien itse määrittämistään haluista ja tarpeista. Kuntaliiton näkemyksen mukaan kunnan *”tulee huolehtia asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista ja kuulla asukkaitaan yleisiä kirjastoja koskevissa keskeisissä päätöksissä kuten kuntalaissa säädetään”* (LY, 3). Kuntaliiton näkemyksessä korostuu myös kirjaston sidonnaisuus tiettyyn paikkaan ja yhteisöön, sillä kunnan velvollisuus koskee kyseisessä kunnassa asuvia, *”asukkaita”*. Inkoon kunta puolestaan esittää, että *”8 §:ssä Yhteistyö on unohdettu yhteistyö yksityishenkilöiden kanssa”* (LY, 16). Yksityishenkilöt asetetaan tasaveroisiksi toimijoiksi instituutioiden ja organisaatioiden kanssa. Kirjasto ei enää ainoastaan palvele yksityishenkilöitä vaan yhteistyössä oletuksena on molemminpuolinen hyöty tai molempien osapuolien tavoitteiden

saavuttaminen. Kirjaston siis oletetaan yhteistyösuhteessa saavan hyötyä eli yksityishenkilöt voidaan toisaalta myös ymmärtää kirjastolle resurssiksi.

Kirjaston käyttäjän velvollisuuksien, lainaus- ja käyttökieltojen suhteen lausunnoissa painottuu muutoksen tarpeellisuus ja sen tervetulleena pitäminen. Tätä perustellaan kirjaston käyttäjien oikeusturvan paranemisella. Lausunnoissa esitetään kirjastoille hallituksen esitysluonnoksessa esitettyjä laajempia mahdollisuuksia ja oikeuksia määrätä kirjaston käytöstä. Sanaa *”toistuvasti”* (LY, 8, 11) esitetään muutaman lausunnonantajan toimesta poistettavaksi lakitekstin kohdasta *”[k]irjaston käyttäjä voidaan asettaa määräaikaiseen, enintään 60 päivää kestäväan kirjaston käyttökieltoon, jos hän toistuvasti laiminlyö tai rikkoo kirjaston tilojen käyttöä ja turvallisuutta koskevia 13 §:ssä tarkoitettujen käytösääntöjen määräyksiä”*. Lisäksi Espoo esittää, että kirjastoille on *”jätettävä mahdollisuus määritellä, kuinka pitkän ajan jälkeen lainauskielto astuu voimaan”* (LY, 15), Korsnäsön kunta, että *”kirjastohenkilökunta voi määrätä missä tapauksissa lainauskielto annetaan”* (LY, 17) ja Fredrika-kirjastot *”ehdottavat 14 §:ään muotoilua, joka antaa kirjastolle enemmän mahdollisuuksia ottaa kantaa yksittäisiin erityistapauksiin lainauskieltojen suhteen”* (LY, 19). Userismia huomattavasti voimakkaammin lausuntoyhteenvedossa siis painottuu kirjaston ja kirjastohenkilökunnan tarpeista lähtevä näkökulma.

6.1.2 Kelpoisuusvaatimukset

Lausuntoyhteenvedossa kelpoisuusvaatimusten kommentointi tiivistetään sanomalla, että

”[a]iemmassa laissa voimassa olleiden kelpoisuusvaatimusten poistamisen nähtiin yhtäältä antavan joustavampia mahdollisuuksia kirjastojen rekrytointeihin. Toisaalta esitettiin huoli siitä, että esitys voi johtaa myös kirjastoammatillisen osaamisen heikkenemiseen ja epätasaiseen jakautumiseen” (LY, 1).

Hallituksen tavoitteen vähentää sääntelyä suhteen myönteinen rekrytoinnin *”joustavampien mahdollisuuksien”* näkeminen asetetaan ensimmäiseksi, vaikka

lausuntoyhteenvedossa painottuu selvästi enemmän muutoksen aiheuttaman huolen esittäminen. Kelpoisuusvaatimukseen kohdistuvia muutoksia kommentoitiin varsin runsaasti ja kommentoijista vähemmistö näki muutoksen positiivisena. Osa katsoi sen sisältävän sekä positiivisia että negatiivisia puolia ja enemmistö esitti huolen siitä, että muutos johtaisi negatiiviseen kehitykseen kirjastojen ammatillisen osaamisen tasossa ja kyvyssä palvella käyttäjiään.

Kelpoisuusvaatimusten muuttamiseen positiivisesti suhtautuvissa lausunnoissa muutoksen nähdään esimerkiksi *”mahdollistavan”* *”rekrytoinnin joustavammin ja tarkoituksenmukaisemmin”* (LY, 4) ja *”uudenlaiset palvelutuotannot ja monipuolisen osaamisen rekrytoinnin”* (LY, 9). Lisäksi nähdään, että muutos *”luo uudet mahdollisuudet palkata osaamiseltaan monipuolista henkilökuntaa”* (LY, 18) tai *”vahvistaa ja monipuolistaa kirjaston johtamis-osaamista”* (LY, 13). Kelpoisuusvaatimusten muuttaminen näyttäytyy *”uudistuksena”* (LY, 9, 13), jonka seurauksena kirjastojen toimintavapaus lisääntyy ja ne voivat rekrytoida monimuotoisempaa henkilökuntaa. Kirjastoalan ulkopuolinen osaaminen tekee mahdolliseksi palveluiden laajentamisen perinteisten kirjastopalveluiden ulkopuolelle ja uusien käytäntöjen omaksumisen erityisesti uudenlaisen johtajuuden seurauksena. Lausunnoissa hallituksen tekemän poliittisen päätöksen lain muuttamisesta esitetään tarjoavan mahdollisuuden kirjastoille, mutta muutoksen laadun esitetään olevan kiinni rekrytoinnin ja *”uudenlaisten palvelutuotantojen”* (LY, 9) onnistumisesta. Vastuu lakimuutoksen seurauksista siirretään siis lainsäätäjältä kirjastohenkilökuntaa rekrytoiville tahoille ja kirjastohenkilökunnalle.

Valtiovarainministeriön näkökulma kelpoisuusvaatimusten muuttamiseen on voimakkaan uusliberalistinen. Valtiovarainministeriö perustelee kelpoisuusvaatimusten *”uudistamista”* sillä, että se on *”kuntien tehtävien vähentämistä koskevan toimenpideohjelman mukainen”* lisäksi ministeriön mukaan *”[o]n tärkeää, että kelpoisuusvaatimuksia tai koulutusrakennetta ei myöhemmin lähdetä ohjaamaan yksityiskohtaisemmin ohjeiden tai suositusten kautta”* (LY, 2). Valtiovarainministeriö esittää hallituksen määrittämien taloudellisten ja tehokkuutta tavoittelevien politiikan kehysten mukaisuuden keskeisimpänä tekijänä ja lisäksi esittää, että muutoksen jälkeinen tila tulisi jatkossakin säilyttää. Tämä asettaa Juha Sipilän

hallituksen talouspoliittiset tavoitteet tärkeämmiksi kuin tulevien hallitusten näkemykset kirjastopolitiikasta ja tärkeämmiksi kuin muutoksen mahdolliset negatiiviset vaikutukset kirjastojen toimintaan ja kykyyn palvella käyttäjiään. Sipilän hallituksen tavoitteet näyttäytyvät siis tärkeämpiä kuin kirjastojen käyttäjilleen ja yhteiskunnalle tuottama hyöty tai kirjastojen muu arvo ja jopa tärkeämpiä kuin tulevaisuudessa tapahtuva demokraattinen päätöksenteko.

Opetushallitus taas näkee toisaalta tarpeen *”määritellä mitä tarkoitetaan asiantuntijatehtävillä”*, mutta *”pitää pykälää onnistuneena”* (LY, 3). Opetushallituksen lausunnon tiivistelmässä esitetään ikään kuin perusteena onnistuneisuudelle, että *”[p]ykälän myötä kirjastoalan ammatit voitaisiin poistaa Suomen säänneltyjen ammattien luettelosta”* (LY, 3). Joko opetushallituksen oma näkökulma on yhteneväinen hallituksen norminpurkuun tähtäävän politiikan kanssa tai lausuntoyhteenvedon tehnyt taho pitää muusta syystä mahdollisuutta poistaa yksi ammatti tietystä luettelosta niin merkityksellisenä, että se riittää osoittamaan onnistumista. Positiivisesti kelpoisuusvaatimusten muutokseen suhtautuvissa lausunnoissa siis myötäillään hallituksen uusliberalistisia tavoitteita niiden kyseenalaistamisen sijaan.

Oulun yliopiston Informaatiotutkimuksen laitos näkee, että *”aiempaa monipuolisemmin määritelty tehtäväkenttä ja kelpoisuusehtojen väljentäminen ovat ristiriidassa keskenään”* (LY, 18). Kirjastojen toimintojen laajetessa toimintojen nähdään siis pysyvän edelleen kirjastoammattillisina. Toisin sanoen kirjastojen uusien tehtävien omaksumisesta ei pitäisi seurata palveluita, joiden lähtökohdat eivät ole kirjastoinstituutiossa tai kirjastoprofessiossa. Osassa kelpoisuusvaatimusten muutokseen negatiivisesti suhtautuvista lausunnoista negatiiviset vaikutukset esitetään ainoastaan mahdollisina tai edellytetään, etteivät tehtävät muutokset saisi aiheuttaa negatiivisia vaikutuksia. Osa lausunnoista taas esittää negatiivisen kehityskulun varmana seurauksena muutoksesta. Muutosta kuvaillaan useimmiten sanoin, jotka viittaavat kestävyuden tai lujouden puutteeseen. Muutosta kuvataan muun muassa kelpoisuusvaatimusten *”heikentämiseksi”* (LY, 4) ja *”väljentämiseksi”* (LY, 12, 18, 19), jotka viittaavat toimijaan, sekä *”heikennykseksi”* (LY, 10), *”löyhennykseksi”* (LY, 4) ja *”väljentymiseksi”* (LY, 18, 19), jotka

puolestaan häivyttävät toimijan. Toisaalta myös sana ”uudistus” käytetään yhteydessä, jossa katsotaan, että se *”aiheuttaa riskin, että palkataan edullista ja osaamatonta työvoimaa”* (LY, 8). Vaikka uudistus on tyypillisessä yhteydessä myönteisenä ymmärrettävä ilmaus, voidaan sitä käyttää myös halventavasti. Kuitenkaan tässä yhteydessä niin ei vaikuta olevan vaan sana näyttäytyy ikään kuin se olisi neutraali muutosta kuvaava ilmaus.

Negatiivisesti kelpoisuusvaatimusten muutokseen suhtautuvissa lausunnoissa nousee esiin kirjaston heikkona nähty asema kuntaorganisaatiossa. Esimerkiksi aluehallintovirastojen lausuntojen yhteenvedossa esitetään, että sen seurauksena *”kunnat voivat rekrytoida myös muilla perusteilla kuin kirjaston osaamis- ja palvelutarpeilla”* (LY, 3). Porin kaupunginkirjasto esittää, että se *”saattaa etäännyttää vastuun kirjaston kehittämisestä kauas kirjastosta. Suuntaus heikentää kirjastojen asemaa kuntaorganisaatiossa sekä merkitystä asiantuntijaorganisaationa”* (LY, 10). Erityisesti pienten kirjastojen asema näyttäytyy heikkona suhteessa kuntaorganisaatioon ja negatiivisten seurausten esitetään kohdistuvan erityisesti pieniin kirjastoihin sekä pieniin kuntiin kokonaisuudessaan. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan liitto näkee, että *”[p]ienempien kirjastojen henkilöstön osaaminen alenee, kun kunnat säästöpainneissa päätyvät yhdistelmävirkoihin”* (LY, 4). Jyväskylän kaupunginkirjaston mukaan *”uudistus johtaa siihen, ettei pienissä kunnissa ole riittävästi ammatillista osaamista”* (LY, 7). Rovaniemen mukaan taas muutos *”voi johtaa siihen, että pienessä kunnassa rekrytoidaan henkilöstöä, jolla ei ole kirjastoalan korkeakoulututkintoa”* (LY, 11). Seinäjoki esittää, että muutos *”johtaa siihen, että kirjastoammatillinen ja korkeakoulutettu henkilöstö vähene pienissä kunnissa ja sitä kautta Suomen kansalaiset joutuvat entistä epätasa-arvoisempaan asemaan kirjastopalvelujen suhteen”* (LY, 12). Lausunnoista välittyy kuva, että kunnan muiden intressien – erityisesti taloudellisten; rahan säästämisen tai sen kulutuksen pienentämisen – oletetaan joko mahdollisesti tai varmasti asettuvan kirjaston ja kirjaston käyttäjien tarpeiden edelle. Lausunnoissa asetetaan kirjastojen ammatillinen osaaminen, kirjastoammattilaisuus ja tasa-arvoiset kirjastopalvelut yhteen sopimattomiksi sääntelyn vähentämisen ja taloudellisten syiden ensisijaisuuden kanssa. Näin ollen ne asettuvat yhteen sopimattomiksi uusliberalistisen politiikan kanssa. Kirjastoammatillisen osaamisen tarvetta perustellaan kirjaston kehittämisellä, väestön tai kansalaisten tasa-arvoisuudella,

peruspalveluiden laadukkaalla ja tasapuolisella toteutumisella sekä kirjastoammatillisen henkilökunnan arvostuksella.

6.1.3 Muutos

Lausuntoyhteenvedon alussa esitetään, että

”[I]lausunnoissa esitysluonnosta pidettiin olennaisilta osiltaan onnistuneena. Lainsäädännön uudistamisesta pidettiin tarpeellisena. Esityksen koettiin selkeyttävän yleisten kirjastojen asemaa ja toimintaa. Esityksen koettiin vahvistavan kirjastojen yhteiskunnallista tehtävää.

Lain tavoitepykälää pidettiin onnistuneena. Useissa lausunnoissa pykälään esitettiin lisättäväksi sananvapauden edistäminen. Aktiivisen kansalaisuuden, demokratian ja elinikäisen oppimisen edistämisen ottamisen entistä näkyvämmiin mukaan kirjastojen toiminnan tavoitteisiin nähtiin arvokkaana” (LY, 1).

Muutostarve kytketään siis erityisesti kirjaston asemaan ja toimintaan, joiden esitetään esityksessä selkeytyvän. Vertailukohdaksi luonnollisesti asettuu aiempi kirjastolaki ja sen puutteiksi siis epäselvyys kirjaston aseman ja toiminnan suhteen. Muutostarve liitetään kirjaston asemaan osana yhteiskuntaa ja kirjaston yhteiskuntaa tukeviin ja sitä hyödyttäviin toimintoihin. Kirjasto näyttäytyy yhteiskunnallisena ja aktiivisena toimijana. Espoon mukaan *”[k]ohdassa 5 ”demokraattisen yhteiskunnan edistämisen” sijasta ”demokraattisen yhteiskuntakehityksen tukeminen” korostaisi kirjastojen aktiivista yhteiskunnallista roolia”* (LY, 15). Aktiivista roolia halutaan siis laissakin tuotavan esiin. Yleisesti ottaen muutos näyttäytyy lausunnoissa myönteisenä seikkana. Esimerkiksi Suomen yliopistokirjastojen neuvosto *”näkee lain tavoitteiden tulevaisuus- ja muutosmyönteisyyden kannatettavana”* (LY, 14).

Lausunnoissa toimintaympäristön muuttumisen edellisen kirjastolain säätämisaikankohtaan nähden ja tulevaisuudessa toimintaympäristössä tapahtuvien muutosten esitetään luovan tarpeen kirjastolain muuttamiselle. Esimerkiksi Helsingin kaupunki (LY, 6) esittää, että

"[y]leisen kirjaston tehtävien määrittely on tarpeen aikana, jolloin verkostoituminen ja yhteisesti tuotetut palvelut kunnissa lisääntyvät" sekä lisättäväksi "yhteistyötahoihin kunnan muut toimijat" ja "pykälän yksityiskohtaisiin perusteluihin maininta yhteistyöstä kirja-alan kanssa". Espoo puolestaan esittää, että "voimakas painottuminen kirjastoalan sisäiseen yhteistyöhön ei ole nykyisessä toimintaympäristössä perustelluin valinta. Yhteistyö ja kumppanuus paikallisten julkisen sektorin toimijoiden ja myös kaupallisten toimijoiden kanssa on kirjastopalveluille elinehto" (LY, 15). Yhteistyö eri tahojen kanssa nähdään tarpeelliseksi määritellä laissa. Mustasaaren kunta huomauttaa, että "kehittämiskirjastojen kohdalla ei todeta mitään kansainvälisyydestä, vaikka se olisi erityisesti raja-alueilla tärkeää" (LY, 19) ja Svenska Finlands Folkting, että "pohjoismainen yhteistyö on erityisen tärkeää Suomen kaksikielisillä alueilla" (LY, 20). Myös Inoon kunnan maininta yhteistyöstä yksityishenkilöiden kanssa osoittaa näkemystä, jonka mukaan kirjastojen yhteistyötahojen tulisi olla tarkasti määritellyt ja laaja-alaiset. Julkisten organisaatioiden yhteispalvelut, yhteistyö kaupallisten toimijoiden ja yksityishenkilöiden kanssa ilmentävät kirjaston omaksuneen uusliberaaleja toimintatapoja tai pyrkivän mukautumaan uusliberaaliin toimintaympäristöön. Erityisesti kaupallisten toimijoiden kanssa tehtävän yhteistyön näkeminen "elinehtona" viittaa käsitykseen toimintaympäristön uusliberalistisen ideologian mukaisesta järjestyksestä, johon kirjasto tai kaupunki toimijana itse ei voi vaikuttaa vaan kirjaston on optimoitava oma toimintansa siinä ympäristössä selvitäkseen.

Digitaalisuus ja sähköiset palvelut nousevat keskeiseksi seikaksi tarkastellessa lausuntoyhteenvetoa kirjastojen toiminnan muutoksen suhteen. Kansalliskirjasto *"pitää täysin oikean suuntaisena havaintoa, että digitaalisten teknologioiden hyödyntäminen tulee jatkossakin muuttamaan kirjastotyön vaatimuksia"* (LY, 5). Helsingin (LY, 5–6) mukaan *"kirjastoalalla digitalisoitumisen hyödyt ovat isot" ja "[s]uurin haaste suomalaisten kirjastojen e-palvelujen järjestämisessä on kansalaisten tasaveroisen tiedonsaannin takaaminen myös e-aineiston osalta". Espoon mukaan "kirjastojen digitaalisen tehtävän puuttuminen eksplisiittisestä tavoitemäärittelystä on keskeinen puute. Yleisten kirjastojen näkökulmasta digitaalisen kansalaisuuden edistäminen tavoitteena digitaalisen kuilun kaventaminen on keskeinen osa perustehtävää"* (LY, 15). Digitalisoituminen näyttäyty väistämättömänä yhteiskuntaa ja kirjastojen toimintaa muuttavana voimana. Toisaalta se

näyttäytyy hyödyllisenä, mutta asettaa kirjastoille ja kirjastotyöntekijöille vaatimuksen sopeutua muutokseen ja muuttaa toimintaansa. Kirjaston rooli tietoyhteiskunnan kirjastona näyttäytyy lausuntoyhteenvedossa toisaalta olennaisena ja tärkeänä, mutta toisaalta se limittyä osin yhteen sosiaalisen kirjaston toimintojen ja roolin kanssa.

Kirjastojen tehtäväkenttää koskevien lausuntojen perusteella kirjaston tehtävien sekä nähdään että toivotaan laajenevan sosiaalisen kirjaston mukaisiksi. Turun kaupunki ja kaupunginkirjasto esittävät, että *”esityksessä on perustellusti otettu huomioon kirjaston muuttuminen kirjasto- ja tietopalveluja laajemmaksi”* (LY, 21). Helsingin kaupunki puolestaan sanoo *”[d]emokratian, aktiivisen kansalaisuuden ja elinikäisen oppimisen ottaminen vielä aiempaa näkyvämmiin mukaan kirjaston tehtäviin vastaa kaupunginhallituksen käsitystä tarvittavan muutoksen suunnasta”* (LY, 5). Lahden kaupunginkirjasto (LY, 8) puolestaan esittää, että *”[t]ietopalvelu ja tiedon hankinta ja käyttö tulisi ilmaista momentissa 4 laajemmin: tarjota asiantuntijapalvelua, ohjausta ja tukea tiedon ja kulttuuristen sisältöjen hankintaan ja käyttöön, mediataitoihin sekä edistää asukkaiden monilukutaitoja ja sisällöntuotantoa”* ja ehdottaa myös kirjastotiloja koskevan momentin 5 täydennystä sanoilla *”toimintaympäristöjä”* ja *”sekä yhteisöllisiin tapahtumiin”*. Kirjaston siis tulisi tarjota *”tiloja ja toimintaympäristöjä oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalaistoimintaan sekä yhteisöllisiin tapahtumiin”* (LY, 8). Helsingin ja Lahden kaupunginkirjaston ehdotukset liittyvät kirjaston roolin toisaalta deliberatiivisen demokratian palvelemiseen ja toisaalta uusliberalistisen kansalaisyhteiskunnan palvelemiseen yrittäjäkansalaisuutta tukemalla. Tähän viittaavat aktiivinen kansalaisuus, elinikäinen oppiminen, sisällöntuotannon edistäminen ja tilojen ja toimintaympäristöjen tarjoaminen työskentelyyn. Lahden kaupunginkirjaston ehdotuksissa painottuu lisäksi sosiaalisen kirjaston toiminta pedagogisessa roolissa, yhteisöllisyyden vahvistajana ja sekä hovin että hyödyn tarjoajana.

Espoon kerrotaan lausuntoyhteenvedossa esittävän, että kirjastolain

”tavoitteen toteutumisen lähtökohtiin tulisi harkita kirjattavaksi näkökulmana lasten ja nuorten sekä niiden käyttäjäryhmien, jotka eniten tukea tarvitsevat, tarpeiden huomioiminen. Näin tuettaisiin sellaista tulkintaa

yhdenvertaisuudesta, jossa haavoittuvaisimmassa asemassa olevien asiakasryhmien erityiset tarpeet tunnistettaisiin ja huomioitaisiin” (LY, 15).

Espoon ehdotus ilmentää varsin selvästi emansipatorisen sosiaalisen kirjaston ideaa, vaikka siitä voidaan tulkita myös useristinen painotus, sillä tehtävä lähtisi käyttäjien tarpeista. Lausunnossa kuitenkin puhutaan erityisistä tarpeista eli tavoite on tarjota kaikille käyttäjille tasa-arvoinen lopputulos palvelun suhteen, ei niinkään tarjota kaikille käyttäjille näiden itse määrittelemiensä tarpeiden mukaista palvelua.

Toisaalta joitakin kirjastolle esitettyjä tehtäviä halutaan myös rajata. Lahden kaupunginkirjasto katsoo, että *”[k]irjallisuuden edistäminen kaikessa laajuudessaan ei ole kirjaston ydintehtävää, vaan momentti 3 tulisi muuttaa muotoon: edistää lukemista ja kirjallisuusharrastusta” (LY, 8).* Lahden kaupunginkirjasto siis rajaisi tehtävän kirjallisuuden harrastajien, lukijoiden, palvelemiseen abstraktimman *”kirjallisuuden edistämisen”* sijaan. Kirjallisuuden edistäminen on tulkinnanvarainen ilmaus. Se voidaan ymmärtää esimerkiksi taloudellisesta tai kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta, jolloin toiminnot painottuisivat joko kirjoittamisen mahdollistamiseen ja myynnin edistämiseen tai kirjallisuuden saatavuuteen ja säilyttämiseen. Kirjallisuuden edistäminen voidaan siis tulkita esimerkiksi traditioonalaisten kirjaston mukaiseksi tai uusliberalistisessa viitekehyksessä.

Lausuntoyhteenvedossa esitysluonnoksen kritiikkiä tai vastustusta herättäneet kohdat liittyvät pääosin kirjaston asemaan osana julkista sektoria ja paikallista yhteisöä, erilaisten kirjastojen asemaan suhteessa toisiinsa ja erityisesti kirjastoammattilaisuuteen professiona. Näiden nähtiin olevan uhattuina maakuntakirjastojen lakkauttamisen ja kelpoisuusvaatimusten muutoksen seurauksena. Kirjaston tehtävien ja yhteiskunnallisen roolin muutoksiin ja laajenemiseen traditionaalisen ja tietoyhteiskunnan kirjaston rooleista sosiaaliseen ja osallistavaan rooliin sekä yhteistyön, yhteispalveluiden ja kaupallisuuden lisääntymiseen suhtauduttiin pääosin myönteisesti. Hallitsevana näkökulmana lausunnoissa oli lakimuutoksen vaikutus yksittäisiin kirjastoihin, kirjastoinstituutioon ja kirjastoammattilaisuuteen. Kirjaston käyttäjät ja yhteisöt, joita kirjastot palvelevat, näyttäytyivät pääsääntöisesti passiivisina kirjaston palvelujen kohteina, joihin lain vaikutus olisi välillinen esimerkiksi kirjastopalveluiden tasalaatuisuuden heiketessä ja alueellisen

eriarvoisuuden niiden suhteen kasvaessa. Lisäksi kirjasto palvelee, ”edistää”, myös abstrakteja ideoita ja ideologioita; sananvapautta, demokratiaa, aktiivista kansalaisuutta, elinikäistä oppimista. Kirjaston on siis tarkoitus ohjata yhteiskuntaa tietynlaiseksi. Toisaalta abstraktit ideat, joita kirjaston tulisi edistää, voidaan tulkita ristiriitaisia lopputuloksia tuottavilla tavoilla. Aktiivinen kansalaisuus ja elinikäinen oppiminen esimerkiksi kytkeytyvät uusliberalismiin, joka voidaan nähdä demokratian vastaisena ideologiana.

6.2 Kirjastolain lähetekeskustelu

Lähetekeskusteluun osallistuneiden kansanedustajien lukumäärä oli varsin vähäinen, mikä myös keskustelussa nousi esiin, kun Hannu Hoskonen totesi

”enpä muista tällä vaalikaudella suomalaisten kannalta näin tärkeää lainsäädäntöä uudistetun. Tämä on suomalaisten kannalta erittäin tärkeä laki, ja olisin suonut, että edustajia olisi ollut enemmän paikalla, mutta innokkaimmat riittävät varmaan tämän kirjastolain käsittelyyn” (PTK 114/2016, 8).

Kirjastolain uudistusta on tosin kommentoitu eduskunnassa samansuuntaisesti muissa asiayhteyksissä, esimerkiksi Eduskunnan kirjaston vuosikertomuksista käydyissä keskusteluissa. Kirjastolain uudistusta ovat kommentoineet lähetekeskusteluun osallistuneiden lisäksi muutamat muutkin kansanedustajat. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että varsin pieni määrä kansanedustajia on ollut kirjastolain suhteen aktiivisia keskustelijoita ja enemmistö aktiivisista keskustelijoista osallistui kirjastolain lähetekeskusteluun.

6.2.1 Muutostarve

Lähetekeskustelussa kirjastolain muutostarvetta perustellaan vuonna 1999 voimaan tullen kirjastolain jälkeen tapahtuneella kirjastojen tehtävän ja merkityksen muuttumisella. Myös kirjastojen toimintaympäristön muutokset nähdään merkittävänä osana muutostarvetta. Toimintaympäristön muutoksella tarkoitetaan ”digitaalisuutta” (PTK 114/2016, 1) tai ”digitalisaatiota” (PTK 114/2016, 3, 6), kuntien määrän vähenemistä ja väestökehityksessä

ja -rakenteessa tapahtuneita muutoksia ja maakuntien eriytymistä väestökehityksen suhteen.

Maakuntauudistusta ja siihen kytkeytyvää maakuntakirjasto-organisaation korvaamista alueellisella kehittämistehtävällä lähetekeskustelussa kommentoidaan, mutta maakuntauudistusta ei esitetä syyksi, jonka vuoksi kirjastolakiin tarvittaisiin muutoksia. Tämä voi viitata siihen, etteivät yleisen kirjaston valtakunnallisen organisoimisen rakenne ja käytännöt ole keskustelijoille erityisen tuttuja tai ettei maakuntauudistuksen vaikutuksia kirjastokenttään pidetä niin merkittävänä, että ne loisivat tarpeen lain muuttamiselle. Yleisesti ottaen muutos näyttäytyy lähetekeskustelussa tapahtumana ilman toimijoita; merkitys muuttuu sen sijaan, että sitä muutettaisiin. Näin keskustelijat etäännyttävät myös oman vaikutuksensa poliittisina päättäjinä kirjaston toiminnoissa tapahtuneisiin muutoksiin. Keskustelun diskurssi siis epäpoliittisoi kirjaston roolin muutokset.

6.2.2 Kirjaston merkitys ja tehtäväkentän laajeneminen

Kirjasto näyttäytyy lähetekeskustelussa hyvin positiivisessa valossa; merkityksellisenä, toimivana, hyödyllisenä ja tärkeänä osana suomalaista yhteiskuntaa. Esimerkiksi Pauli Kiuru toteaa *"[t]uskin voi liikaa korostaa erinomaisen kirjastoverkkomme merkitystä"* (PTK 114/2016, 1). Kirjasto kuvataan keskustelussa "meidän" yhteiseksi asiaksi. "Me" jätetään usein tarkemmin määrittelemättä, mutta usein "meiksi" mieltyy tai yhteisöksi nimetään *"kansalaiset"* (PTK 114/2016, 1, 2, 4, 6, 8) tai *"suomalaiset"* (PTK 114/2016, 5, 6, 8, 9), muutamaan kertaan myös *"ihmiset"* (PTK 114/2016, 3, 8). Keskustelussa kirjastolaitos näyttäytyy vahvasti suomalaiskansallisena instituutiona kuten Johanna Karimäen (PTK 114/2016, 12) kommentissa kirjastojen merkityksestä *"suomalaiselle yhteiskunnalle — meidän sivistykselle, meidän lasten ja vanhusten ja aikuisten hyvinvoinnille"*, Sanna Lauslahden (PTK 114/2016, 5) sanoessa kirjastojen mahdollistaneen sen, että *"jokainen suomalainen voi sivistää itseänsä ja opiskella"* ja Hannu Hoskosen (PTK 114/2016, 9) määrittäessä kirjaston *"Suomen sivistyksen kannalta"* erittäin tärkeäksi instituutioksi. Hyvinvoinnin tuottajana kirjaston toiminnan kohteiksi keskustelussa nimetään toistuvasti

lapset, nuoret ja vanhukset. Sivistyksen ylläpitäjänä ja edistäjänä kirjaston toiminnan kohteiksi määrittyy laaja-alaisemmin koko suomalainen yhteiskunta.

Kirjaston merkitys näyttäytyy keskustelussa positiivisena, laaja-alaisena ja se liitetään suuriin ideaaleihin kuten demokratiaan ja sananvapauteen, valistuneena kansalaisena medioituneessa yhteiskunnassa toimimiseen kytkeytyviin taitoihin kuten medialukutaitoon ja lähdekriittisyyteen. Pauli Kiuru (PTK 114/2016, 1) esittää, että *”[k]irjastot eivät ole vain paikkoja, joissa lainataan aineistoa”*, mikä antaa ymmärtää kirjastojen pääasiallisen tehtävän ja merkityksen olleen ennen ”lainaamoina” toimiminen, aineiston tarjoaminen lainattavaksi. Nykyiseen kirjastojen tehtävään ja merkitykseen Kiuru liittää oppimisen edistämisen sekä kokoontumispaikkana ja harrastusympäristönä toimimisen. Tehtävien muutoksen Kiuru esittää tapahtuneen sekä ikään kuin itsestään että kirjastojen omasta aloitteesta sanoessaan *”kirjastoille on tullut tehtäviä ja ne ovat ottaneet tehtäviä”* (PTK 114/2016, 1). Kirjaston uusiin tehtäviin suhtaudutaan lähetekeskustelussa erittäin myönteisesti ja niitä pidetään tärkeinä eikä niiden kuulumista kirjastojen toimintakenttään kyseenalaisteta. Esimerkiksi Saara-Sofia Sirén sanoo:

”uusia tehtäviä, joihin myöskin varsin kiitoksella ja myönteisesti on suhtauduttu, kansalaisuus, demokratia ja sananvapaus, kaikki nämä sellaisia, jotka juuri tässä ajassa ovat aikaisempaakin, jos mahdollista, merkittävämpiä, ja kirjastot ovat oiva ja oikea paikka näiden asioiden edistämiseen” (PTK 114/2016, 10–11).

6.2.3 Sivistys ja kulttuuri

Sivistyksen ja kulttuurin kannalta kirjasto näyttäytyy lähetekeskustelussa historiallisena suomalaiskansallisena instituutiona ja sen tehtävä liitetään yhä kansalliseen kulttuuriin, vaikkei yhtä voimallisesti kuin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kansallisen emansipaation aikaan. Esimerkiksi Sanna Lauslahti esittää, että

”suomalainen kirjastoverkko on yksi meidän sivistyksen pohjakivi. Sillä tavalla meidän suomalaista sivistisyhteiskuntaa on rakennettu. Kirjastot ovat

mahdollistaneet sen, että jokainen suomalainen voi sivistää itseänsä ja opiskella. Kirjastojen sivistystehtävä on arvokas, ja toivottavasti pystymme jatkossakin sitä vielä vahvistamaan” (PTK 114/2016, 5).

Hannu Hoskonen sanoo, että kirjastot ovat kaikkien kansalaisten ulottuvilla olleen *”suomalaisen sivistyksen perusta”* *”vuosisatojen ajan”* (PTK 114/2016, 8). Hanna Sarkkinen puolestaan sanoo, että kirjastot *”ovat yksi sivistisyhteiskuntamme peruskivistä”* ja samassa lauseessa puhuu kirjastojen tärkeydestä suomalaisille sekä kirjastoista kansalaisten olohuoneina (PTK 114/2016, 6). Kirjaston sivistys- ja kulttuuritehtävä näyttäytyy keskustelussa perustavanlaatuisena ja kyseenalaistamattomana ja se kytketään lukutaidon edistämisen lisäksi kirja-alaan ja kirjallisuuteen, kuten tekee Johanna Karimäki kommentoidessaan lainauskorvauksiin tehtyä korotusta: *”[k]irjastojen perustehtävähän on kirjat ja kirjallisuus, ja siksi kirjailijoiden toimeentulosta pitää huolehtia”* (PTK 114/2016, 7).

Lukutaidon ylläpitäminen ja edistäminen määrittyvät keskustelussa keskeisiksi kirjaston tehtäviksi. Esimerkiksi Kimmo Kivelä sanoo, että *”kirjaston rooli on hyvin moninainen ja on äärimmäisen tärkeä vastaisuudessakin lukutaidon ylläpitäjänä ja vahvistajana”* (PTK 114/2016, 5). Kirjaston tehtävänä lukutaidon osalta korostetaan lasten ja nuorten lukutaitoa. Erityisesti poikien ja toisaalta myös aikuisten miesten lukemisharrastus ja lukutaito näyttäytyvät lähetekeskustelussa huolenaiheena. Muun muassa Kimmo Kivelä toteaa *”[o]n erittäin huolestuttavia merkkejä siitä, että lukutaito heikkenee, ja myös siitä, että yhä enenevässä määrin on ihmisiä, valitettavasti nimenomaan miehiä, jotka eivät vuositasollakaan lue kirjoja ollenkaan”* (PTK 114/2016, 5). Hanna Sarkkinen sanoo *”[o]len huolissani poikien lukutaidon ja lukuinnon heikentymisestä. On iso kansallinen kysymys, miten me saamme pojat lukemaan, ja tähän työhön tarvitaan mukaan kirjastot, koulut, perheet ja kaikki”* (PTK 114/2016, 7). Sari Taunus esittää, että *”lasten, nuorten ja erityisesti poikien huono lukutaito on todella huolenaihe”* (PTK 114/2016, 10). Näin ollen lähetekeskustelun diskurssi toistaa kouluun, oppimiseen, lukutaitoon ja mediankäyttöön laajemminkin liittyvää sukupuolittunutta poikahuolta (poikahuolesta ks. esim. Lahelma 2004, Lahelma 2009, Lehtonen 2017 & Törrönen 2014).

6.2.4 Digitalisaatio

Olli-Poika Parviainen kuvaa suhtautumistaan hallituksen esitykseen sanomalla *"[m]utta kun miettii digitalisaatiota ja sähköisten palvelujen ja kansalaistoiminnan tukemista nyky-Suomessa, niin tämä uusi esitys on tärkeä"* (PTK 114/2016, 3). Myös Pauli Kiuru (PTK 114/2016, 1) esittää *"digitaalisuuden" "vähän isompana tredinä"* lain muutostarpeen taustalle ja Sami Savio (PTK 114/2016, 6) *"digitalisaation"* muuttaneen kirjastotoimea. Sari Taunuksen mukaan kirjasto on paikka *"jossa voi rohkaista ja auttaa digilaitteitten käytössä. Ajattelisin, että tämä nimenomaan ikäihmisiä ajatellen voisi olla yksi semmoinen merkittävä kirjaston tehtävä tulevaisuudessa"* (PTK 114/2016, 10). Hanna Sarkkinen puolestaan esittää, että *"erityisen tärkeätä on kehittää digitaalisia aineistoja ja digitaalisia palveluita"* koska kirjaston on *"elettävä ajassa"* (PTK 114/2016, 6).

Digitalisaatio näyttäytyy lähetekeskustelussa pitkälti iskusanana, jonka sisältö jää vaille selitystä. Digitalisaatio näyttäytyy inhimillisen hallinnan ulkopuolella olevana väistämättömänä muutosvoimana, mikä viittaa teknologiseen determinismiin. Digitalisaation vaikutuksia ei juurikaan kuvata, mutta ne näyttäytyvät keskustelussa pikemmin positiivisina kuin negatiivisina, vähintäänkin hyödyllisinä. Digitalisaation käyttäminen kirjastolain päivitystä ja kirjastojen olemassaoloa legitimoivana argumenttina ilmentää käsitystä kirjastosta tietoyhteiskunnan kirjastona. Myös mainita kirjastojen roolista ihmisten kannustamisessa *"aktiiviseen tiedonhankintaan"* (PTK 114/2016, 3) kytkeytyy tietoyhteiskunnan kirjasto -käsitykseen. Digitalisaatio-argumentti lähetekeskustelussa liitetään usein oletukseen digitalisaation tuottamista hyödyistä. Hyödyn korostaminen ilmentää osaltaan myös uusliberalistista rationaliteettiä. Organisaatioiden toiminnassa digitalisoituminen kytkeytyy toiminnan tehostamiseen, mittaamiseen ja arviointiin (Eskelinen, Harjunen, Hirvonen & Jokinen 2017, 6) ja sitä kautta uusliberalistiseen politiikkaan. Digitalisoitumisen myötä esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa ammattilaisten asiantuntijuus, joka perinteisesti on kiertynyt hoivan etiikan ja tilanteiden tajuamisen ympärille, muotoutuu uudelleen ja digitaalisten mittaus- ja arviointimenetelmien käytön myötä naisten näkymätön hoivatyö voi muuttua vielä näkymättömämmäksi (Jokinen 2017, 66, 71). Kirjastotyön asiantuntijuudelle, erityisesti sen kulttuurisiin ja

sosiaaliin hoiva- ja uusintamisulottuvuuksiin liittyvälle, saattaa käydä digitalisoitumisen myötä samoin.

6.2.5 Sosiaalinen kirjasto

Lähetekeskustelussa nostetaan usein esiin myös sosiaaliseen kirjastoon kytkeytyviä kirjaston tehtäviä kuten *”aktiivisen kansalaisuuden, demokratian, sivistyksen, sananvapauden, medialukutaitojen, elinikäisen oppimisen, ylipäättään aktiivisen ja hyvän elämän”* edistäminen (PTK 114/2016, 3). Kirjaston tehtäväkenttää siis laajennetaan lukemisen, tiedon, sivistyksen ja kulttuurin ulkopuolelle. Kirjasto *”on monitoimikeskus”* (PTK 114/2016, 9) ja kirjastolle nimetään sosiaalisia ja demokratiaa instituutiona tukevia tehtäviä. Myös kirjaston rooli yhteisönsä yhteisenä *”olohuoneena”* (PTK 114/2016, 3, 6, 7) ja *”kohtaamispaikkana”* (PTK 114/2016, 3, 11, 12) esitetään hyödyllisenä, sillä kirjastojen oletetaan tarjoavan yhteisöllisyyden kokemuksia. Hanna Sarkkinen kuvaa kirjastojen olevan *”ainoita epäkaupallisen oleskelun tiloja”* ja sanoo, että *”kirjastot avautuvat yhteiskuntaan”* kun niissä järjestetään tapahtumia, keskustelutilaisuuksia ja yhteispalvelupisteitä muiden palvelujen kanssa (PTK 114/2016, 6). Yhteispalvelupisteiden järjestämistä Sarkkinen perustelee sillä, että se on *”usein järkevää ja turvaa sitä kautta sekä kirjastopalvelun että muiden palveluiden saatavuuden”* (PTK 114/2016, 6–7). Antero Laukkanen puolestaan esittää, että *”kauppakeskusten palveluihin on alettu sijoittaa kirjastoja ja niiden yhteyteen erilaisia kunnan muita palveluita, yhteispalvelupisteitä ja nyt myös lääkäriasemia, ja malli tuntuu toimivan varsin hyvin”* (PTK 114/2016, 9). Puheenvuoroissa järkevyyttä kytkeytyy taloudellisuuteen, sillä logiikkana yhteispalvelupisteiden taustalla on tehokkuuden tavoittelu tilojen ja mahdollisesti jopa henkilökunnan käytön suhteen. Kirjaston sosiaalista roolia siis legitimoidaan uusliberalistisen rationaliteetin puitteissa.

Muuhun kuin kulttuuri- ja tietoineistoon suhtaudutaan lähetekeskustelussa hyvin positiivisesti eikä niiden nähdä uhkaavan kirjastojen perinteisiä toimintoja. Kansanedustajat jopa kisailevat keskustelussa sillä, kenen kotikirjastossa on mielikuvituksellisimpia tai yllättävämpiä esineitä lainattavissa. Johanna Karimäen, Silvia

Modigin ja Hannu Hoskosen puheenvuoroissaan käymä sananvaihto ilmentää innostusta mahdollisuudesta lainata kirjastosta mitä moninaisimpia välineitä. Karimäki (PTK 114/2016, 7) sanoo: *”Kirjastossa voi lukea sanomalehdet, siellä voi käydä pelaamassa, espoolaisesta kirjastosta on voinut jopa lainata roskapihdit”*, johon Modig (PTK 114/2016, 7) vastaa: *”Nyt täytyy Espoota vähän nokittaa: meiltä saa lainata muun muassa soutuveneen”* ja Hoskonen (PTK 114/2016, 9) vastaa edelleen: *”Kotikunnassani Ilomantsissa ei kyllä veneitä ole tarjolla, mutta olen ylpeä siitä, että joku kirjasto on tällöisen hienon idean keksinyt”*.

Toisaalta, vaikka kirjastojen tehtäväkentän laajenemista ja toimintojen moninaistumista pidetään keskustelussa positiivisena ja hyödyllisenä, kirjastoilta edellytetään myös hiljaisuutta ja rauhallisuutta. Kirjastoissa toivotaan olevan erillisiä tiloja erilaisille toiminnoille. Esimerkiksi Johanna Karimäki sanoo, että vaikka *”kirjastot ovat olohuoneita, joissa saa vähän hälistäkin, niin varsinkin suuremmissa kirjastoissa on silti tärkeitä, että on myös hiljaisia tiloja opiskeluun”* (PTK 114/2016, 7). Lisäksi Pauli Kiuru esittää, että *”[k]un erilaisia toimintoja kirjastoon tulee lisää, niin haluan kuitenkin korostaa sitä, että kirjastossa pitää olla paikka, jossa voi rauhassa äänettömässä, siis kohtuääännettömässä, tilassa keskittyä asiaan”* (PTK 114/2016, 10). Myös Johanna Karimäki tekee hiljaisuuden ja rauhallisuuden suhteen puheenvuorossaan eron suurten kirjastojen ja lähikirjastojen välille sanoessaan

”Espoossakin on paljon suuria suosittuja keskustakirjastoja, joissa on kaikenlaisia palveluja, bändipajoja, työpajoja, siellä voi järjestää tilaisuuksia, paneeleita. Sitten näiden rinnalla on tosi tärkeitä, että pienissä paikalliskeskuksissa ovat omat pienet lähikirjastonsa, minne voi mennä rauhoittumaan ja missä voi tavata oman kylän ihmisiä” (PTK 114/2016, 12).

Kirjastojen ”hälinä” yhdistetään keskustelussa siis tapahtumiin ja työpajoihin, ei niinkään häiriökäyttäytymiseen. Toisaalta Sami Savio esittää kirjaston käyttäjien velvollisuuksien lakiin lisäämistä kommentoidessaan, että

”[k]irjastojen rauhallisuus on valitettavasti heikentynyt merkittävästi takavuosista, jolloin pieneenkin risahdukseen kiinnitettiin kirjastovirkailijoiden toimesta nopeasti huomiota. Onko tässä kyseessä heijastus yhteiskunnan

muutoksesta yleisemminkin, siihen en osaa ottaa kantaa, mutta tietenkään asiallisen käytöksen suitsimiseen ei pidä kirjastoissakaan lähteä” (PTK 114/2016, 6).

Keskustelussa kirjastojen rauhallisuutta ja hiljaisuutta käsitellään siis myös muutoksen kautta.

Keskustelussa rakentuu ero ”nykyaikaisen” (PTK 114/2016, 9) ja ”takavuosien” (PTK 114/2016, 6) kirjaston välille. Sekä kirjaston että kirjaston käyttäjien odotusten, tarpeiden, asenteiden ja toiminnan kuvataan muuttuneen. Muutos näyttäytyy enimmäkseen positiivisena ja sen esitetään tehneen kirjastosta hyödyllisemmän. Esimerkiksi Silvia Modig sanoo, että

”kirjasto on todella muuttunut, ja minä kuvaisin sitä sillä, että me olemme muuttuneet passiivisista käyttäjistä aktiivisiksi tuottajiksi. Jos me katsomme, mitä Helsingin kirjastotoimi, josta me kaikki olemme Helsingissä äärimmäisen ylpeitä, on tehnyt, niin se tarjoaa mahdollisuutta äänenkäsittelyyn, kuvankäsittelyyn, sieltä voi varata kokoustiloja, ihmiset käyttävät sitä työtilana. Se tarjoaa monille itsensätyöllistäjille sen paikan, missä tehdä töitä: epäkaupallisen, maksuttoman paikan, josta sitten vielä löytyvät ne palvelut, mitä moni itsensätyöllistäjä työnsä tekemiseen ja itsensä työllistämiseen tarvitsee” (PTK 114/2016, 8).

Kuvaus passiivisten käyttäjien muuttumisesta aktiivisiksi tuottajiksi ilmentää uusliberalistista käsitystä sekä kirjaston käyttäjän että kirjaston roolista. Kirjastoa käyttävän henkilön asema ei tässä näkökulmassa määriy käyttäjänä suhteessa kirjastoon vaan tuottajana suhteessa kirjaston käytön lopputulokseen ja siitä koituvaan hyötyyn. Kirjasto itsessään tai sen sivistystehtävä ja kulttuurin uusintamistehtävä eivät näyttäydä itseisarvoisina vaan kirjaston rooli on välineellinen. Kirjaston tehtävänä on mahdollistaa tuotantoprosessi. Uusliberalistisen ideologian mukaan järjestettyyn prekaariin todellisuuteen viittaa myös maininta itsensä työllistäjistä, jossa henkilö ei ensisijaisesti pyri tai pääse työsuhteeseen. Julkisen vallan tehtävänä näyttäytyy mahdollistaa itsensä työllistävälle kansalaisille työn myyminen ilman työsuhdetta. Näin ollen myös ilman

työsuhdeturvaan liittyvien lakien ja työehtosopimusten tuomaa sääntelyä ja turvaa, pelkän kahdenvälisen sopimuksen pohjalta.

Kirjaston tehtäväkentässä korostuu lähetekeskustelussa moninaisten palveluiden tarjoaminen sekä sosiaalityön kenttään kuuluvien tehtävien limittyminen kirjaston toimintaan joko yhteispalvelupisteiden tai kirjastotyössä käytännössä toteutuvien tilanteiden kautta. Tätä Silvia Modig kuvaa sanomalla *”välillä tuntuu kyllä, että meidän kirjastotoimessa tehdään niin nuorisotyöntekijän kuin sosiaalityöntekijän tehtäviä”* (PTK 114/2016, 11). Kirjaston sosiaalityön rajapinnalla tapahtuva työ on tuonut kirjaston rooliin yhteisön kulttuurisen ja tiedollisen uusintamisen ja hoivan lisäksi sosiaalisen hoivan ulottuvuuden. Toisaalta keskustelussa tehdään ero sosiaalityön ja kirjastotyön välillä. Antero Laukkanen esittää, että joistakin kirjastoista *”on tullut tämmöisiä sosiaalitoimen jatkoja, jatkeita, jos näin voisi sanoa, ja olen miettinyt, että olisiko ihan oikein, että sosiaalityöntekijät rantautuisivat myös näihin kirjastoihin silloin tällöin kohtaamaan nuoria siellä”* (PTK 114/2016, 11). Niin kirjastoissa tapahtuvan sosiaalityön kuin kirjastojen sosiaalinen hoivan kohteiksi keskustelussa määritetään erityisesti nuoret ja vanhukset, kuten Johanna Karimäen ehdottaessa *”[e]dustaja Laukkanen esitti hyvän ehdotuksen siitä, että kirjastoissa voisi olla myös sosiaalityöntekijöitä, miksei tosiaan etsivää nuorisotyötä, etsivää vanhustyötä kohtaamassa ihmisiä”* (PTK 114/2016, 12). Myös maahanmuuttajat mainitaan kirjastojen toiminnan kohteina Olli-Poika Parviaisen sanoessa, että kirjastot *”edistävät myös kotoutumista. Maahanmuuttajatyössä kirjastoilla voisikin olla nykyistä suurempi ja aktiivisempi rooli. Ja kirjastoissa voidaan myös törmäyttää eri ihmisryhmiä toisiinsa, mikä on tärkeää yhteiskunnan vakauden kannalta”* (PTK 114/2016, 3).

Keskustelussa kirjaston nähdään tuottavan osallisuuden ja tunnustuksen kokemuksia kävijöilleen. Kirjastot näyttäytyvät jopa viimeisinä yhteisöllisyyden ja kaupallisuudesta, suorittamisesta ja vaatimuksista vapaina paikkoina, joihin kaikki ovat tervetulleita. Hannu Hoskonen (PTK 114/2016, 9) sanoo *”jokainen kirjastossa kävijä, kun avaa sen kirjaston oven, tuntee, että hän on tullut kotiinsa”* ja Pauli Kiuru (PTK 114/2016, 12) esittää, että *”joillekin saattavat olla maksuttomuutensa ansioista sitten ehkä niitä ikään kuin viimeisiä paikkoja, mihin voi mennä ilman, että tarvitsee selittää, miksi on siellä ja mitä on*

tekemässä. On hyväksyttävää ja toivottavaa, että siellä vierailee". Silvia Modig puolestaan kytkee muihin palveluihin kohdistetut leikkaukset kirjastoissa näkyvään häiriökäyttäytymiseen, mutta esittää, että muiden palvelujen ulkopuolelle jääneetkin ovat kirjastoihin tervetulleita sanoessaan *"[n]iille ihmisille, joilla ei ole paikkaa, minne mennä, jotka tarvitsevat apua tai ovat vailla paikkaa, minne mennä, kirjasto on yksi paikka, jonne — onneksi — ovat aina ovet auki jokaiselle tulla"* (PTK 114/2016, 11).

Kirjastoista keskustelussa rakentuva kuva on varsin idealistinen. Kirjaston kyvyn vastata sekä yksilöiden että yhteisöjen tietoon ja kulttuuriin liittymättömiin tarpeisiin oletetaan olevan laaja-alainen. Kirjaston oletetaan vastaavan yhteisön sosiaalsiin ongelmiin, tuottavan sosiaalista koheesiota ja mahdollistavan yksilöiden toimimisen uusliberalistisen ideologian mukaisina itseensä investoivina yrittäjäkansalaisina sekä itsensä kehittämisen että taloudellisen toimeliaisuuden näkökulmista. Keskustelussa tuodaan esiin kirjaston hyötyjä yksilöille ja yksilöt esitetään kirjaston palveluiden käyttäjinä. Elämysten tuottamisen näkökulmaa ei lähetekeskustelussa nosteta esiin. Tosin Johanna Karimäki toteaa kirjastojen olevan *"meidän kaikkien yhteinen huvi ja hyöty"* (PTK 114/2016, 7). Huvin käsite on lähellä useristista näkökulmaa elämyksiin, jossa elämysten tavoitteena on olla ensisijaisesti positiivisia ja viihdyttäviä. Emansipatorisesta näkökulmasta elämysten tulisi kytkeytyä oppimiseen tai voimaantumiseen.

Lähetekeskustelun diskurssissa sosiaalinen kirjasto ei ole kirjastoalan diskurssien pohjalta muodostamista sosiaalisen kirjaston muodoista selkeän useristinen eikä emansipatorinen. Lähetekeskustelun sosiaalisessa kirjastossa on enemmän emansipatorisia kuin useristisiä piirteitä, mutta emansipatorisuus ei näyttäyty yksilöiden tai marginalisoitujen ryhmien voimaannuttamisena vaan mahdollistamisena, osallistamisena sekä yhteisöllisyyden ja sosiaalisen koheesion tuottamisena ja ylläpitämisenä. Yksilöiden oletetaan osallistuvan yhteisön tai yhteiskunnan toimintaan olemassa olevien käytäntöjen ja rakenteiden puitteissa. Lähetekeskustelun diskurssissa sosiaalinen kirjasto on siis emansipatorisen sijaan osallistava.

Osallistava sosiaalinen kirjasto näyttäytyy yksilöiden palvelemisen kautta paikallisyhteisöä ja demokraattista yhteiskuntaa palvelevana instituutiona. Tahona, jota varten kirjasto on pohjimmiltaan olemassa, keskustelussa määrittyvät paikallisyhteisöt ja vielä niitäkin enemmän koko demokraattinen yhteiskunta. Sosiaalisen kirjaston legitimizeetti perustellaan sen yhteisöille ja yhteiskunnalle tuottamalla hyödyillä, erityisesti sosiaalisen koheesion ja demokratian edistämällä ja ylläpidolla sekä demokratian toimivuuden vahvistamisella. Yksilön oletetaan kirjaston palveluiden kautta saavan kokemuksia kuulumisesta jo olemassa olevaan yhteisöön ja kirjaston palveluiden oletetaan vahvistavan yksilöiden kykyjä ja taitoja toimia olemassa olevien yhteiskunnallisten ja sosiaalisten käytäntöjen ja rakenteiden puitteissa. Osallistava sosiaalinen kirjasto esitetään epäpoliittisena eikä se pyri voimaannuttamaan yksilöitä muutoksen aikaan saamiseksi.

Demokratiasta ja sanavapaudesta puhuttaessa näkökulma lähetekeskustelun diskurssissa painottuu demokratiaan ja sananvapauteen instituutioina. Yksilöiden mahdollisuuksia käyttää niitä muutosten aikaan saamiseen ei keskustelussa nosteta esiin muutoin kuin mahdollisesti implisiittisesti maininnoissa aktiivisesta kansalaisuudesta ja kansalaistoiminnan tukemisesta. Puhe kansalaisuudesta jää kuitenkin demokratian ja sanavapauden tavoin abstraktin ideaalin tasolle ja sulautuu osallistamiskurssiin. Yksilön rooliksi myös kansalaisena muotoutuu osallistuminen valmiiden rakenteiden rajoissa, ei niinkään rakenteiden muuttamiseen tähtäävä toiminta. Osallistava sosiaalinen kirjasto sivuaa emansipatorisuutta, mutta toteutuu uusliberalistisen ideologian viitekehyksessä. Esimerkiksi uusliberalistisen ihanteen mukaisen yrittäjäkansalaisuuden tuottaminen ja tukeminen näyttäytyy keskeisenä osallistavan sosiaalisen kirjaston toimintona. Osallistava sosiaalinen kirjasto siis tukee kansalaisten mahdollisuuksia toimia uusliberaalissa yhteiskunnassa.

6.2.6 Talous

Kirjastojen merkitys kytketään lähetekeskustelussa toistuvasti talouteen ja tuottavuuteen. Sami Savio perustelee kirjastojen merkitystä niiden tuottamalla taloudellisella hyödyllä sanoessaan *"kirjastojen merkitys sivistykselle ja suomalaisen elintason nousulle on ollut*

erittäin merkittävä” (PTK 114/2016, 6). Olli-Poika Parviainen taas perustelee kirjastojen tärkeyttä sanomalla *”[e]rityisen tärkeätä on muistaa ja huomioida kirjastot laajasti osana elinvoiman edistämistä kunnissa. Eli kun tulevaisuuden kunta on elinvoimakunta, niin peruspalveluna myös kirjasto on siellä aivan välttämätön, ja kirjasto on syystäkin peruspalvelu*” (PTK 114/2016, 3). Myöhemmin puheenvuorossaan Parviainen esittää myös, että *”lähikirjastojenkin hyödyt ovat kuitenkin usein paljon suuremmat kuin miltä ne budjettikirjassa näyttävät*” (PTK 114/2016, 4) ja *”[t]alousvaikeuksissa painivat kunnat ovat pyrkineet luovuuteen myös kirjastopalvelujen järjestämisessä, ja uuden lain kannattaa olla tämän suhteen mahdollistava*” (PTK 114/2016, 3). Parviaisen näkemyksen mukaan lisäksi *”muiden palvelujen tuominen kirjastojen yhteyteen, aluekeskusten kehittyminen kirjastojen ympärille ja itsepalvelukirjastojen käyttöönotto siellä, missä henkilöstöresursseista on pulaa ja käyttäjiä hieman vähemmän, ovat sellaisia hyviä esimerkkejä, mitä kannattaa jatkossakin edistää*” (PTK 114/2016, 3). Parviainen painottaa kirjastojen tuottamaa hyötyä, rahan säästämistä ja tehokkuutta kirjastopalvelujen järjestämisessä tulevaisuudessa. Myös Joakim Strand (PTK 114/2016, 7) liittää Parviaisen tavoin kirjastojen merkityksen alueelliseen kehitykseen ja kirjaston tuottamaan hyötyyn toivoessaan *”alueille itselleen tilaa ja mandaattia kehittää kirjastoja osana seudun omaa, arvoa luovaa ekosysteemiä*” sekä kytkiessään kirjastot osaksi *”vienti- ja osaamiskeskittymiä, jotka kilpailevat globaalisti joka päivä*”.

Elinvoiman edistäminen voi kunnan talouden lisäksi tosin viitata myös muun muassa viihtyisyyteen ja sitä kautta kuntien houkuttelevuuteen asuinpaikkana. Tämäkin näkökulma kytkeytyy talouteen. Tyypillisesti kunnan elinvoimaa tarkastellaan väestökehityksen, työllisyyden ja kuntatalouden näkökulmista. Se ymmärretään aluetaloustieteen mukaisesti kasvuksi ja kehitykseksi inhimillisen ja sosiaalisen pääoman kautta (Jauhiainen & Huovari 2013, 13–15) tai kunnan nähdään tarvitsevan elinvoimaisuutta taloudellisen kasvun saavuttamiseksi erityisesti yrittäjyyden kautta (Sallinen 2011, 3). Elinvoiman samaistaminen talouteen ja sosiaalisten suhteiden ja ihmisten kykyjen ymmärtäminen pääomina ilmentävät käsitteen yhteyttä uusliberalistiseen ideologiaan.

Olli-Poika Parviainen kommentoi myös maakuntauudistukseen liittyvää maakuntien määrän vähentämistä ja sen yhteyttä kirjastopolitiikkaan uusliberalistisesta näkökulmasta. Hän esittää, että

”[n]ämä eri puolilla etenevät maakuntiin ylipäätään liittyvät asiat pitäisi rakentaa siten, että ne kulkevat ikään kuin synkronissa keskenään, että ne eivät loisi toisistaan poikkeavia rakenteita ja sitä kautta kasvattaisi tarpeetonta monimutkaisuutta meidän hallintohimmeleissä vaan että nämä mallit olisivat johdonmukaisia ja yhteneviä ja mielellään synergioita toisilleen tuovia” (PTK 114/2016, 4).

Joakim Strand kommentoi Parviaisen tapaan varsin uusliberalistisesta näkökulmasta lain mahdollisia vaikutuksia hallintoon toivoessaan, että *”[v]ad gäller biblioteken och dess uppgifter hoppas jag att man inte här i något skede förfaller till samma, delvis inskränkta sektorbyråkrati och förmynderi”* (PTK 114/2016, 7). Tehokkuuden ja yksinkertaisuuden tavoittelu hallinnossa ja etenkin hallinnon rakenteen kuvaaminen pejoratiivisesti *”hallintohimmeleiksi”* ja hallinnon toimien kuvaaminen *”holhoukseksi”* (*”förmynderi”*) kytkeytyvät uusliberalistiseen näkemykseen hallinnon turhuudesta, jopa sen haitallisuudesta. Parviainen ja Strand pyrkivät siis pejoratiivisilla ja negatiivisesti latautuneilla ilmauksilla osoittamaan hallinnon mahdollisesti jopa haitalliseksi, ellei sen yksinkertaisuuteen kiinnitetä erityistä huomiota. Kommenteissaan he oikeuttavat kirjaston olemassaoloa ja kannattavat kirjastopolitiikan suuntaamista uusliberalistisen kehityksen sisällä.

Keskustelijoista osa nostaa toisaalta esiin mahdollisuuden myös käyttää kirjastoihin nykyistä enemmän tai entisen verran rahaa. Esimerkiksi Hanna Sarkkinen sanoo *”[e]i riitä, että on hyvä kirjastolaki, vaan tarvitaan myös resurssit: on tärkeätä, että kirjastojen rahoitus turvataan”* (PTK 114/2016, 7). Hannu Hoskonen sanoo *”[o]n pidettävä tässä talossa huoli siitä, että määrärahat tälle Suomen sivistyksen kannalta erittäin tärkeälle instituutiolle säilyvät vahvoina”* (PTK 114/2016, 9). Kuitenkin keskustelua myös kirjastoihin käytettävän rahamäärän näkökulmasta hallitsee säästäminen ja tehokkuus. Sanna Lauslahti yhdistää lisäksi kirjastojen käytön ja lukemisen vähenemisen kirjastojen määrärahojen vähenemiseen, muttei esitä määrärahojen lisäämistä vaihtoehtona vaan

painottaa, että *”elämme uutta aikakautta, jossa meidän tulee pohtia, mitä on tulevien sukupolvien kirjasto”* (PTK 114/2016, 5). Lauslahden mukaan kirjaston tulisi uudistua, jotta se vastaisi tulevien sukupolvien mieltymyksiä tai tarpeita. Lauslahti esittää siis kirjaston toiminnan puutteiden syynä olevan liian vähäistä resursointia keskeisemmin toiminnan muodot tai sisällöt, jotka eivät vastaa käyttäjien asettamia odotuksia.

Lähetekeskustelussa kirjastojen olemassaoloa legitimoidaan talouden näkökulmasta ja uusliberalistisen kehyksen sisällä. Vaikka kirjastopalveluja pidetään tärkeinä ja niiden järjestämisen riittäviä resurssejakin painotetaan, niiden järjestämisen halutaan olevan kustannustehokasta ja niiden oletetaan tuottavan myös taloudellista hyötyä. Tarve perustella kirjastojen olemassaoloa myös taloudellisella hyödyllä ilmentää uusliberalistisen diskurssin hegemonisuutta myös kirjastoja koskevassa keskustelussa. Talouteen liittyvänä keskeisenä väitteenä lähetekeskustelun diskurssia hallitsee näkemys siitä, että kirjastot tuottavat taloudellista hyötyä. Päämääränä väitteen esittämisen taustalla on oikeuttaa kirjastojen ylläpito. Taloudelliseen hyötyyn vetoaminen on tulkittavissa uusliberalististen arvojen omaksumiseksi tai niiden hallitsevuudeksi. Vaikka väitteen esittäjä ei itse pitäisi kirjastojen tuottamaa taloudellista hyötyä erityisen merkittävänä niiden olemassaolon oikeutuksen kannalta, taloudellisen hyödyn käyttäminen argumenttina kertoo siitä, että puhuja olettaa kuulijoiden pitävän sitä merkittävänä seikkana ja hyväksyvän kirjastojen ylläpidon, jos ne tuottavat taloudellista hyötyä. Taloudellinen hyöty näyttäytyy lähetekeskustelussa keskeisenä argumenttina, jolla kuulijoille pyritään vakuuttamaan, että kirjastojen ylläpito on tärkeää. Toisaalta taloudesta puhuttaessa merkittävänä osana keskustelua näyttäytyvät säästäminen ja tehokkuus. Juha Sipilän hallituksen talouspolitiikka rajaa keinoja halutun päämäärän saavuttamiseksi, mikä keskustelussa varsin laajasti hyväksytään. Myös uusliberalistinen rationaliteetti ja uusliberalistisen kehyksen hallitsevuus voi rajoittaa keskustelijoiden kuviteltavissa olevia tai realistisina ja esittämisen arvoisina pitämiä vaihtoehtoja. Vaikka osa keskustelijoista nostaa esiin kirjastojen riittävästä resursseista huolehtimisen, hallitsevampi näkökulma keskustelun talousdiskurssissa on kuitenkin säästöjen ja tehokkuuden tavoittelu ja niiden pitäminen positiivisina seikkoina tai niiden hyväksyminen toiminnan reunaehtoina. Kirjastojen rahoituksen turvaaminen jää lähetekeskustelussa ikään kuin sivuhuomioksi.

Moni keskustelija kuitenkin korostaa kirjastopalveluiden maksuttomuusperiaatteen tärkeyttä. Perusteena maksuttomuudelle esitetään tasa-arvo; joko lähtökohtaisesti tasa-arvoinen kohtelu tai kansalaisten välisen tasa-arvon tuottaminen. Maksuton kirjasto *”on kaikkien saatavilla”* (PTK 114/2016, 9), maksuttomuus *”mahdollistaisi kirjastojen laajan käytön kaikille kansanryhmille”* (PTK 114/2016, 6) ja kirjastot *”kaventavat yhteiskunnallisia eroja, kun kaikilla kansalaisilla on maksuton pääsy kirjallisen kulttuurin ja tiedon pariin”* (PTK 114/2016, 6). Maksuttomuutta perustellaan muillakin seikoilla. Johanna Karimäen mukaan maksuttomuus lisää *”kuntien välistä yhteistyötä, kun aineistoa voi varata yli kuntarajojenkin”* (PTK 114/2016, 7). Hannu Hoskonen esittää, että takaamalla lainsäädännön keinoin kirjastojen maksuttomuuden *”takaamme myös sen, että yhteiskunnallisesti säilytämme sellaisen keskustelufoorumin, joka on meille kaikille ulottuvilla milloin vain”* (PTK 114/2016, 9). Pauli Kiuru yhdistää kirjastojen maksuttomuuden niiden sosiaaliseen tehtävään ja tunnustuksen kokemuksen tuottamiseen sanoessaan *”joillekin saattavat olla maksuttomuutensa ansioista sitten ehkä niitä ikään kuin viimeisiä paikkoja, mihin voi mennä ilman, että tarvitsee selittää, miksi on siellä ja mitä on tekemässä. On hyväksyttävää ja toivottavaa, että siellä vierailee”* (PTK 114/2016, 12). Maksuttomuus näyttäytyy osin myös itsestäänselvyytenä. Esimerkiksi Sanna Lauslahti toteaa *”[m]aksuttoman kirjaston tulee olla jatkossakin ehdoton periaate”* (PTK 114/2016, 5). Maksuttomuusperiaatteen korostaminen tasa-arvon tuottajana asettaa uusliberalismin hegemonian kyseenalaiseksi. Toisaalta maksuttomuus ei kuitenkaan mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta ole ristiriidassa uusliberalistisen politiikan kanssa.

Muutamassa kommentissa lähetekeskustelussa epäillään varausmaksujen poiston aiheuttavan tarpeettoman työn lisääntymistä tai kiinnitetään huomiota kustannusten kasvuun. Olli-Poika Parviainen sanoo *”ihan kokemuksesta tiedän, että maksuton varaaminen johtaa helposti verkkokauppatyyppiseen asiakaskäyttämiseen, jossa kirjoja varailaan huolettomammin, jolloin tarpeeton työ ja kuntien kustannukset voivat kasvaa”* (PTK 114/2016, 3). Silvia Modig puoltaa varausmaksua *”varmistamaan sen, että aineistoja on saatavilla, ettei liian helposti varata ja sitten jätetä hakematta”* (PTK 114/2016, 8). Toisaalta noutamatta jätetyistä varauksista perittävän maksun nähdään mahdollisesti toimivan ratkaisuna. Aineiston varaamisen kohdalla maksuttomuuden nähdään siis voivan

johtaa huolettomuuteen ja harkinnan puutteeseen, mikä luo kuvan, että kirjastoaineiston tapauksessa käyttäjien tulisi olla huolellisia ja harkitsevia jopa käyttämänsä aineiston määrän suhteen. Kirjaston käyttäjiltä edellytetään yhteisvastuuta ja muiden huomioimista aineiston käytössä, mutta samalla epäillään, etteivät käyttäjät ilman sanktiota toimi sopivalla tavalla. Tästä ihmiskuvasta on havaittavissa uusliberalistinen näkemys ihmisistä omaa etuaan tavoittelevina taloudellisin sanktioin tai maksuin ohjaittavissa olevina ”homo economicuksina”.

6.2.7 Kelpoisuusvaatimukset ja sukupuoli

Lukutaitoon ja lukemisharrastukseen liittyvän voimakkaan poikahuolen lisäksi sukupuoli nostetaan keskustelussa esiin kelpoisuusvaatimusten muutosten yhteydessä. Kirjastolain kelpoisuusvaatimukseen tehtäviä muutoksia lähetekeskustelussa kommentoidaan vain muutamaan kertaan. Suhtautumisesta niihin ei synny yhtenäistä kuvaa muutoin kuin sen osalta, että muutoksen vaikutukset esitetään vähäisinä. Laissa määriteltyihin kelpoisuusvaatimukseen tehtyjä muutoksia Pauli Kiuru (PTK 114/2016, 2) kuvaa sanomalla, että *”henkilöstön koulutusvaatimuksia hieman uudistetaan”* ja Olli-Poika Parviainen (PTK 114/2016, 4) esittää, että niitä *”ollaan nyt jonkin verran tarkistelemassa”*. Uudistaminen sanavalintana on positiivisesti latautunut ja käyttämällä kuvauksia *”hieman”* ja *”jonkin verran”* luodaan kuva siitä, etteivät muutoksen vaikutukset olisi merkittäviä. Tarkasteleminen sanavalintana korostaa harkintaa ja havaittuihin epäkohtiin pohjautumista varsinaisen muutoksen tekemisen sijaan. Toisaalta Parviainen kuitenkin huomio myös kelpoisuusvaatimusten muutosten herättämän huolen kirjastoalalla sanoessaan, että *”[k]eskustelu kelpoisuusvaatimuksista yhdistettynä yleiseen säästöpaineseen ja tähän norminpurkuajatteluun herättää Suomen kirjastokentällä ymmärtääkseni jonkin verran huolta”* ja esittää, että *”[k]irjastolaissa ja ylipäättänsä kulttuurialojen lainsäädännössä kelpoisuudet on jo nyt niin väljästi määritelty”* ja ettei niitä *”nyt äkkiseltään ihan kamalan paljon tarvitsisi enää väljentää”* (PTK 114/2016, 4). Parviainen käyttää huolesta puhuessaan pehmentävää ilmausta *”ymmärtääkseni”*, eli ei esitä asiaa kiistattomana faktana, sekä kuvaa huolen määrää ilmauksella *”jonkin verran”*, mikä antaa ymmärtää, ettei huoli ole kirjastoalalla laajalti vallitsevaa. Lisäksi Parviainen implikoi, että kelpoisuusvaatimuksia voitaisiin *”väljentää”* joka tapauksessa tai väljentää jopa *”ihan*

kamalan paljon”, jos muutosta ei tehdä ”*äkkiseltään*” vaan harkinnan tuloksena. Parviainen yhdistää kelpoisuusvaatimusten muuttamisen herättämän huolen laajempaan huoleen sääntelyn vähentämisestä ja sen vaikutuksista kirjastoalaan. Kirjastoihin kohdistuvaksi riskiksi kelpoisuuden sääntelemättömyydessä Parviainen esittää sen, että se ”*antaa tietenkin kunnille mahdollisuuden palkata halvemmalla vähemmän koulutettua henkilökuntaa*” (PTK 114/2016, 4). Riskinä on siis asiantuntijuuden tason laskeminen.

Pauli Kiuru kommentoi mahdollisia sukupuolivaikutuksia sanomalla

”[t]ällä asialla saattaa olla joitakin sukupuolivaikutuksia, koska tällä hetkellä kirjasto- ja informaatioalan koulutuksen saaneista merkittävä osa on naispuolisia, ja ei siinäkään sinänsä mitään, mutta tällainen vaikutus nyt voi olla sitten, että jatkossa ehkä myös miehiä tulee enemmän, kun tätä koulutusvaatimusta väljennetään, esimerkiksi viestinnän, markkinoinnin ja pedagogiikan puolelta” (PTK 114/2016, 2).

Kuitenkin viestinnän (Wahlroos 2011, 7), markkinoinnin ja erityisesti pedagogiikan opiskelijoista ja aloilta valmistuneista enemmistö on kirjastoalan tavoin naisia (Tilastokeskus 2016, 144–145, Portin & Kumpulainen 2014, 129–131, 137–138, 144–146). Markkinoinnissa tosin yliopistosta valmistuneiden sukupuolijakauman vaihtelu pääaineiden välillä on suurta ja osa pääaineista on miesvaltaisia (Ala-Vähälä 2014, 23). Ei siis vaikuta todennäköiseltä, että viestinnän, markkinoinnin ja pedagogiikan osaajien palkkaaminen kirjastoihin erityisesti tasoittaisi alan sukupuolijakaumaa. Lisäksi kirjastoissa työskentelevien miesten mukaan ylivoimaisesti suurin syy alan vähäiseen houkuttelevuuteen miesten näkökulmasta on alhainen palkkataso (Saarikettu 2012, 64), mihin kelpoisuusvaatimusten muuttamisella ei ole vaikutusta.

Hallituksen esitysluonnoksen sukupuolivaikutusten arvioinnissa esitettiin, että ”*[e]sitys vahvistaisi naisten ja miesten välistä tasa-arvoa*” (Luonnos 19.8.2016, 20). Tätä perusteltiin kirjastoalan naisvaltaisuudella ja sillä, että ”*[k]elpoisuusvaatimusten joustavoittamisen arvioidaan lisäävän miesten kiinnostusta kirjastoalaan*” (Luonnos 19.8.2016, 20). Tähän suhtauduttiin esitysluonnoksesta annetuissa

asiantuntijalausunnoissa varsin epäillen. Ammattiliitto Kumula esitti, ettei ”esityksen sukupuolten tasa-arvovaikutuksilla ei ole kosketusta todellisuuteen” (LY, 4). Porin kaupunginkirjasto kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että

”nykyinen valtioneuvoston asetus kirjastoista (406/2016) antaa kunnille mahdollisuuden siihen, että 30 prosentilla henkilöstöstä voi olla muu kuin kirjasto- ja informaatioalan koulutus. Tämä on taannut kunnille/kirjastoille riittävän liikkumavaran henkilöstön rekrytoinnissa, ja mahdollistanut myös muiden kuin alan kelpoisuuden omaavien hakeutumisen alalle sukupuolesta riippumatta” (LY, 10).

Kokemäen kaupunki esitti, ettei kelpoisuusvaatimusten ”heikentämisellä” ”ole myönteisiä vaikutuksia alan arvostukseen ja palkkatilanteeseen ja sitä kautta houkuttelevuuteen miesvaltaisiin aloihin nähden” (LY, 16). Lisäksi Porvoo (LY, 11) esitti, että on ”kyseenalaista saavutetaanko muutoksella sen tavoitteena olevaa kirjastoalan sukupuolisen tasa-arvon parantumista”, Sastamala (LY, 17), että ”koulutusvaatimusten alentaminen keinona houkuttaa miehiä alalle on erikoinen” ja Tampere (LY, 12) ”ei usko lain lisäävän miesten määrää alalla”. Ainoastaan Turku ilmaisi lausunnossaan hallituksen esitysluonnoksen kanssa yhtenevän kannan sukupuolivaikutusten arvion suhteen sanomalla ”[s]amalla on todennäköistä, että alan sukupuolijakauma tulee tasaantumaan” (LY, 13). Pauli Kiurun esittämä käsitys lienee osaltaan myös hallituksen esityksen sukupuolivaikutusten arvioinnin taustalla. Ammattiliitto Kumulan hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa ilman perusteluja esittämä väite, ettei lakiesitykseen kirjatulla tasa-arvovaikutuksilla olisi yhteyttä todellisuuteen, saa vahvistuksen ainakin Kiurun lähetekeskustelussa esittämän kommentin realistisuutta arvioitaessa. Hallituksen esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa kelpoisuusvaatimusten muuttamiselle sanotaan

”[a]siantuntijatehtävässä toimivalta edellyttäisiin pääsääntöisesti soveltuvaa korkeakoulututkintoa. Asiantuntijatehtävät voisivat kirjasto- ja informaatioalan lisäksi liittyä esimerkiksi tieto- ja viestintätekniikkaan, pedagogiikkaan sekä viestintään ja markkinointiin. Tietyt kirjastotehtävät ovat luonteeltaan sellaisia, että niissä tarvittavaa osaamista ei voida perustellusti kytkeä korkeakoulututkinnon suorittamiseen” (HE 238/2016, 37).

Perusteluissa mainituista aloista ainoastaan tieto- ja viestintäteknologia on miesvaltainen (Tilastokeskus 2016, 144–145, Portin & Kumpulainen 2014, 130, 145).

7 TULOKSET: HALLITUKSEN ESITYS JA SIVISTYSVALIOKUNNAN MIETINTÖ

Hallituksen esityksen (HE 238/2016) diskurssissa käsitys kirjastosta sisältää piirteitä traditionaalisesta ja tietoyhteiskunnan kirjastosta, mutta voimakkaimmin hallituksen esitys ilmentää kirjastoa sosiaalisena kirjastona. Kirjaston yhteiskunnallinen rooli, jota uusi laki korostaa aiempaa enemmän, näyttäytyy pääosin sosiaalisen kirjaston roolina. Erityisesti tietoyhteiskunnan kirjaston piirteet limittyvät osaksi sosiaalista kirjastoa ja sen yhteiskuntaan osallistavaa roolia. Traditionaalisen kirjaston rooli erottuu sosiaalisesta kirjastosta esimerkiksi kirjaston merkityksessä kirjallisuuden ja lukemisen edistäjänä. Kirjasto näyttäytyy hallituksen esityksessä olevan olemassa traditionaalisen kirjaston roolin mukaisesti myös kirjallisuutta varten. Lukemisen edistämisen suhteen käsitys kirjastosta kytkeytyy toisaalta traditionaaliseen kirjastoon, mutta sen lisäksi sosiaaliseen kirjastoon, sillä lukemisen edistämistä perustellaan myös emansipatorisista lähtökohdista ja uusliberalistisen rationaliteetin mukaisesti hyötyä tuottavana. Lukeminen kytkeytyy toisaalta sivistyksen itseisarvoisuuteen, mutta näyttäytyy myös yksilöitä voimaannuttavana ja yksilöiden tietoja ja taitoja kartuttavana sekä yksilöiden ymmärryksen ja osaamisen kasvun kautta koko yhteiskuntaa hyödyttävänä. Lukeminen, erityisesti monipuolisen lukutaidon käsite, yhdistyy esityksessä aktiivisena kansalaisena toimimisen edistämiseen, joka esityksessä näyttäytyy keskeisenä osallistavan sosiaalisen kirjaston toimintona.

Hallituksen esityksen yleisperustelut alkavat virkkeellä: *”Kirjastoilla on yhteiskunnassa tärkeä ja monipuolinen sivistystehtävä”* (HE 238/2016, 4). Kirjastolla nähdään olevan yhteiskunnassa tehtävä, mitä ilmentää myös kirjastolain *”[u]usi tehtävälähtöinen ajattelutapa”* (HE 238/2016, 14), jonka tarkoituksena on korostaa *”yleisten kirjastojen perustoiminnan tarkoitusta”* (HE 238/2016, 14). Kirjaston perustoiminnan tarkoitusta ei

esityksessä avata. Kirjaston perustoiminnan tarkoitus kuitenkin kytketään kirjaston tehtäviin, jotka esityksen ja uuden kirjastolain mukaan ovat:

- ”1) tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin;*
- 2) ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa;*
- 3) edistää lukemista ja kirjallisuutta;*
- 4) tarjota tietopalvelua, ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon;*
- 5) tarjota tiloja oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalaistoimintaan;*
- 6) edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua”* (HE 238/2016, 44).

Lain ja myös siis siinä määriteltyjen tehtävien tavoitteena puolestaan on

”edistää väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin, tiedon saatavuutta ja käyttöä, lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa, mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen sekä aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta” (HE 238/2016, 19, 27).

Toisaalta kirjaston sivistystehtävä kytkeytyy vahvasti perustuslakiin ja erityisesti sen sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan 16 §:n toiseen momenttiin, jonka mukaan

”[j]ulkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.”

Perustuslain esitöiden (HE 309/1993) mukaan itsensä kehittämisen mahdollisuus viittaa opetuksen lisäksi tiedon hankintaan, tieteelliseen ja taiteelliseen toimintaan, taiteesta nauttimiseen sekä riittäviin kulttuuripalveluihin. Kirjastolaitos on yksi perustuslain esitöissä mainituista instituutioista, joita julkinen valta ylläpitää ja tukee luodakseen *”edellytyksiä yksilön mahdollisuudelle kehittää itseään”* (HE 309/1993). Perustuslain näkökulmasta kirjasto on siis olemassa yksilöitä varten, mikä näkyy myös hallituksen esityksessä uudeksi

kirjastolaiksi. Myös peruspalveluna kirjasto määrittynyt hallituksen esityksessä olevan olemassa yksilöitä varten toisin kuin traditionaalisen kirjastokäsityksen mukaan, joka painottaa kulttuuria ja erityisesti kirjallisuutta abstraktina tahona, jota varten kirjasto toimii.

7.1 Traditionaalinen kirjasto

Traditionaalisen kirjaston piirteistä hallituksen esitys korostaa kirjaston merkitystä sivistykselle ja kulttuurille, erityisesti kirjallisuudelle. Toisaalta sivistys ja kulttuuri näyttävät *”henkisenä pääomana”*, joka tuottaa hyötyä yksilöille ja koko yhteiskunnalle (HE 238/2016, 8, 17). Vaikka hallituksen esityksessä todetaan, että *”[k]irjastotoimen perimmäisen tarkoituksen kannalta henkisen pääoman tuottoa on pidetty tärkeämpänä kuin mahdollista rahallista tuottoa”* (HE 238/2016, 8), näyttävät kirjaston tuottama hyöty usein taloudellisena. Joissain kohdin eksplisiittisesti, mutta useimmiten taloudellinen hyöty joko yksilölle tai julkiselle vallalle ilmaistaan implisiittisemmin esimerkiksi osaamisen kehittämisen, elinikäisen oppimisen tai aktiivisen kansalaisuuden käsitteiden yhteydessä. Hyöty ei kuitenkaan näyttyädy ainoastaan taloudellisena vaan kirjaston nähdään tuottavan lisäksi osallisuutta ja tukevan demokratiaa, jotka esityksessä puolestaan näyttävät itseisarvoisina. Kirjasto esimerkiksi *”aktivoisi käyttäjiä omaehtoisuuteen ja ohjaisi heitä tiedon ja kulttuurin hyödyntämiseen. Siten kirjasto parantaisi myös käyttäjien valmiuksia ja mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen elämään”* (HE 238/2016, 22). Tiedon ja kulttuurin hyödyntäminen kytkeytyy mahdolliseen taloudelliseen hyötyyn, vaikka se voidaan ymmärtää myös *”henkisen pääoman tuotoksi”* (HE 238/2016, 8, 17). Sivistys, kulttuuri ja kirjastoinstituutio eivät siis ole hallituksen esityksessä itseisarvoisia vaan kirjaston sivistykseen ja kulttuuriin kytkeytyvä arvo on välineellinen. Toisaalta sivistys ja kulttuuri yleisten kirjastojen kontekstissa sidotaan vahvasti suomalaisuuteen ja kirjastot toimivat näin myös kansallisidentiteetin rakennusaineina. Esimerkiksi sivistysvaliokunta esittää mietinnössään, että

”[k]irjastolaitoksella on koulujen ohella ollut erittäin merkittävä rooli eri-ikäisten suomalaisten sivistäjänä ja lukutaidon kehittäjänä. Suomalaiset ovat olleet korostetusti lukukansa, ja koulujen ja kirjastojen työn tuloksena lukemisesta kasvanut sivistys on tavoittanut kaikki suomalaiset” (SiVM 21/2016, 2).

Hallituksen esityksessä kirjastolaitoksen historiallisuutta ei tosin yhtä voimakkaasti tuoda esiin kuin sivistysvaliokunnan mietinnössä. Ajallisesta näkökulmasta hallituksen esityksen kirjasto sekä vastaa nykyisyyden tarpeisiin että suuntautuu tulevaisuuteen.

Traditiolla ei hallituksen esityksessä ole kirjastoinstituutiolle tai -toiminnalle auktoriteettiluonnetta. Sen sijaan esityksessä korostuvat kehittäminen, muutos ja muuttuneisiin tarpeisiin vastaaminen. Esityksen mukaan *”[y]leisten kirjastojen tehtävä ja merkitys on muuttunut”* (HE 238/2016, 14) eikä kirjastossa

”enää ainoastaan hankita tietoa sekä käytetä ja lainata aineistoja, vaan siellä myös opitaan, harrastetaan ja kokoonnutaan. Kirjastoissa järjestetyillä tapahtumilla on aiempaa suurempi merkitys. Kirjastot ovat aktiivisia digitaalisten teknologioiden hyödyntäjiä. Ne pitävät saatavilla sähköisiä aineistoja, tuottavat monipuolisia digitaalisia palveluja, kehittävät käyttäjien aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia toimintamuotoja sekä huolehtivat digitaalisen välineistön ajantasaisuudesta” (HE 238/2016, 14)

ja *”[e]sityksen tavoitteena on uudistaa yleisiä kirjastoja koskeva lainsäädäntö vastaamaan yleisten kirjastojen toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia ja voimassa olevan perustuslain säännöksiä”* (HE 238/2016, 18). Myös sivistysvaliokunta pitää mietinnössään *”erittäin kannatettavana, että toimintaa ohjaavaa lainsäädäntöä nyt päivitetään vastaamaan tämän päivän ja erityisesti tulevien vuosikymmenten tarvetta”* (SiVM 21/2016, 2–3). Lakiuudistuksen tarpeellisuutta perustellaan hallituksen esityksessä *”toimintaympäristössä ja tehtävissä”* tapahtuneilla muutoksilla ja esityksen mukaan vuonna 1999 voimaan tulleen kirjastolain näkökulma *”kirjasto- tietopalveluihin on liian kapea, eikä se anna oikeaa kuvaa yleisten kirjastojen nykyisestä toiminnasta”* (HE 238/2016, 14). Lisäksi hallituksen esityksen mukaan *”on pidettävä tarkoituksenmukaisena, että lain tavoitetta koskevaa säännöstä muutetaan vastaamaan muuttuneen toimintaympäristön tarpeita ja lakiin lisätään säännös yleisten kirjastojen tehtävästä”* (HE 238/2016, 14). Traditionaaliseen kirjastoon kytkeytyvien toimintojen lisäksi kirjaston toiminnoissa esitetään toimijoita mainitsematta, ikään kuin itsestään, tapahtuneen muutoksia sekä tietoyhteiskunnan kirjaston että sosiaalisen kirjaston toimintojen suuntaan ja muutoksen itsensä vuoksi toiminnot on laissa kytkettävä kirjaston tehtäviin. Kirjastolainsäädäntö

esitetään epäpoliittisena hallinnointina, joka reagoi kirjaston sisäiseen muutokseen, eikä muutoksen suuntaa ohjaavana poliittisena toimintana.

Toisaalta kirjasto määritetään nimenomaan hallituksen politiikkaa ja voimassa olevaa lainsäädäntöä toteuttavaksi instituutioksi, joka ei ole vapaa toimija vaan valvonnan kohde. Laissa säädetyn arvioinnin *”tarkoituksena olisi turvata lakiehdotuksen tarkoituksen toteutumista ja tukea yleisen kirjaston toiminnan kehittämistä”* (HE 238/2016, 36). Kunnan suorittamassa *”arvioinnissa korostuisi yleisen kirjaston käyttöä ja käyttäjien tarpeita koskeva seurantatieto sekä kunnan ja yleisen kirjaston kirjastotoiminnalle asettamien tavoitteiden toteuttamisen arviointi”* (HE 238/2016, 36–37). Aluehallintoviraston tehtävänä puolestaan on *”edistää toimialueellaan yleisiä kirjastoja koskevien valtakunnallisten kirjastopoliittisten tavoitteiden toteutumista”* (HE 238/2016, 28, 44) ja esityksen mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa yleisiä kirjastoja koskevasta valtakunnallisesta kirjastopolitiikasta. Lisäksi valtakunnallinen arviointitaso *”keskittyisi kirjastoverkon kattavuuden ja toimivuuden sekä kirjastojen toiminnan saatavuuden, laadun, taloudellisuuden ja vaikuttavuuden yleiseen arviointiin”* (HE 238/2016, 37). Kirjasto ei siis julkisen vallan näkökulmasta ole itsenäinen instituutio, joka voisi vapaasti toteuttaa omia tavoitteitaan tai perustaa toimintansa omiin arvoihinsa ja lähtökohtiinsa vaan politiikan toteuttamisen väline.

Kirjaston tehtävälle *”ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa”* (HE 238/2016, 29, 44) ei esityksen kyseisen momentin yksityiskohtaisissa perusteluissa esitetä syitä. Myöskään ensimmäisen momentin tehtävä eli pääsyn tarjoaminen aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin ei yksityiskohtaisissa perusteluissa sisällä perusteluja sille, miksi kirjaston tulee näin tehdä. Monipuolisen kokoelman ylläpidolle esitetään perusteita sananvapauden edistämisen sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vuoropuhelun edistämistehtävän yhteydessä. Näitä kirjasto toteuttaisi muiden toimintojen ohella monipuolisen kokoelmansa kautta. Kokoelman ylläpidon merkitys kytketään siis hallituksen esityksessä kirjaston demokratiaa tukevaan ja sosiaalista koheesiota tuottavaan rooliin. Kokoelman ylläpidon merkitystä ei nähdä traditionaalisen kirjastokäsityksen mukaisesti kulttuurin itseisarvoisena säilyttämisenä ja uusintamisena.

Kirjaston rooli kulttuurin uusintajana on hallituksen esityksessä läsnä huomattavasti kulttuurin säilyttämisroolia voimakkaammin. Kulttuurin uusintaminen kytkeytyy esityksessä kirjaston pedagogiseen ulottuvuuteen. Esimerkiksi tavoitteena kirjaston tehtävällä toimia lukemisen ja kirjallisuuden edistäjänä on hallituksen esityksen yksityiskohtaisten perustelujen mukaan myös kehittää lukemisen edistämiseen *”liittyviä palveluja ja toimintamuotoja, kuten lukupiirejä ja kursseja verkossa. Yleinen kirjasto voisi esimerkiksi järjestää päiväkotien, koulujen, oppilaitosten ja kansalaisjärjestöjen kanssa työpajoja, kirjavinkkausta ja kirjailijavierailuja”* ja tehtävää monipuolisen lukutaidon tukijana *”kirjasto toteuttaisi ohjaamalla kirjaston käyttäjiä erilaisten mediasisältöjen vastaanottamisessa ja tuottamisessa sekä tieto- ja viestintäteknologian käytössä”* (HE 238/2016, 30). Kirjasto tukee siis myös sisältöjen tuottamista ja kulttuurin uusintaminen ei ole ainoastaan olemassa olevan kulttuurin eteenpäin siirtämistä aineistoa tarjoamalla vaan kirjaston rooli uuden kulttuurin tuottamisessa on tätä aktiivisempi. Monipuolinen lukutaito ei kuitenkaan kytkeydy ainoastaan kulttuuriin vaan sen esitetään olevan *”keskeinen edellytys aktiivisen kansalaisuuden toteutumiseksi”* (HE 238/2016, 30). Neljäs, pintapuolisesti perinteiseen kirjaston tietopalveluun liittyvään toimintaan kytkeytyvältä vaikuttava tehtävä ei siis perusteiltaan ole puhtaasti traditionaalisen kirjaston idean mukainen vaan ilmentää selvemmin sosiaalisen kirjaston ideaa ja lain uusliberalismin kytkeytyvää tavoitetta edistää aktiivista kansalaisuutta.

Kulttuurin uusintaminen korostuu myös lasten ja nuorten lukemisen edistämässä. Kuitenkaan kulttuurin uusintaminen ei pohjautu kulttuurin tai lukemisen itseisarvoisuuteen vaan se perustellaan jälleen lukemisen tuottamalla hyödyllä. Hallituksen esityksen mukaan kirjasto tarjoaisi etenkin lapsille ja nuorille *”paitsi arjen turvallisen ympäristön myös erityisiä palveluita, joilla tuetaan lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa. Tämän arvioidaan osaltaan lisäävän lasten ja nuorten vapaa-ajan lukemista sekä vahvistavan heidän kykyään vastaanottaa ja tuottaa erilaisia mediasisältöjä”* (HE 238/2016, 22–23). Aikuisten lisäksi myös lapset ja nuoret ymmärretään hallituksen esityksessä tuottajiksi ja sitä kautta lapset ja nuoret näyttäytyvät aktiivisina yhteiskunnallisina toimijoina, jotka voivat mahdollisesti esimerkiksi ilmaista itseään ja osallistua julkiseen keskusteluun tai tuottaa kaupallisesti hyödynnettävissä olevaa sisältöä. Traditionaalisen kirjaston kulttuurin

uusintamisrooli irtautuu hallituksen esityksessä traditionaalisen kirjaston arvoista ja merkityksistä. Traditionaaliseen kirjastokäsitykseen sisältyvien kirjaston tehtävien legitimaatio ei esityksessä perustu traditionaalisen käsityksen mukaiseen ymmärrykseen kirjaston arvosta ja merkityksestä vaan noudattelee uusliberalistista rationaliteettiä.

Traditionaalisen kirjaston tehtävät ovat nykyään monin osin keskitettyjä palveluja, joita erikoiskirjastot tuottavat yleisillekin kirjastoille. Yleinen kirjasto on siis myös palvelun vastaanottaja, ei ainoastaan palveluntarjoaja. Hallituksen esityksen mukaan

”[y]hteistyötahojen merkitys yleisille kirjastoille on viime vuosina kasvanut erityisesti palvelutuotannossa. Kansalliskirjasto esimerkiksi tuottaa yleisille kirjastoille yhteisiä tiedonkuvailu-, metatietovaranto- ja asiakasliittymäpalveluja. Varastokirjasto puolestaan vastaanottaa tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista vähän käytettyä aineistoa ja asettaa sen tiedontarvitsijoiden käyttöön” (HE 238/2016, 15).

Yhteistyöstä puhuminen tilanteessa, jossa yleinen kirjasto on palvelun vastaanottaja eikä osallistu sen tuottamiseen, määrittää palvelun viimesijaiseksi vastaanottajaksi kirjaston käyttäjän. Yleinen kirjasto on erikoiskirjaston tuottaman palvelun välittäjä ja yhteistyö on se prosessi, jossa erikoiskirjaston palvelu välittyy yleisen kirjaston käyttäjälle. Erikoiskirjastojenkin tehtävät suhteessa yleisiin kirjastoihin määrittyvät osin myös suuremmin käyttäjien tarpeiden kautta. Näin tehdään Celia-kirjastosta puhuttaessa. Hallituksen esityksessä kuvataan Celia-kirjaston ja yleisten kirjastojen suhdetta ”kumppanuusmalliksi”, jossa lukemisesteiset ohjataan *”Näkövammaisten kirjaston palveluiden käyttäjiksi yleisten kirjastojen kautta”* ja esitetään, että *”[k]umppanuusmalleilla yleiset kirjastot ovat laajentaneet palvelutarjontaansa vastaamaan aiempaa kattavammin kirjaston käyttäjän tarpeita”* (HE 238/2016, 15).

Hallituksen esityksen kuva kirjastoammattilaisuudesta painottaa kirjastotyössä tarvittavan osaamisen muutosta. Toisaalta samalla myös traditionaaliseen käsitykseen kytkeytyvien osaamisalueiden merkityksen esitetään kasvavan: *”kirjaston henkilöstöltä edellytetään aiempaa laajempaa ja syvempää ohjauksellista osaamista sekä tieto- ja kulttuurisisältöjen*

tuntemusta ja hallintaa” (HE 238/2016, 16). Tarvittavan osaamisen muutoksen suunnassa painotetaan *”asiakastarpeiden ja toimintaympäristön*” (HE 238/2016, 16) tuntemuksen merkitystä. Kirjaston johtajalta tarvittava osaaminen hallituksen esityksessä ei pääsääntöisesti ole kirjastoammattillista vaan *”[k]irjaston toiminnasta vastaavan johtajan osaamisessa puolestaan korostuu johtamistaito, muutoksenhallinta, kumppanuuksien rakentaminen sekä hyvät yhteistyö- ja verkostoitumistaidot*” (HE 238/2016, 16). Näiden lisäksi johtajalta edellytetään perehtyneisyyttä kirjastojen tehtäviin ja toimintaan.

Henkilöstön kelpoisuusvaatimusten muuttamisen hyväksi puoliksi esitetyt seikat ovat sellaisia, jotka vievät kirjastoammattilaisen roolia poispäin traditionaalisen kirjastokäsityksen mukaisesta kirjastoammattilaisuudesta. Esityksen mukaan muutos *”mahdollistaa joustavuuden, uudenlaiset palvelutuotannot ja monipuolisen osaamisen rekrytoinnin*” (HE 238/2016, 25). Monipuolinen osaaminen taas esityksessä kytketään *”esimerkiksi tieto- ja viestintätekniikkaan, pedagogiikkaan sekä viestintään ja markkinointiin*” (HE 238/2016, 37). Esityksen lausuntotiivistelmässä lausuntojen sisältämiä muutokseen positiivisesti suhtautuvia seikkoja korostetaan huomattavasti verraten lausuntoyhteenvetoon. Muutoksen mahdollisiin negatiivisiin seurauksiin huomion kiinnittäminen esitetään huolena. Sivistysvaliokunnan mietintö kiinnittää huomiota muutoksen ja harjoitetun talouspolitiikan yhteisvaikutuksiin. Sivistysvaliokunnan mietinnössä todetaan, että

”[a]siantuntijalausunnoissa on esitetty huoli yleisten kirjastojen mahdollisuudesta täyttää ehdotetusta laista ilmenevät velvoitteet ja suuren asiakaskunnan toiveet, kun valtio vähentää säästöpäätöksillä osuuttaan kuntien peruspalvelujen rahoituksesta. Sivistysvaliokunta pitää esitettyä huolta aiheellisena ja korostaa kirjastojen tärkeää merkitystä ilmaisena kunnallisena palveluna lähellä kuntalaisia. Palvelun taso määrittyy kunnissa tehtävillä päätöksillä. Valiokunta korostaa henkilöstön osaamiseen, tietoon ja taitoon liittyvää merkittävää osaamispääomaa. Osaava henkilöstö on jatkossakin yleisten kirjastojen toiminnan laadun keskeinen edellytys” (SiVM 21/2016, 3).

Sivistysvaliokunta kuitenkin siirtää vastuun mahdollisten negatiivisten vaikutusten ehkäisemisestä kunnille, vaikka kyse on hallituspolitiikan tuottamista vaikutuksista.

Kirjastoammattilaisuus näyttäytyy siis tärkeänä ja hyödyllisenä. Tästä huolimatta muutoksen korostaminen hallituksen esityksessä esittää kirjastoammattilaisuuden tason olevan puutteellista erityisesti käyttäjien tarpeisiin nähden. Puutteellisuudella puolestaan esityksessä legitimoidaan kelpoisuusvaatimusten muuttaminen, jonka seurauksena tärkeänä ja hyödyllisenä nähty kirjastoammattilaisuus voi heikentyä.

7.2 Tietoyhteiskunnan kirjasto

Tietoyhteiskunnan kirjaston piirteistä hallituksen esityksessä voimakkaimmin nousevat esiin kirjaston rooli tiedon välittäjänä ja digitaalisten taitojen opettajana sekä kirjastotoiminnan keskittäminen, keskitetysti tuotettujen palveluiden ja yhteistyön korostaminen. Lisäksi kirjaston rooli käyttäjiä palvelevana instituutiona ja käyttäjien tarpeisiin vastaaminen näyttäytyvät keskeisinä kirjastotoiminnan lähtökohtina. Vaikka kirjasto näyttäytyy esityksessä myös yhteiskuntaa ja erilaisia yhteisöjä palvelevana, niin kirjaston velvollisuudet sidotaan selkeimmin yksilöihin kirjaston käyttäjinä. Esimerkiksi käytösäännöistä, käyttökiellosta ja käyttäjän velvollisuuksista laissa säätämistä *”ehdotetaan yksilön oikeuksien turvaamiseksi”* (HE 238/2016, 41). Yksilöllä esityksessä viitataan ensisijaisesti kirjaston käyttäjiin, ei kirjaston työntekijöihin. Yksilönoikeusnäkökulma asettaa osapuoliksi kirjaston käyttäjän ja kirjastoinstituution, mikä tukee useristista kirjaston käyttäjän asemaa suhteessa kirjastoinstituutioon korostavaa käsitystä. Hallituksen esityksessä kirjaston ylläpitoa myös legitimoidaan useristisista lähtökohdista. Esityksen mukaan *”[s]uomalaiset ovat kokeneet kirjaston auttaneen heitä tiedon löytämisessä, lukemis- ja kulttuuriharrastusten ylläpitämisessä, tietoteknisten taitojen kehittämisessä sekä tarjoamalla virikkeitä vapaa-aikaan ja harrastuksiin sekä sosiaalisten kontaktien lisäämisessä”* (HE 238/2016, 22). Kirjaston ylläpitoa siis perustellaan käyttäjien itse määrittelemillään hyödyillä ja kokemuksilla siitä, mitä kirjaston käyttö heille antaa.

Kirjaston digitaalisuus sidotaan esityksessä sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan sekä fyysiseen tilaan. Esityksen mukaan *”[k]irjastoista on muodostunut niin sanottu kolmas tila, fyysinen ja digitaalinen sosiaalinen areena, jossa luodaan yhteisöjä”* (HE 238/2016, 4).

Sosiaalisen toiminnan, yhteisöllisyyden ja fyysisen tilan korostaminen eivät tue käsitystä kirjastosta tietoyhteiskunnan kirjastona, mutta yhteiskunnassa toimimiseen kytkeytyvät näkemykset hallituksen esityksessä ilmentävät pääosin tietoyhteiskunnan kirjaston piirteitä. Digitalisaatio näyttäytyy merkittävänä, kaiken läpileikkaavana, muutoksia, mahdollisuuksia ja hyötyä tuovana voimana. Hallituksen esityksen mukaan

”[d]igitaaliset teknologiat ovat tulleet erottamattomaksi osaksi arkea. Yleiset kirjastot hyödyntävät digitalisaatiota palvelujen tuottamisessa ja toimintamuotojen kehittämisessä sekä tukevat ja ohjaavat kirjaston käyttäjiä digitaalisessa ympäristössä toimimisessa. Metatieto- ja järjestelmäpalveluilla huolehditaan kirjastojen yhteentoimivuudesta osana julkisen hallinnon digitalisaatiota” (HE 238/2016, 4) ja

”[k]irjastot ovat aktiivisia digitaalisten teknologioiden hyödyntäjiä. Ne pitävät saatavilla sähköisiä aineistoja, tuottavat monipuolisia digitaalisia palveluja, kehittävät käyttäjien aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia toimintamuuotoja sekä huolehtivat digitaalisen välineistön ajantasaisuudesta” (HE 238/2016, 14).

Sivistysvaliokunta esittää mietinnössään, että *”kirjaston rooli tiedon äärelle opastajana on digitalisoituvassa yhteiskunnassamme erittäin tärkeä”* (SiVM 21/2016, 3). Kirjaston rooli yhteiskunnassa kytketään erottamattomasti digitalisaatioon sekä sen hyödyntäjänä omassa toiminnassaan että kansalaisten digitaalisessa ympäristössä toimimisen edellytysten tukijana. Digitalisaatio puolestaan kytketään kansalaisena ja ylipäänsä yhteiskunnassa toimimiseen. Kirjaston rooli on tehdä käyttäjistään aktiivisia, osaavia ja digitalisaation mahdollisuuksia hyödyntäviä toimijoita, jotka myös tuottavat toiminnallaan hyötyä yhteiskunnalle, siis uusliberalistisen ideologian mukaisia aktiivisia yrittäjäkansalaisia.

Myös kirjaston näkeminen sisältöjen välittäjänä kytketään esityksessä yksilöiden mahdollisuuteen hyödyntää sisältöjä ja tuottaa edelleen yhteisöille ja yhteiskunnalle laajempaa, eritoten taloudellista, hyötyä. Hallituksen esityksen mukaan *”kirjasto aktivoisi käyttäjiä omaehtoisuuteen ja ohjaisi heitä tiedon ja kulttuurin hyödyntämiseen”* (HE 238/2016, 22), *”[t]arjoamalla kaikkien käyttöön tieto- ja kulttuurisisältöjä sekä opiskeluun ja*

työskentelyyn sopivia tiloja ja tukemalla osaamisen kehittymistä yleinen kirjasto myötävaikuttaisi tietointensiivisten alojen kehittymiseen ja edistäisi siten paikallista ja alueellista elinvoimaisuutta” (HE 238/2016, 22) ja lisäksi digitalisaatioon kytkeytyvän aktiivisen kansalaisuuden edistämisen ”tavoitteena on, että yleinen kirjasto osaltaan edistäisi väestön mahdollisuuksia osallistua omaehtoisesti kulttuuri- ja talouselämään samoin kuin muuhun yhteiskunnalliseen elämään” (HE 238/2016, 27). Omaehtoisuuden korostaminen ilmentää tietoyhteiskunnan kirjastoon userismin ja uusliberalismin kautta kytkeytyvää individualistista näkökulmaa. Lisäksi kirjastolaissa määritetty kirjaston neljäs tehtävä ”tarjota tietopalvelua, ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon” (HE 238/2016, 30, 44) avataan hallituksen esityksessä kertomalla, että

”kirjaston tehtävänä olisi muun muassa tarjota kirjaston käyttäjille erilaisten aineistojen käytön ohjausta. Monipuolisen lukutaidon tukemista kirjasto toteuttaisi ohjaamalla kirjaston käyttäjiä erilaisten mediasisältöjen vastaanottamisessa ja tuottamisessa sekä tieto- ja viestintäteknologian käytössä. Monipuolinen lukutaito on keskeinen edellytys aktiivisen kansalaisuuden toteutumiselle” (HE 238/2016, 30).

Monipuolinen lukutaito viittaa siis sisältöjen ymmärtämisen lisäksi sisällöntuotantoon ja teknologian käyttöön, jotka esitetään edellytyksinä aktiiviselle kansalaisuudelle.

Digitalisaatio näyttäytyy hallituksen esityksessä osin jopa lähes utopistisena, erityisesti kirjastotyön sisällön suhteen ja osa kirjastotyöstä näyttäytyy teknologialla korvattavissa olevana.

”Digitaalisten teknologioiden hyödyntäminen muuttaa yleisten kirjastojen palveluprosesseja, vähentää rutiinivaikeuksia sekä mahdollistaa kirjaston henkilöstön työn painottumisen asiantuntemusta ja vuorovaikutusta edellyttäviin tehtäviin. Henkilöstön asiantuntemuksessa korostuu aineisto- ja sisältöosaamisen lisäksi asiakastarpeiden ja toimintaympäristön tuntemus” (HE 238/2016, 16).

Digitalisaatio esitetään merkittävänä osana kirjaston toimintaympäristön muutosta, jolla puolestaan perustellaan kelpoisuusvaatimusten muuttamista: *”Koska yleisen kirjaston toimintaympäristö muuttuu koko ajan, kunnalla tulisi olla myös mahdollisuus rekrytoida henkilöstöä aiempaa tarkoituksenmukaisemmin kunnan tilanteen ja tarpeiden mukaisesti”* (HE 238/2016, 16). Kelpoisuusvaatimusten muutosta perustellaan edellä kunnan, ei kirjaston, tarpeilla. Kunnan tarpeet voivat viitata kuntaorganisaation tai kunnan asukkaiden tarpeisiin, mutta kirjaston tarpeet eivät hallituksen esityksen mukaan ole se tarkoitus, jonka mukaisena kelpoisuusvaatimusten muutos esitetään.

Hallituksen esitys määrittää selvästi kirjaston pelkkää tietoyhteiskunnan kirjastoa laajemmaksi. Tietoyhteiskunnan kirjaston vastaisista piirteistä erityisesti diskurssi kirjastosta perus- ja lähipalveluna sekä kirjastotoiminnan paikallisuus ja sidos maantieteelliseen alueeseen korostuvat. Esityksellä *”pyritään perustuslakivaliokunnan korostusten mukaisesti tukemaan ja vahvistamaan yleisen kirjaston perus- ja lähipalvelun luonnetta”* (HE 238/2016, 40) ja esityksessä kerrotaan, että *”[a]luehallintovirastojen peruspalvelujen arvioinnin mukaan alueelliselle kirjastotoiminnalle on edelleen tarve”* (HE 238/2016, 14). Alueellista kehittämistehtävää koskeva diskurssi toisaalta erottaa esityksen kuvan kirjastosta tietoyhteiskunnan kirjastokäsityksestä korostaessaan paikallisuuden ja alueellisuuden merkitystä ja maantieteelliseen alueeseen sidottua toimintaa. Toisaalta diskurssi myös ilmentää tietoyhteiskunnan kirjastoon kytkeytyvää keskittämistä, toimintojen yhtenäistämistä ja esittää paikallisesti erilaiset toimintatavat puhtaasti negatiivisena seikkana. Kirjasto määritetään esityksessä yksiselitteisesti myös fyysiseksi paikaksi. Userismi ei ole esityksessä suosittuja palveluja tai aineistoa tarjoavaa kysyntään vastaamista vaan lähtökohtana ovat käyttäjän tarpeet, jotka tulisi tyydyttää, vaikka kyseessä olevan palvelun tai aineiston kysyntä olisi vähäistä. Esimerkiksi perustuslain kielellisten oikeuksien pohjalta kirjaston on *”otettava huomioon paikallisten kieliryhmien tarpeet. Näin ollen esimerkiksi ruotsinkielisten tarpeet tulisi huomioida yksikielisessä kunnassa samoin kuin saamenkielisten tarpeet kotiseutualueen ulkopuolella”* (HE 238/2016, 40).

Maakuntakirjasto-organisaation lakkauttamista ja korvaamista kehittämistehtävää toteuttavilla kehittämiskirjastoilla hallituksen esityksessä perustellaan tietoyhteiskunnan kirjastokäsitykseen soveltuvista näkökulmista. Esityksen mukaan

”[m]aakuntakirjastotehtävät ovat osittain sekoittuneet maakuntakirjastotehtävää hoitavien yleisten kirjastojen muuhun kirjastoja tietopalvelujen kehittämiseen ja toteuttamiseen. Lisäksi on havaittu, ettei maakuntakirjastotehtäviä ole hoidettu riittävän yhteismitallisesti. Maakuntakirjasto on nykyisin osin itse päättänyt maakuntakirjastotehtävän yksityiskohtaisesta sisällöstä ja tehtävän toteutustavasta” (HE 238/2016, 14).

Vaikka esityksessä korostetaan alueellisen ja paikallisen tuntemuksen ja toiminnan tarvetta ja tärkeyttä, esitetään maakuntakirjastojen vapaus toteuttaa tehtäviään valitsemallaan tavalla yksinomaan negatiivisena seikkana. Palveluiden keskittäminen tehtäviä hoitavien kirjastojen määrää vähentämällä ja palveluiden yhdenmukaistaminen noudattavat tietoyhteiskunnan kirjaston mukaista käsitystä kirjastotoiminnan järjestämisen tavasta. Myös organisaatioon pohjautuvan järjestelmän esittäminen yksinomaan negatiivisessa valossa ja kirjastotoiminnan kehittämistä haittaavana kytkeytyy tietoyhteiskunnan kirjaston uusliberalistisiin piirteisiin.

Kirjastolaissa ensimmäinen kirjaston tehtävistä on *”tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin”* (HE 238/2016, 29, 44), toisaalta toiseen tehtävään sisältyy se, että *”[j]okaisella yleisellä kirjastolla tulisi olla kokoelma”* (HE 238/2016, 29). Kokoelmalla puolestaan esityksessä tarkoitetaan *”kirjaston hankkimia ja käyttöön asettamia fyysisiä aineistoja sekä sähköisten aineistojen käyttöoikeuksia”* (HE 238/2016, 29–30). Kirjasto ei siis voi olla ainoastaan sähköinen, sillä sen on pidettävä yllä myös fyysistä kokoelmaa. Lisäksi kirjaston viides tehtävä on *”tarjota tiloja oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalaistoimintaan”* (HE 238/2016, 30, 44). Toisaalta tilojen käyttötarkoituksista erityisesti oppiminen ja työskentely sopivat tietoyhteiskunnan kirjaston mukaiseen käsitykseen kirjaston tehtävästä. Sananvapautta kirjasto taas edistäisi *”tukemalla avoimen ja luotettavan tiedon saatavuutta sekä tarjoamalla erilaisia näkökulmia tiedon hankintaan, yhdistämiseen ja tuottamiseen sekä asettamalla saataville monipuolisia aineistoja”* (HE 238/2016, 27), mikä ilmentää tietoyhteiskunnan kirjastoa sekä tiedon avoimuuden ja

saatavuuden korostamisen kautta että käsityksessä, jonka mukaan tieto on merkittävässä roolissa yhteiskunnan toiminnan kannalta. Jälleen kuitenkin tietoyhteiskunnan kirjaston piirteet sidotaan esityksessä fyysiseen tilaan, sillä kirjasto *”toimisi myös fyysisenä tilana sananvapauden edistämiseksi”* (HE 238/2016, 27).

7.3 Sosiaalinen kirjasto

Selvimmän ja voimakkaimman kirjastokäsityksistä hallituksen esitys ilmentää sosiaalista kirjastoa. Lain tavoitteet ja tehtävät kytkeytyvät pääosin sosiaalisen kirjaston ideaan. Sekä tietoyhteiskunnan kirjaston että traditionaalisen kirjaston piirteet limittyvät sosiaalisen kirjaston piirteisiin ja diskurssia hallitsee käsitys kirjastosta mahdollistavana, osallistavana, sosiaalista koheesiota tuottavana ja demokratiaa tukevana instituutiona. Kirjasto tuottaa hyötyä erilaisille yhteisöille ja yhteiskunnalle pääsääntöisesti yksilöiden tietojen ja taitojen edistämisen sekä yksilöiden osallistamisen kautta. Kirjasto mahdollistaa yksilöille itsensä kehittämisen sekä yhteisön ja yhteiskunnan itsenäisesti toimiviksi, tuottaviksi jäseniksi – aktiivisiksi kansalaisiksi – tulemisen. Kirjasto näyttäytyy hallituksen esityksessä välineenä, jolla julkinen valta aktivoi kansalaisia ottamaan vastuuta omasta elämästään, toimeentulostaan ja hyvinvoinnistaan.

Hallituksen esityksen mukaista sosiaalista kirjastoa voidaan siis käyttää hallinnan välineenä. Sen kautta voidaan tarjota resursseja ja palveluja, joilla pyritään tuottamaan kansalaisista uusliberalistisia omaehtoisesti itseensä investoivia subjekteja ja synnyttämään tilanne, jossa julkinen valta voi vetäytyä vastuusta huolehtia kansalaisten hyvinvoinnista. Kirjasto näyttäytyy myös julkisen vallan välineenä, jonka kautta pyritään tukemaan demokratian deliberatiivisuutta. Toisaalta, koska kirjastoinstituutio ei sisällä kanavia, joiden kautta kirjaston käyttäjillä olisi mahdollisuus vaikuttaa paikalliseen tai valtakunnalliseen poliittiseen päätöksentekoon, ei esimerkiksi kirjaston tuottama emansipaatio, käyttäjien yhteiskunnallinen aktivoituminen tai erilaisten näkökulmien esiin tuominen muuta demokraattista järjestelmää deliberatiiviseksi. Deliberaatio edellyttäisi erilaisten näkökulmien huomioon ottamisen ja niihin vastaamisen päätöksentekoprosessin

yhteydessä, vaikka ne eivät vaikuttaisi prosessin lopputulokseen. Kirjasto siis osaltaan mahdollistaa demokratian deliberatiivisuuden, mutta ei voi sitä toteuttaa.

Hallituksen esityksessä kirjaston rooli laajennetaan tiedon ja kulttuurin kentistä kattamaan myös sosiaalisen alueen. Kirjasto ei näyttäydy ainoastaan kulttuuri-instituutiona, jonka rooliin sisältyvät yhteisön tiedollinen ja kulttuurinen uusintaminen ja hoiva. Kirjastossa myös

”opitaan, harrastetaan, kokoonnutaan, työskennellään ja toimitaan yhdessä. Kirjastoissa järjestetyt tapahtumat ja tilaisuudet ovat lisääntyneet vuosi vuodelta. Kirjastoista on muodostunut niin sanottu kolmas tila, fyysinen ja digitaalinen sosiaalinen areena, jossa luodaan yhteisöjä” (HE 238/2016, 4).

Kirjaston tehtävän yhteiskunnassa kokonaisuudessaan ei siis esitetä olevan enää ainoastaan sivistyksellinen ja tiedollinen vaan kirjasto osaltaan huolehtii lisäksi yhteisöjen sosiaalisten suhteiden ylläpidosta ja kirjaston rooliin sisältyy myös yhteisön sosiaalisen uusintamisen ja hoivan ulottuvuus. Sosiaalisen kirjaston piirteet myös antavat hallituksen esityksessä merkityksen ja suunnan traditionaalisen kirjaston ja etenkin tietoyhteiskunnan kirjaston piirteille. Esityksen mukaan esimerkiksi *”[d]igitaalisia teknologioita hyödyntämällä kirjastot kehittävät käyttäjien aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia toimintamuotoja”* (HE 238/2016, 14). Kehityssuunnan kohti sosiaalista esitetään tapahtuneen ikään kuin itsestään.

Hallituksen esityksessä kirjastolain uudistamista perustellaan muun muassa sillä, että *”[y]leisten kirjastojen toiminta on kuitenkin käytännössä kirjasto- ja tietopalveluja laajempi kokonaisuus”* (HE 238/2016, 14). Esityksessä annetaan kuva, että laki halutaan muuttaa vastaamaan jo olemassa olevaa tilannetta, jonka syntymiseen ei minkään tahon esitetä vaikuttaneen. Tilanteen voi hallituksen esityksen kontekstissa tulkita syntyneen kirjaston vastatessa käyttäjien tarpeisiin. Sitä ei kuitenkaan selvästi rajata, mitkä ovat ne elämän alueet, joita koskeviin tarpeisiin kirjasto pyrkii vastaamaan tai kirjaston tulisi pyrkiä vastaamaan. Lain säätäminen ja kirjaston tehtävien määrittely siis epäpolitisoidaan hallituksen esityksessä. Esityksessä häivytetään näkyvistä lainsäädäntöprosessiin

osallistuneiden tahojen ideologiat, lakiin tehtävien muutosten poliittisuus, mahdollisuus toisenlaiseen ymmärrykseen kirjaston roolista ja mahdollisuus muunlaisiin kirjastolainsäädännön muutoksiin. Näkemys kirjastosta epäpoliittisena alueena ja kirjaston epäpolitisoiminen, vaikka ne hallituksen esityksessä kytkeytyvätkin pääosin sosiaalisen kirjaston piirteisiin, ilmentävät myös käsitystä kirjastosta tietoyhteiskunnan kirjastona. Lisäksi poliittisuuden häivyttäminen poliittisista prosesseista ja päätöksistä on osa uusliberalistista ideologiaa.

Yksittäiset kirjastot näyttäytyvät hallituksen esityksessä sosiaalisen kirjaston mukaisesti tietyn yhteisön palveluina. Esityksessä korostetaan toistuvasti, että *"[k]irjasto on perus- ja lähipalvelu"* (HE 238/2016, 4). Kirjasto esitetään myös suosittuna ja kaikkien käyttämänä palveluna, joka sopii kaikille ja tarjoaa jokaiselle jotakin. Laajan käyttöasteen, laajan käyttäjäkunnan ja suosion esiin tuominen voidaan tulkita pyrkimykseksi vahvistaa kirjaston legitimizeettiä. Hallituksen esityksessä mainitaan esimerkiksi tutkimus, jonka mukaan

"87 prosenttia yli 15-vuotiaista suomalaisista totesi yleisen kirjaston vastaavan paikallisyhteisön tarpeisiin vähintään hyvin tai melko hyvin. Suomalaiset ovat kokeneet kirjaston auttaneen heitä tiedon löytämisessä, lukemis- ja kulttuuriharrastusten ylläpitämisessä, tietoteknisten taitojen kehittämisessä sekä tarjoamalla virikkeitä vapaa-aikaan ja harrastuksiin sekä sosiaalisten kontaktien lisäämisessä" (HE 238/2016, 22).

Toisaalta erilaisten käyttäjäryhmien tavoittaminen esitetään hallituksen esityksessä myös haasteena, johon täytyy vastata esimerkiksi kirjastoalan kelpoisuusvaatimuksia muokkaamalla. Esityksen mukaan

"kunta- ja aluerakenteen muutokset, muutokset ikärakenteessa sekä maan sisäinen muuttoliike ja maahanmuutto edellyttävät yleisiltä kirjastoilta aiempaa monimuotoisempaa ja moniarvoisempaa toimintaa ja palveluja" (HE 238/2016, 14),

"[h]enkilöstön asiantuntemuksessa korostuu aineisto- ja sisältöosaamisen lisäksi asiakastarpeiden ja toimintaympäristön tuntemus. Perinteisten kirjasto- ja tietopalvelujen rinnalle on tullut kaikenikäisten sekä eri kieli- ja

kulttuuritaustoja edustavien kirjaston käyttäjien ja käyttäjäryhmien monipuolisten lukutaitojen sekä tietoon pääsyn tukeminen” (HE 238/2016, 16) ja

”[e]dellä selostettujen yleisten kirjastojen tehtävien samoin kuin kirjastohenkilöstöltä edellytetyn osaamisen muuttumisen vuoksi on tarpeen muuttaa yleisten kirjastojen henkilöstöltä edellytetyjä kelpoisuusvaatimuksia ja luopua henkilöstöä koskevasta koulutusrakennesäännöksestä. Jotta yleinen kirjasto voisi vastata laajentuneeseen tehtäväkenttään muutosten edellyttämällä tavalla, kunnalla tulisi olla mahdollisuus aiempaa joustavammin määritellä yleisen kirjaston henkilöstöltä edellytettävä osaaminen ja henkilöstön koulutusrakenne” (HE 238/2016, 16).

Kirjastoalan koulutuksen ei siis esityksessä nähdä tuottavan osaamista uudenvuotisiin tehtäviin ja käyttäjien haluamien tai tarvitsemien uudenvuotisten palvelujen tarjoamiseen. Uudet tehtävät eivät tältä kannalta näyttäyty hallituksen esityksessä kirjastoammattillisina vaan edellyttävät muiden alojen osaamista. Kirjaston ei siis täydy enää tarjota ainoastaan kirjastopalveluja vaan sen on laajennettava toimintaansa muiden alojen osaamisen alueille ja tehtävä niiden alojen osaamisesta osa kirjastoinstituutiota. Toisaalta kirjastopalvelujen muutoksen sosiaalisen suuntaan esitetään kuitenkin jo tapahtuneen.

Kirjastot esitetään hallituksen esityksessä yhteistyön ja yhteisöllisyyden paikallisina vahvistajina ja keskuksina, jotka aktivoivat käyttäjiä toimimaan omaehtoisesti omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. Hallituksen esitys *”korostaa yleisen kirjaston roolia yhteistyön rakentajana. Yleinen kirjasto toimisi ja kehittäisi toimintaansa aktiivisessa vuorovaikutuksessa etenkin kunnan eri toimijoiden kanssa. Yhteistyö olisi yleisen kirjaston ja kunnan normaalia toimintaa” (HE 238/2016, 21) ja ”[y]leinen kirjasto muodostaisi tilallisen, toiminnallisen ja tiedollisen kiinnostuksen yksilöiden sekä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden verkottumiselle ja yhteistyölle” (HE 238/2016, 22).* Yhteistyötahojen nimeämisessä korostuu kirjaston roolin laajeneminen tiedollisen ja kulttuurisen lisäksi sosiaaliseen ja laajempaan hyvinvoinnin edistämiseen. Esityksen mukaan kirjaston *”tehtävien toteuttamisen kannalta keskeisiä yhteistyötahoja ovat esimerkiksi opetus-, kulttuuri-, nuoriso- sekä sosiaali- ja terveysalan toimijat. Yleiset*

kirjastot toimivat läheisessä yhteistyössä etenkin päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten kanssa” (HE 238/2016, 34). Sosiaali- ja terveysalan toimijoiden määrittäminen keskeisiksi yhteistyötahoiksi tasaveroisina opetus- ja kulttuurialan toimijoiden kanssa ilmentää käsitystä, jonka mukaan kirjaston rooliin sisältyy yhteisön tiedollisen ja kulttuurisen hoivan lisäksi yhteisön sosiaalinen hoiva. Hallituksen esityksen mukaan kirjasto myös *”tukisi yksilöiden ja yhteisöjen toimimista kansalaisyhteiskunnassa*” (HE 238/2016, 18). Yhteisöllisyys nimetään osaksi kirjaston arvopohjaa, mutta se ei näyttäyty itseisarvoisena vaan sen esitetään yhdessä *”moniarvoisuuden ja kulttuurisen moninaisuuden*” kanssa vahvistavan *”hyvinvointia, osallisuutta ja yhteiskunnallista vuoropuhelua*” (HE 238/2016, 22). Yhteisöllisyys kirjaston arvopohjassa viittaa esityksen mukaan *”kaikkien ihmisten ja ryhmien mukaan ottamisen ja osallistumisen edistämiseen*” (HE 238/2016, 27). Kirjaston esitetään olevan myös *”yhteisöllisen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollistaja. Se muodostaisi kestävä perustan paikallisyhteisöjen kehittymiselle ja vahvistumiselle*” (HE 238/2016, 23). Kirjasto ei hallituksen esityksessä siis ainoastaan vahvista yhteisöjä vaan osallisuutta tuottamalla mahdollistaa yksilöille myös yhteisön muuttamisen.

Hallituksen esityksen mukaan *”[k]irjaston fyysinen tila, digitaaliset ympäristöt, aineistot ja välineet mahdollistaisivat käyttäjien vuorovaikutuksen, itseilmaisuuden ja oppimisen*” (HE 238/2016, 23) ja kirjasto esitetään *”kaikille käyttäjille helposti saavutettavana julkisena tilana ja monipuolisena arjen toimintaympäristönä*” (HE 238/2016, 22). Esityksessä sosiaalinen kirjasto näyttäytyy toimintamallin lisäksi fyysisenä tilana, jossa käyttäjät kohtaavat toisiaan viihtyisässä ja turvallisessa ympäristössä. Kirjaston käyttäjä ei esimerkiksi saisi *”aiheuttaa muille kirjaston käyttäjille tai henkilökunnalle häiriötä eikä vaarantaa kirjaston viihtyisyyttä tai turvallisuutta*” (HE 238/2016, 20) ja *”[e]tenkin lapsille ja nuorille kirjasto tarjoaisi paitsi arjen turvallisen ympäristön myös erityisiä palveluita, joilla tuetaan lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa*” (HE 238/2016, 22). Käyttäjien esitetään myös muun muassa työskentelevän ja harrastavan kirjastotiloissa. Kirjaston viides tehtävä, *”tarjota tiloja oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalaistoimintaan*” (HE 238/2016, 30, 44), tarkoittaa hallituksen esityksen mukaan kirjaston toimimista *”kaikille avoimena ja monipuolisena työ- ja oppimisympäristönä sekä yhteisöllisenä kohtaamispaikkana*” (HE 238/2016, 30). Kirjaston tilat nähdään esityksessä siis resurssina, jota käyttäjät voivat hyödyntää uusliberalistisessa yrittäjäkansalaisen

roolissaan. Toisaalta kirjastotilat esitetään myös vuorovaikutusta lisäävänä ja yhteisöllisyyttä vahvistavana alustana. Kirjaston kuudes tehtävä, *”edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua”* (HE 238/2016, 30, 44), liittyy esityksessä kohtaamispaikkana toimimiseen. Monipuolisen kokoelman ylläpitämisen lisäksi kirjaston tulisi edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua *”muun muassa eri kieli- ja kulttuuriryhmien vuorovaikutusta ja kohtaamista sekä hyvää keskusteluilmapiiriä edistävällä toiminnalla”* (HE 238/2016, 30). Kirjaston kokoelma liitetään esityksessä fyysiseen tilaan, sillä kokoelman määritellään sisältävän *”fyysisiä aineistoja sekä sähköisten aineistojen käyttöoikeuksia”* (HE 238/2016, 29–30). Vuorovaikutuksen ja kohtaamisten ei hallituksen esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa määritetä tapahtuvan fyysisessä tilassa, mutta tarkasteltaessa esityksen diskurssia yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta vuoropuhelusta kokonaisuutena, näyttäytyy kirjaston fyysinen tila olennaisena osana vuoropuhelun edistämisessä.

Sosiaalinen kirjasto hallituksen esityksessä sisältää sekä useristisia että emansipatorisia piirteitä. Useristisuus kytkeytyy esityksessä uusliberalistisiin piirteisiin, muun muassa käsitykseen sivistyksestä ja sosiaalisista suhteista pääomina, kirjaston tuottaman hyödyn korostamiseen ja kirjaston esittämiseen välineenä, jonka kautta yksilöt voivat kehittää itseään eli investoida itseensä. Lisäksi useristisuus ilmenee esityksessä voimakkaasti käyttäjien tarpeisiin vastaamisen korostamisena. Käyttäjien tarpeisiin vastaaminen kytkeytyy esityksessä kuitenkin myös emansipatorisuuteen. Esityksen mukaan kirjasto on *”avoin kaikille ja ottaisi toiminnassaan aktiivisesti huomioon eri käyttäjäryhmien tarpeet”* (HE 238/2016, 22). Kirjaston tulisi tarjota palveluja, joista yksilöt, yhteisöt ja yhteiskunta hyötyvät, vaikeivät palvelut olisikaan perinteisiä kirjastopalveluja. Emansipatorisuus kytkeytyy esityksessä voimakkaasti perustuslakiin ja siinä määritettyihin sivistyksellisiin ja kielellisiin oikeuksiin sekä tasa-arvon ideaaliin ja tavoitteeseen. Kirjaston oletetaan toisaalta kohtelevan kaikkia lähtökohtaisen tasa-arvoisesti, mutta toisaalta myös aktiivisesti pyrkivän tasa-arvoisuuden tuottamiseen. Esimerkiksi kirjastopalveluiden järjestämisessä ja käyttöön tarjottavissa aineistoissa tulisi huomioida *”tasa-arvon vahvistaminen ja erityisryhmien, erityisesti lukemisesteisten, tarpeet”* (HE 238/2016, 34). Esityksessä puhutaan tasa-arvon lisäksi yhdenvertaisuudesta, esimerkiksi kun lakiehdotuksen tavoitteen määritellään olevan *”edistää väestön yhdenvertaisia*

mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin” (HE 238/2016, 19, 22, 23, 27, 43). Tasa-arvo näyttäytyy siis esityksessä toiminnan lähtökohdan lisäksi myös tavoitteena, johon pyritään yhdenvertaisen kohtelun kautta eli kirjasto pyrkii toiminnassaan ottamaan huomioon käyttäjäryhmien ja niihin kuuluvien yksilöiden aseman ja toimintamahdollisuudet yhteiskunnassa ja toimimaan tavoilla, jotka vahvistavat heikommassa asemassa olevien mahdollisuuksia ja tuottavat tasa-arvoisen lopputuloksen. Hallituksen esityksen diskurssi ilmentää voimakkaammin käsitystä emansipatorisesta kuin useristisesta sosiaalisesta kirjastosta, mutta lähetekeskustelun diskurssin tavoin selkeimmin esityksen diskurssissa sosiaalinen kirjasto määrittyy osallistavaksi.

Osallistava sosiaalinen kirjasto ilmenee hallituksen esityksessä erityisesti diskursseissa itsensä kehittämistä ja aktiivisesta kansalaisuudesta ja noudattelee uusliberalistista ideologiaa. Esityksen mukaan

”[a]ktiivinen kansalaisuus lisää luottamusta ja hyvinvointia sekä vahvistaisi sosiaalista pääomaa yksilön ja yhteiskunnan tasolla. Tavoitteena on, että yleinen kirjasto osaltaan edistäisi väestön mahdollisuuksia osallistua omaehtoisesti kulttuuri- ja talouselämään samoin kuin muuhun yhteiskunnalliseen elämään” (HE 238/2016, 27).

Kirjasto näyttäytyy alustana, joka tarjoaa väestölle mahdollisuuden investoida omaan osaamiseensa ja hyvinvointiinsa oma-aloitteisesti ja omaehtoisesti, ilman julkisen vallan tarjoamia kalliimpia hyvinvointi- ja koulutuspalveluja esimerkiksi mielenterveyden tai työllistymisen edistämiseen. Hallituksen esityksen ymmärrys kirjaston arvosta ja merkityksestä liittyy siis uusliberalistiseen yrittäjäkansalaisuuteen ja mahdollisuuteen vähentää julkisen vallan vastuuta kansalaisten hyvinvoinnista. Toisaalta osallistava sosiaalinen kirjasto sisältää hallituksen esityksessä myös potentiaalisen emansipaation elementin, joka ilmenee etenkin yhdenvertaisuuden, demokraattisuuden ja sananvapauden yhteydessä. Kirjastolla näyttäytyy esityksessä olevan mahdollisuus tukea emansipaatiota, mutta emansipaatio ei näyttäydy asiana, jota kirjasto tuottaa. EmansipaatiOSSakin toimijaksi määrittyy siis pääasiassa kirjaston käyttäjä, jolla on mahdollisuus käyttää kirjaston palveluja emansipoituakseen. Hallituksen esityksen diskurssissa osallistavan sosiaalisen kirjaston uusliberalistiset ja emansipatoriset piirteet

limittyvät monin paikoin yhdeksi osallistavuuden diskurssiksi. Esimerkiksi esityksen mukaan kirjasto *”aktivoisi käyttäjiä omaehtoisuuteen ja ohjaisi heitä tiedon ja kulttuurin hyödyntämiseen. Siten kirjasto parantaisi myös käyttäjien valmiuksia ja mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen elämään”* (HE 238/2016, 22). Uusliberalistinen aktiivinen, itseensä investoiva yrittäjäkansalainen esitetään kykenevänä, paitsi tuottamaan hyötyä itselleen, yhteisölleen ja yhteiskunnalle, myös osallistumaan ja vaikuttamaan demokraattiseen prosessiin yhteisön tai yhteiskunnan muuttamiseksi niin halutessaan.

7.4 Demokratia ja julkinen tila

Hallituksen esityksessä kirjaston rooli julkisen tilan instituutiona määrittyy yhtäältä suhteessa sanavapauden ja demokratian tukemiseen ja toisaalta suhteessa yhteisöllisyyteen ja sosiaalisen koheesion vahvistamiseen. Kirjasto myös toimii informaatioresurssien välittäjänä ja tarjoaa käyttöön välineitä ja tiloja, jotka mahdollistavat julkiseen keskusteluun osallistumisen. Kirjaston fyysinen tila näyttäytyy esityksessä keskeisenä osana kirjastoa julkisen tilan instituutiona. Kirjasto esitetään neutraalina alustana erilaisten näkemysten esittämiselle ja tilana, jossa voidaan organisoida yhteiskunnallista toimintaa. Lukemisen edistämisen sekä ohjaus- ja neuvontapalveluiden kautta kirjaston esitetään kohentavan väestön *”monipuolista lukutaitoa”* (HE 238/2016, 22, 27), joka määrittyy kyvyksi ottaa vastaan ja ilmaista viestejä siis ilmaista näkemyksiään ja ymmärtää erilaisista lähtökohdista, erilaisissa muodoissa ja erilaisten medioiden kautta ilmaistuja asioita. Lisäksi kirjastolta itseltään instituutiona ja julkiselta vallalta kirjastoa koskevissa asioissa edellytetään avoimuutta. Esimerkiksi kehittämiskirjastoilta edellytetään avoimuutta tehtävän hoitamisessa ja kirjastoja koskevan arvioinnin keskeiset tulokset tulee julkistaa.

Kirjaston tila muodostaa hallituksen esityksessä paikan, jossa erilaiset näkemykset voivat kohdata, mutta toisaalta myös paikan, jossa jo olemassa olevat yhteisöt voivat voimistua. Esityksen mukaan *”[k]irjastoista on muodostunut niin sanottu kolmas tila, fyysinen ja digitaalinen sosiaalinen areena, jossa luodaan yhteisöjä”* (HE 238/2016, 4), minkä lisäksi kirjastoissa *”kokoonnutaan”* (HE 238/2016, 4) ja *”[k]irjastoissa järjestetyillä tapahtumilla on*

aiempaa suurempi merkitys” (HE 238/2016, 14). Kirjaston fyysinen tila esitetään keinona edistää sananvapautta. Esityksen mukaan *”kirjasto toimisi myös fyysisenä tilana sananvapauden edistämiseksi*” (HE 238/2016, 27). Yhteisöllisyys ja sosiaalinen koheesio sekä erilaisuuden ja erilaisten näkemysten kohtaaminen hallituksen esityksen kirjastotilaa koskevassa diskurssissa limittyvät yhteen. Diskurssissa kirjasto mahdollistaa erilaisuuden kohtaamisen ja kannustaa siihen. Kohtaamisen oletetaan johtavan ymmärryksen ja hyväksymisen lisääntymiseen sekä sosiaaliseen koheesioon ja yhteisöjen kiinteytymiseen deliberaation kautta.

Yhtenä kirjaston keskeisimmistä piirteistä julkisen tilan instituutiona hallituksen esityksessä näyttäytyy kirjaston lähtökohtainen tasa-arvoisuus. Muun muassa kirjastopalvelujen maksuttomuus, lähipalveluluonne, käytösäännöt ja käyttäjän oikeudet ja velvollisuudet esitetään keinoina edistää väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia kirjastopalveluiden käyttöön. Hallituksen esityksen mukaan käytösääntöjä *”on pidetty tarpeellisena kirjastojen korkeasta käyttöasteesta johtuen ja sen vuoksi, että kaikille voitaisiin turvata yhtäläiset oikeudet kirjastopalveluihin*” (HE 238/2016, 17) ja kirjaston käyttäjän tulee *”käyttäytyä yleisessä kirjastossa asiallisesti*” (HE 238/2016, 35) ja hän on *”velvollinen käsittelemään kirjaston aineistoja ja muuta omaisuutta huolellisesti*” (HE 238/2016, 35). *”Asiallinen*” käyttäytyminen määrittyy sellaiseksi, joka ei vaaranna kirjaston turvallisuutta tai viihtyisyyttä, eli mahdollistaa toisille käyttäjille kirjaston miellyttävän ja häiriöttömän käytön. Omaisuuden huolellinen käsitteleminen puolestaan mahdollistaa saman aineiston ja samojen välineiden käytön myös tulevaisuudessa eli kytkeytyy kirjaston tiedon ja kulttuurin säilytystehtävään julkisen tilan instituutiona. Kirjasto pyrkii pitämään kaikkien saatavilla, osana elämismaailmaa, myös menneisyyden äänet ja näkökulmat.

Kirjastossa julkisen tilan instituutiona hallituksen esityksessä korostuvat sosiaalisen kirjaston piirteet, mutta erityisesti sananvapauden sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vuoropuhelun edistämisen yhteys kokoelmaan kytkee kirjaston julkisen tilan instituutiona vahvasti traditionaaliseen kirjastokäsitykseen. Kirjasto julkisen tilan instituutiona ilmentää hallituksen esityksessä myös tietoyhteiskunnan kirjaston piirteitä; tietoon pääsyn mahdollistamista sekä tuen ja ohjauksen tarjoamista käyttäjille digitaalisessa ympäristössä

toimimiseen ja tuen ja ohjauksen tarjoamista *”tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon”* (HE 238/2016, 30, 44). Julkisen tilan toimijana kirjasto esityksessä muun muassa edesauttaa käyttäjien *”valmiuksia ja mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen elämään”* (HE 238/2016, 22), tukee *”yksilöiden ja yhteisöjen toimimista kansalaisyhteiskunnassa”* (HE 238/2016, 18, 27), on *”yhteisöllisen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollistaja”* (HE 238/2016, 23) sekä vahvistaa *”hyvinvointia, osallisuutta ja yhteiskunnallista vuoropuhelua”* (HE 238/2016, 22). Kirjaston keskeiseksi tehtäväksi julkisen tilan toimijana muodostuu siis osallistavan sosiaalisen kirjaston mukainen toiminta. Yleisen kirjaston rooli julkisen tilan toimijana esitetään laajempaan kuin ainoastaan pääsyn tarjoamisena monimuotoiseen tietoon ja kulttuuriin. Tämän lisäksi kirjasto mahdollistaa myös fyysisessä tilassa tapahtuvan vuorovaikutuksen ja kanssakäymisen sekä tukee ja edistää tiedon ja kulttuurin tuottamista ja itsensä ilmaisemista. Kirjaston rooli julkisen tilan instituutiona määrittyy esityksessä voimakkaammin sosiaalisen kuin kulttuurin tai tiedon kautta.

7.5 Uusliberalismi

Uusliberalistinen ideologia ilmenee hallituksen esityksessä läpileikkaavana diskurssina uusliberalismin mukaisesta ihmiskäsityksestä, jossa ihminen nähdään itse itsensä pääomana sekä yhteisöilleen ja yhteiskunnalle potentiaalisesti hyötyä tuottavana. Myös ihmisten väliset sosiaaliset suhteet esitetään hallituksen esityksessä pääomina. Kirjasto näyttäytyy esityksessä välineenä, jolla ihmisille mahdollistetaan itseensä, muun muassa tiedolliseen, taidolliseen ja sosiaaliseen pääomaansa, investoiminen, jolla voidaan vahvistaa ihmisten omaehtoista toimintaa ja vähentää ihmisten riippuvuutta julkisen vallan tarjoamista palveluista sekä helpottaa ihmisten toimintaa prekaarissa, markkinoiden mallin mukaan järjestetyssä, kilpailuun pohjautuvassa yhteiskunnassa. Hallituksen esityksessä kirjasto siis tukee ja tuottaa käyttäjiensä uusliberalistista subjektiviteettia. Sivistykseen perinteisesti liitetyt kirjaston tehtävät legitimoidaan uusliberalistisesta näkökulmasta. Esimerkiksi hallituksen esityksen mukaan *”[m]onipuolinen lukutaito on keskeinen edellytys aktiivisen kansalaisuuden toteutumiseksi”* (HE 238/2016, 30). Aktiivinen kansalaisuus puolestaan kytkeytyy uusliberalistiseen yrittäjämäisen subjektin ihanteeseen, kansalaisten vastuullistamiseen ja julkisen vallan vastuun minimoimiseen.

Hallituksen esityksessä korostuu Juha Sipilän hallituksen valtion talousarvion, julkisen talouden suunnitelman ja hallitusohjelman rooli lainsäädännössä. Esityksen johdannossa todetaan muun muassa, että

”[p]ääministeri Juha Sipilän hallituksen hallitusohjelman mukaan hallitus vähentää kuntien kustannuksia yhdellä miljardilla eurolla karsimalla lakisääteisiä tehtäviä ja niiden toteuttamista ohjaavia velvoitteita. Hallitus ei anna kunnille lainkaan uusia tehtäviä tai velvoitteita vaalikaudella 2015—2019. Kuntien toiminnan lähtökohtana on paikallisuus. Tulevaisuuden kunnan päätehtävä on huolehtia asukkaiden, yritysten ja yhteisöjen elämisen mahdollisuuksista” (HE 238/2016, 4).

Kirjastolakia koskeva hallituksen esitys siis sidotaan hallituksen laajempiin poliittisiin tavoitteisiin ja kirjaston toiminta kunnassa sidotaan kunnan päätehtävän kautta myös yritystoiminnan edistämiseen. Se, ettei esitys lisäisi julkisen vallan kustannuksia ja että se noudattelisi julkisen talouden suunnitelmaa, näyttäytyy esityksessä keskeisenä seikkana. Myös kuntien *”toimintavapauden”* lisääminen ja henkilöstörakenteen *”keventäminen”* esitetään keskeisinä tavoitteina, jotka toteutetaan kirjastoalan kelpoisuusvaatimuksia muuttamalla (HE 238/2016, 21). Juha Sipilän hallituksen talouspolitiikka asettaa siis suunnan ja rajat, joiden puitteissa kirjastolainsäädäntöä esitetään voitavan muuttaa. Esityksen mukaan *”[p]ääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelman mukaan kuntien henkilöstön yksityiskohtaisista ja kapea-alaisista kelpoisuusvaatimuksista luovutaan ja korostetaan tehtävään valittavan henkilön osaamista”* ja *”[e]sityksellä toteutetaan edelleen vuosien 2015—2018 julkisen talouden suunnitelman ja vuoden 2016 valtion talousarvion tavoite nykymuotoisten maakuntakirjastojen määrän vähentämisestä”* (HE 238/2016, 16). Hallituksen esitysluonnoksessa annetuissa lausunnoissa huolta ja kritiikkiä herättäneitä muutoksia siis perustellaan kirjastoissa tarvittavan osaamisen muuttumisen lisäksi hallituksen tavoitteilla keskittää hallintoa, vähentää julkisen vallan menoja ja purkaa sääntelyä. Nämä tavoitteet ovat uusliberalistisen ideologian mukaista politiikkaa. Hallituksen esityksessä korostuu markkinarationaliteetin mukainen näkemys julkisen vallan tuottamista palveluista, taloudellinen näkökulma asioihin sekä uusliberalismiin kytkeytyvät uudistamisen, arvioinnin ja kehittämisen käsitteet sekä individualistinen näkökulma, joka ilmenee esimerkiksi yksilöiden tarpeisiin vastaamisen ja yksilön oikeuksien

painottamisessa. Myös elinikäisen oppimisen, itsensä kehittämisen ja aktiivisen kansalaisuuden käsitteet, yksilöitä ja yhteisöjä vastuullistava, julkisen vallan vastuuta vähentävä yhteisöllisyys sekä yhteistyön painottaminen myös yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa ilmentävät hallituksen esityksen uusliberalistisuutta.

Organisaatiomuotoinen toiminta esitetään hallituksen esityksessä yksinomaan negatiivisessa valossa ja yhteen sopimattomana sen kanssa, että instituution toiminnan lähtökohtana ovat sille määrätyt tehtävät. Hallituksen esityksen mukaan organisaatiomuotoinen kehittämiskirjastotoiminta

”mahdollistaisi sen, että keskuskirjasto- ja maakuntakirjasto-organisaatio päättäisi keskus- ja maakuntakirjastotehtävien yksityiskohtaisista sisällöistä ja toteutustavoista. Siten maakuntakirjastotehtävät eivät muodostaisi tasapuolista kokonaisuutta koko maan tilannetta tarkastellen. Edelleen organisaatioon perustuva järjestelmä ei muodostaisi yleisten kirjastojen palvelutehtävään perustuvaa kokonaisuutta, kun yleisten kirjastojen toiminta olisi määritelty yhtäältä perustehtävien osalta tehtävälähtöisesti ja toisaalta alueellisten ja valtakunnallisten kehittämistehtävien osalta organisaatiolähtöisesti” (HE 238/2016, 18).

Mahdollisuus toteuttaa tehtäviä eri tavoin eri alueilla esitetään ainoastaan kielteisiä vaikutuksia aiheuttavana eikä esimerkiksi mahdollisuutena vastata esityksessä muutoin korostettuihin paikallisiin tarpeisiin ja mahdollisuutena sovittaa tehtävien toteuttaminen paikalliseen toimintaympäristöön. Organisaatiomuotoisen toiminnan lakkauttaminen samoin kuin kelpoisuusvaatimusten muuttaminen, jonka negatiivisia vaikutuksia käsitellään pääsääntöisesti vain huolena, vaikuttaa esityksessä ennalta ja varsin selvästi kirjastoalan ja -instituution ulkopuolisista lähtökohdista päätetyltä. Lisäksi kirjaston toiminnan monitasoinen arviointi sekä johtajien osaamisessa korostetut *”johtamistaito, muutoksenhallinta, kumppanuuksien rakentaminen sekä hyvät yhteistyö- ja verkostoitumistaidot”* (HE 238/2016, 16) ilmentävät uusliberalismiin tiiviisti kytkeytyvää uuden julkisjohtamisen oppia, jonka voidaan nähdä uhkaavan yleisten kirjastojen omiin lähtökohtiin perustuvaa kirjastoammattilaisuutta ja kirjastopalvelujen toteuttamista (McMenemy 2007, 447–448).

Hallituksen esityksessä kelpoisuusvaatimusten muuttamista perustellaan joustavuuden lisäämisellä rekrytointiin, minkä lisäksi hyvin voimakkaasti painottuu hallitusohjelman tavoite vähentää sääntelyä ja kuntien velvoitteita. Esityksen mukaan

”[h]enkilöstön kelpoisuusvaatimuksia koskevat muutokset lisääisivät pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelman mukaisesti kunnan toimintavapautta ja keventäisivät henkilöstörakennetta koskevia velvoitteita. Muutokset edistäisivät kunnan mahdollisuuksia rekrytoida henkilöstöä aiempaa joustavammin ja tarkoituksenmukaisemmin” (HE 238/2016, 21).

Esityksessä mainitaan erikseen vain harvoja kelpoisuusvaatimuksia koskevia lausuntoja. Yksi näistä on valtiovarainministeriön. Valtiovarainministeriönkään lausunnosta ei esityksessä nosteta esiin muita kohtia kun se, että ministeriön *”näkemys mukaan esityksen osaamista ja johtamista koskeva säännös noudattaa ja tukee hallituksen talouspoliittisen ministerivaliokunnan helmikuussa 2016 hyväksymää toimenpideohjelman kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentämisen osalta”* (HE 238/2016, 25). Lisäksi esityksessä todetaan, että kelpoisuusvaatimusten muutoksen *”[j]atkovalmistelussa on noudatettu hallituksen talouspoliittisen ministerivaliokunnan hyväksymän toimenpideohjelman linjauksia kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentämisen osalta”* (HE 238/2016, 25). Hallituksen esityksessä kelpoisuusvaatimusten muuttamiselle esitetyt perusteet, jotka eivät kytkeydy uusliberalismiin ovat pääosin heikkoja. Esimerkiksi kelpoisuusvaatimusten muuttamisen sukupuolivaikutustenarvionti vaikuttaa yritykseltä saada uusliberalistiset tavoitteet muun muassa sääntelyn vähentämisestä näyttämään kannatettavilta myös uusliberalistisen rationaliteetin ulkopuolella, sillä perusteet sille, että hallituksen esityksen mukaisen lain *”arvioidaan osaltaan vahvistavan naisten ja miesten välistä tasa-arvoa”* (HE 238/2016, 23) ovat varsin heikot. Esityksen mukaan *”[k]elpoisuusvaatimusten joustavoittamisen arvioidaan monipuolistavan yleisissä kirjastoissa asiantuntijatehtävissä työskentelevien henkilöiden koulutustaustoja, mikä vaikuttaisi tasapainottavasti sukupuolijakaumaan kirjastoalalla”* (HE 238/2016, 23). Esityksessä mainitut koulutustaustat kirjaston asiantuntijatehtävissä puolestaan *”voisivat kirjasto- ja informaatioalan lisäksi liittyä esimerkiksi tieto- ja viestintätekniikkaan, pedagogiikkaan sekä viestintään ja markkinointiin”* (HE 238/2016, 37). Oletuksena esityksessä on, että pelkkä erilaisten koulutustaustojen omaavien henkilöiden rekrytointiin

mahdollisuus, joka oli rajoitettuna olemassa jo edellisen kirjastolain aikana, saisi nykyistä enemmän miehiä hakeutumaan töihin kirjastoalalle.

Lain tavoitteet on hallituksen esityksessä määritelty pääosin joko itsessään uusliberalismia ilmentäviksi tai muutoin uusliberalistisen rationaliteetin mukaisesti. Esityksen mukaan

”lain tavoitteena on edistää väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin, tiedon saatavuutta ja käyttöä, lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa, mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen sekä aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta.

Momentti korostaa yleisen kirjaston yhteiskunnallista tehtävää ja toimintaa etenkin aktiivisen kansalaisuuden, demokratian ja sananvapauden sekä elinikäisen oppimisen edistäjänä. Aktiivinen kansalaisuus lisää luottamusta ja hyvinvointia sekä vahvistaisi sosiaalista pääomaa yksilön ja yhteiskunnan tasolla. Tavoitteena on, että yleinen kirjasto osaltaan edistäisi väestön mahdollisuuksia osallistua omaehtoisesti kulttuuri- ja talouselämään samoin kuin muuhun yhteiskunnalliseen elämään” (HE 238/2016, 27).

Esityksessä tieto ymmärretään hyödynnettävissä olevaksi resurssiksi ja sosiaaliset suhteet pääomiksi eli ymmärrys niiden luonteesta noudattaa talouden logiikkaa. Lukeminen liitetään esityksessä uusliberalistiseen politiikkaan, sillä monipuolinen lukutaito esityksessä määritellään aktiivisen kansalaisuuden edellytykseksi ja juuri sen vuoksi tärkeäksi. Aktiivinen kansalaisuus puolestaan näyttäytyy omaehtoisena ja julkisen vallan tuesta riippumattomana toimintana, mikä mahdollistaa julkisen sektorin vastuun ja toiminnan vähentämisen. Lain tavoitteiden määrittelyssä esityksessä ilmaistaan eksplisiittisesti, että kirjaston tulisi yhteiskunnassa edistää myös taloudellista toimeliaisuutta. Laajemminkin hallituksen esityksen diskurssissa talouselämän edistäminen kytketään kirjaston toimintaan, joskin usein implisiittisemmin. Muun muassa elinikäisen oppimisen ja aktiivisen kansalaisuuden käsitteiden lisäksi kirjaston toiminta kytketään talouteen esimerkiksi alueen *”elinvoimaisuuden”* edistämisen kautta (HE 238/2016, 22).

Palvelun maksuttomuus voisi olla uusliberalistisen rationaliteetin vastaista, mutta ei välttämättä ole, jos ilmaisen palvelun nähdään tuottavan maksullista enemmän hyötyä ja palvelun tuottama hyöty ylittää siihen käytettyjen resurssien määrän. Maksuton palvelu voidaan siis ymmärtää investointina, keinona pienentää julkisen vallan menoja muilla osa-alueilla tai saada aikaan talouskasvua. Kirjaston maksuttomuus mahdollistaa prekaarissa ja uusliberaalissa yhteiskunnassa tuottavana jäsenenä toimimisen ja esimerkiksi digitaaliojen opetus mahdollistaa hallinnon vähentämisen digitalisaation kautta. Hallituksen esityksen mukaan

”[k]irjastopalvelujen maksuttomuuden periaate on perustunut ajatukselle, että kirjaston kokoelmat ja neuvontapalvelut ovat yhteiskunnallista sivistyspääomaa. Kirjastotoimen perimmäisen tarkoituksen kannalta henkisen pääoman tuottoa on pidetty tärkeämpänä kuin mahdollista rahallista tuottoa” (HE 238/2016, 8).

Näkökulma edustaa toisaalta vastadiskurssia uusliberalismille, mutta on toisaalta yhtä aikaa uusliberalistisen rationaliteetin mukainen, sillä sivistys ymmärretään pääomana ja kirjasto arvo tuoton kautta. Vaikkei kyse ole rahasta, niin ymmärrys merkityksistä on talouden logiikan mukainen ja kirjaston legitimizeetti perustuu sen tuottavuuteen. Lisäksi esityksen mukaan *”[v]arausmaksujen osuus yleisten kirjastojen maksuista ja muista tuloista on viime vuosina pienentynyt, ja sen arvioidaan olevan suhteellisen vähäinen yleisten kirjastojen tulojen kokonaisuudesta”* ja *”[v]arausmaksun poistumisen vaikutusta olisi kuitenkin mahdollista tasoittaa esimerkiksi perimällä maksu varattujen aineistojen noutamatta jättämisestä. Lisäksi kunta voisi asettaa enimmäismäärään sille, kuinka monta yhtäaikaista varausta kirjaston käyttäjällä voisi olla”* (HE 238/2016, 20), joten esityksen mukaan kyse ei ole merkittävästä taloudellisesta päätöksestä ja rahallinen menetys voidaan kompensoida keräämällä rahaa uusista maksuista, jollaisia ei kirjasto ole ennen perinyt. Samalla implisiittisesti ilmaistaan, ettei varausten maksuttomuus kävisi, jos julkinen valta joutuisi käyttämään siihen merkittävästi rahaa.

Yhdenvertaisuuden korostaminen näyttäytyy hallituksen esityksessä uusliberalistisen diskurssin vastaisena. Esityksen mukaan kirjaston toiminnan lähtökohtina kirjaston arvopohjaksi määriteltyjen yhteisöllisyyden, moniarvoisuuden ja kulttuurisen

moninaisuuden lisäksi *”olisivat perustuslaissa säädetyt perusoikeudet, kuten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo”* (HE 238/2016, 27). Yhdenvertaisuuden ideaali esityksessä perustellaan siis perustuslailla, ei hallituksen omilla arvoilla tai tavoitteilla. Esityksessä yhdenvertaisuuden korostaminen kirjastolainsäädännössä näyttäytyy perustuslain noudattamisena. Perustuslaki siis asettaa rajoja sille, kuinka uusliberalistista kirjastolainsäädäntö voi olla. Perustuslaki näyttäytyy hallituksen esityksessä osin vastadiskurssina uusliberalistiselle diskurssille. Toisaalta perustuslaissa säädetty oikeus itsensä kehittämiseen voidaan tulkita uusliberalistisen rationaliteetin mukaisesti esimerkiksi elinikäisen oppimisen ja aktiivisen kansalaisuuden käsitteiden kautta kuten hallituksen esityksessä myös tehdään. Itsensä kehittäminen ei kuitenkaan esityksessä ole täysin uusliberalistinen käsite, sillä esimerkiksi varattomuus tai asuin paikkaan liittyvät syyt eivät saa olla itsensä kehittämisen esteinä ja perusoikeuksiin liittyvä julkisen vallan velvoite turvata niiden toteutuminen. Nämäkään seikat eivät kuitenkaan ole hallituksen omista lähtökohdistaan esittämiä vaan pohjautuvat perustuslakiin ja sen vakiintuneeseen tulkintaan. Itsensä kehittämisen tavoin perustuslaissa turvattu yksilön oikeusturva on tulkittavissa uusliberalistisesta näkökulmasta. Kirjaston käyttäjän oikeuksista ja velvollisuuksista esityksessä säädetään *”yksilön oikeuksien turvaamiseksi”* (HE 238/2016, 41) eli pyritään vahvistamaan yksilöiden asemaa suhteessa instituutioon.

Hallituksen esitys kuitenkin pyrkii pikemminkin noudattamaan perustuslain tavoitteita kuin kiertämään säädöksiä uusliberalistisen politiikan toteuttamiseksi. Esityksessä todetaan liittyen siihen, ettei varattomuus saa estää itsensä kehittämistä, että *”[p]erustuslain tosiasiallisen tavoitteen toteuttamiseksi esityksessä ehdotetaan, että yleisen kirjaston omien aineistojen käyttö, lainaus ja varaaminen sekä ohjaus olisivat yleisen kirjaston maksutonta toimintaa”* (HE 238/2016, 40). Lisäksi esityksen mukaan, koska *”asuinpaikkaan liittyvät syyt eivät saa muodostua esteeksi itsensä kehittämiseksi”,* *”lähtökohtana on, että yleiset kirjastot olisivat edelleen perus- ja lähipalvelu ja että ne olisivat jokaisen käytettävissä ja saavutettavissa”* ja *”[e]sityksellä pyritään perustuslakivaliokunnan korostusten mukaisesti tukemaan ja vahvistamaan yleisen kirjaston perus- ja lähipalvelun luonnetta”* (HE 238/2016, 40). Uusliberalistisen politiikan vastaiset kirjaston käytön maksuttomuus ja kirjasto perus- ja lähipalveluna pohjautuvat siis perustuslakiin, jota hallitus esityksessään pyrkii noudattamaan, ei hallituksen omaan

politiikkaan. Voimakkaimmin perustuslaki asettuu hallituksen esityksessä uusliberalistista diskurssia vastaan kielellisten oikeuksien kohdalla. Esityksen mukaan esimerkiksi *”[o]jikeuskanslerin antaman päätöksen mukaan kielellisten oikeuksien asema perusoikeutena ja perusoikeuksien turvaamisvelvoite asettavat kielelliset oikeudet erityisasemaan aluejakopäätökseen vaikuttavien tekijöiden joukossa”* (HE 238/2016, 33). Kielelliset oikeudet näyttäytyvät esityksessä joko vahvempina tai vähemmän tulkinnanvaraisina verrattuna muihin perustuslain kirjastolainsäädännön kannalta relevantteihin kohtiin.

Hallituksen esityksessä korostettu yhteisöllisyys sekä kirjaston arvopohjana että asiana, jota kirjasto edistää, voisi muodostaa toisaalta toisen vastadiskurssin uusliberalistiselle diskurssille. Esityksen mukaan *”[y]hteisöllisyys viittaisi kaikkien ihmisten ja ryhmien mukaan ottamisen ja osallistumisen edistämiseen”* (HE 238/2016, 27). Kuitenkin yhteisöllisyyden korostaminen limittyy esityksessä uusliberalistiseen diskurssiin. Yhteisöllisyys näyttäytyy esityksessä yksilöiden hyödyllisenä osallistumisena paikallisyhteisöön ja kytkeytyy aktiivisen kansalaisuuden ja kansalaisyhteiskunnan käsitteisiin sekä uusliberalistiseen vastuullistamiskurssiin. Yhteisöllisyyden korostaminen uusliberalistisessa diskurssissa näyttäytyy keinona vastuullistaa yksilöt itsensä lisäksi myös paikallisyhteisöstään ja sen muista jäsenistä sekä keinona ohjata yksilöitä toimimaan moraalisisina ja hyödyllisinä yhteisön jäseninä.

8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman päämääränä on ollut lisätä ymmärrystä kirjastolain ilmentämistä käsityksistä kirjaston roolista ja niihin kytkeytyvien ideologioiden vaikutuksesta kirjaston toimintaan. Tutkielmani tulokset ovat pääosin yhdenmukaisia suhteessa aikaisempaan aihepiiriin tutkimukseen ja kirjallisuuteen (esim. Buschman 2003, Idström 2016, Jaeger ym. 2013, Kajberg 2013, Matthies 2017). Tutkielmassani olen syventänyt uusliberalismin ja kirjaston roolin muutosten välistä ymmärrystä erityisesti laajentamalla näkökulman kattamaan uusliberalistisen hallinnan. Analysoimalla hallituksen esitystä uudeksi kirjastolaiksi sekä

esitykseen liittyviä dokumentteja olen laajentanut kirjaston roolia koskevien näkemysten kontekstin käsittämään lainsäädännön myös poliittisena prosessina.

Kirjastolain ilmentämät kirjaston traditionaalinen rooli ja erityisesti tietoyhteiskunnan kirjaston rooli limittyvät kirjastolain ilmentämään sosiaalisen kirjaston rooliin. Traditionaalisen kirjaston rooliin kytkeytyvät kirjaston tehtävät legitimoidaan hallituksen esityksessä pääosin uusliberalistisen rationaliteetin mukaisesti eikä traditionaaliseen kirjastokäsitykseen sisältyvien bibliografisen ja sivistyksellisen rationaliteetin mukaisesti. Diskurssi tietoyhteiskunnan kirjastosta limittyy kirjastolain sosiaalisen kirjaston diskurssin lisäksi uusliberalistiseen diskurssiin eikä näin ollen erotu selvästi omaksi alueekseen.

Kirjastolain sosiaalinen kirjasto näyttäytyy useristisen tai emansipatorisen sijaan osallistavana. Osallistava sosiaalinen kirjasto tukee väestön mahdollisuuksia ja kykyjä toimia yrittäjäkansalaisina prekarisoituvassa ja uusliberaalissa yhteiskunnassa kyseenalaistamatta tai haastamatta sen järjestystä tai uusliberaalia rationaliteettiä ja ideologiaa. Osallistavassa sosiaalisessa kirjastossa on emansipaation potentiaali, mutta sen tavoitteena on tuottaa sosiaalista koheesiota ja ”aktiivista kansalaisuutta” olemassa olevien yhteiskunnallisten rakenteiden puitteissa. Emansipaation osallistavassa sosiaalisessa kirjastossa täytyy lähteä yksilön tai ryhmän aloitteesta emansipoitua. Osallistavaa sosiaalista kirjastoa voi siis käyttää emansipaatioon, mutta se ei instituutiona tuota.

Kirjaston rooliin ja kirjastotyön luonteeseen on sosiaalisen kirjaston idean ja käytäntöjen omaksumisen myötä tullut yhteisön tiedollisen ja kulttuurisen uusintamisen ja hoivan lisäksi yhteisön sosiaalisen uusintamisen ulottuvuus sosiaalisen koheesion tuottajana ja ylläpitäjänä sekä sosiaalisen hoivan ulottuvuus yhteisöjen ja yksilöiden sosiaalisen ja emotionaalisen hyvinvoinnin tuottajana. Kirjasto on aiemminkin voinut toimia sosiaalisen hoivaajan ja uusintajan roolissa esimerkiksi vahvistaessaan yhteisöllisyyttä. Uusi kirjastolaki kuitenkin selvästi ilmentää kirjaston roolin ja kirjastotyön perinteisten kulttuurisen ja tiedollisen hoivan ja uusintamisen ulottuvuuden lisäksi myös sosiaalisen

hoivan ja uusintamisen ulottuvuutta sekä liittää ja legitimoii sosiaaliset ulottuvuudet kirjaston tehtäviksi.

Kirjastolaista eduskunnassa käydyn lähetekeskustelun perusteella kirjaston tulisi kohdistaa kulttuurinen ja tiedollinen hoiva pääasiassa miehiin, erityisesti poikiin. Sosiaalinen hoiva puolestaan tulisi lähetekeskustelun perusteella kohdistaa pääasiassa heikompiosaisina nähtyihin ryhmiin, esimerkiksi lapsiin, vanhuksiin ja maahanmuuttajiin. Toisaalta sosiaalisen hoivan oletetaan ulottuvan kaikkiin yhteisön jäseniin tasapuolisesti näiden ominaisuuksista ja asemasta riippumatta. Tätä ilmaistaan esimerkiksi ajatuksissa, että kirjastoon ovat tervetulleita kaikki, että kirjasto on yhteisön yhteinen olohuone ja palvelee kaikkia tasaveroisesti. Kirjaston hoivarooli ilmentää yhtä puolta kirjaston tehtävästä demokratian tukijana. Hoivaajana kirjasto esimerkiksi edistää tasa-arvoisuutta ja osallisuutta. Aiempi kirjallisuus on käsitellyt demokratiantukemistehtävää erityisesti julkisen tilan, sananvapauden ja deliberaation käsitteiden kautta. Hoivan käsitteen avulla kuvaa kirjastosta demokratian tukijana voidaan syventää.

Kirjastolaista käydyssä lähetekeskustelussa ilmenevä poikahuoli peilautuu kiinnostavasti hallituksen esityksen tasa-arvovaikutustenarviointiin ja Juha Sipilän hallitukseen kohdistettuun sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyvään kritiikkiin. Hallitusta on varsin laajalti arvosteltu sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisen sivuuttamisesta hallitusohjelmassa (esim. Tasa-arvovaltuutettu 2015), sukupuolivaikutustenarvioinnin puutteellisuudesta (esim. Elomäki, Ylöstalo, Kantola, Koivunen ym. 2015 & Naisjärjestöjen Keskusliitto 2016) ja hallituksen politiikan miehiä priorisoivasta ja naisten asemaan kohdistuvat vaikutukset ohittavasta tai jopa naisten asemaa heikentävästä politiikasta (esim. Elomäki & Ylöstalo 2016, Elomäki, Ylöstalo, Hoppania, Koskinen Sandberg, Sointu & Zechner 2017, Jonker-Hoffrén 2017, Julkunen 2016 & Kari-Björkbacka 2016). Kirjastolain säätämisessä on nähtävissä sama politiikan sukupuolittuneisuus.

Kirjastotyön uusintamis- ja hoivaluonne kytkeytyy kirjastoalan naisvaltaisuuteen ja feminiinisyteen. Uusintamis- ja hoivaulottuvuus todennäköisesti pikemmin selittää sitä

kuin on syy sille, miksi ala on matalapalkkainen ja viimeistään sen myötä naisvaltainen. Kirjastotyön hoivaluonne ja feminiinisyys vertautuu naisen rooliin työvoiman uusintajana kapitalismissa sekä palkattomaan ja näkymättömään työhön kuten fyysinenkin hoivatyö. Kirjastotyö näyttäytyy naisille sopivana niin sanottuna kutsumusammattina, koska se perinteisestikin ollut yhteisön kulttuurista ja tiedollista uusintamista ja hoivaa eli huolenpitoa kulttuurista ja yhteisön jäsenten sivistyksestä. Uusi kirjastolaki legitimoit myös sosiaalisen hoivan osaksi kirjastotyötä ja kirjaston roolia ja voi näin ollen vahvistaa kirjastotyön näyttäytymistä feminiinisenä.

8.1 Kirjaston legitimitteetti

Kirjaston tärkeyttä uuden kirjastolain kontekstissa perustellaan kirjaston tuottamalla hyödyllä yksilöille, yhteisöille ja yhteiskunnalle. Kirjaston tuottamana hyötynä näyttäytyvät epäsuora taloudellinen hyöty sekä kirjaston erilaisten hoiva- ja uusintamisroolien tuottamat hyödyt. Toisaalta kirjasto näyttää myös itseisarvoisen tärkeänä, mutta itseisarvon taustalla vaikuttaa ainakin osin olevan erityisesti kulttuurisen, mutta myös sosiaalisen uusintamisen ja hoivan ulottuvuudet, joten itseisarvoisuus asettuu kyseenalaiseksi.

Hyödyn kautta legitimoiminen voidaan tulkita uusliberaalin rationaliteetin hallitsevuudeksi, joka pakottaa perustelemaan instituution olemassaolon oikeutuksen sen tuottaman hyödyn kautta tai rajaa mahdolliset oikeuttamisen näkökulmat hyödyn tarkasteluun. Myös tutkielmani aineiston ulkopuolella kirjaston olemassaoloa pyritään legitimoimaan taloudellisin perustein. Esimerkiksi Suomen kirjastoseura tilasi selvityksen (Kokkonen 2017) kirjastojen taloudellisista vaikutuksista. Myös erilaisten vaikutusten arviointiraporttien implisiittisenä tavoitteena on usein oikeuttaa kirjastojen olemassaolo niiden tuottamalla hyödyllä. Tällöin kyse ei välttämättä ole vain taloudellisesta hyödyistä, mutta oletus hyödyn tuottamisesta legitimiuden edellytyksenä osoittaa uusliberalistisen ajattelutavan vallitsevuutta myös kirjastojen legitimitteetin suhteen.

8.2 Uusliberalismi ja hallinta

Uusliberalistinen ideologia ilmenee kirjastolaissa erityisesti aktiivisen kansalaisuuden, elinikäisen oppimisen ja itsensä kehittämisen vastuullistamiseen ja yrittäjäkansalaisuuteen kytkeytyvissä merkityksissä. Kirjastolain käsitys yleisen kirjaston roolista ja kirjaston legitimaatio ovat pääosin uusliberalistisen rationaliteetin mukaisia. Kirjaston keskeisenä tehtävänä näyttäytyy erilaisten resurssien ja palvelujen tarjoaminen, jotta väestö voisi omaehtoisesti ja hyödyllisesti toimia uusliberalistisen ideologian mukaan järjestetyssä yhteiskunnassa. Yleisen kirjaston uusliberalistinen tehtävä on mahdollistaa yksilölle toimiminen omasta ja yhteisönsä hyvinvoinnista ja kehittämisestä vastuuta ottavana, itseensä jatkuvasti investoivana ja julkisesta vallasta mahdollisimman pitkälle riippumattomana yrittäjäkansalaisena. Yksilö kirjaston käyttäjänä on uusliberalistinen subjekti ja kirjasto tukee palveluillaan uusliberalistista subjektiviteettia.

Vaikka uusliberalistinen rationaliteetti näyttäytyy voimakkaana tekijänä suomalaisen kirjastolainsäädännön taustalla, se asettuu osin myös kyseenalaiseksi tutkimassani aineistossa. Kyseenalaistaminen tapahtuu kuitenkin varsin abstraktilla tasolla. Demokratian edistämistehtävä voitaisiin tulkita uusliberalistista rationaliteettiä haastavaksi, mutta se jää lausuntoyhteenvedon, lähetekeskustelun ja hallituksen esityksen pohjalta ainoastaan abstraktin demokratian idean tukemisen tasolle. Demokratian edistäminen ei konkretisoidu eikä sille rakennu muotoa tai suuntaa vaan se jää niin sanotusti pelkäsi retoriikaksi. Uusliberalistisen rationaliteetin haastaminen sekä demokraattisten toimintatapojen ja rakenteiden edistäminen kirjastoissa ovat siis riippuvaisia yksittäisten kirjastojen ja kirjastohenkilökunnan toiminnasta. Myös sosiaalisen kirjaston emansipatorisuus jää kirjastojen ja henkilökunnan toiminnan varaan. Kansainvälisessä kirjastoalan keskustelussa ja tutkimuksessa kirjaston kuitenkin nähdään toimivan ja halutaan voivan toimia myös emansipatorisessa ja demokratiaa käytännössä tukevassa roolissa. Vaikka uusi kirjastolaki ei institutionalisoi emansipatorisuutta tai demokratian konkreettista edistämistä osaksi kirjastojen käytäntöjä, jo lain yhteydessä selvästi ilmaistu demokratian ja tasa-arvon ideaali voi vahvistaa kirjastojen emansipatorista ja demokraattisuutta tukevaa toimintaa.

Sekä kirjaston rooli yhteiskunnassa että sosiaalinen kirjasto näyttävät uuden kirjastolain kontekstissa sisäisesti ristiriitaisina suhteessa hallinnan regiimeihin ja uusliberaaliin ideologiaan. Kirjasto sekä tukee erityisesti aktiivisen kansalaisuuden ja elinikäisen oppimisen ideologioiden kautta uusliberalistista hallinnallisuutta ja toimimista uusliberalistisen ideologian mukaisesti järjestetyssä yhteiskunnassa että yhtä aikaa mahdollistaa hallinnan ja poliittisten rationaliteettien haastamisen. Yhdenvertaisuus toiminnan lähtökohtana ja sananvapauden sekä demokratian edistäminen korostavat kirjaston yhteiskunnallisen roolin deliberatiivista ulottuvuutta, yleistä kirjastoa julkisen tilan instituutiona ja sen tarjoamaa potentiaalia emansipaatioon. Kirjasto on hallinnan ja mahdollisen vastarinnan väline. Kirjastolain kontekstissa hallinnan elementit eivät ilmene ainoastaan kirjaston luonteena hallinnallisuutta tukevana tai sen haastamiseen mahdollisuuksia avaavana vaan kirjasto on myös hallinnan kohteena. Hallinnan kohteena kirjasto on erityisesti uusliberalistisen ideologian mukaisesti jatkuvan kehittämisen ja siihen kytkeytyvän mittaamisen ja arvioinnin kautta.

8.3 Sosiaalisen kirjaston userismi ja emansipatorisuus

Sosiaalinen kirjasto uudessa kirjastolaissa on sekä uusliberalistisen osallistava että potentiaalisesti emansipatorinen. Sosiaalinen kirjasto ei näyttäydy sinänsä useristisena, vaikka kirjaston olemassaoloa ja ylläpitoa legitimoidaan myös useristisilla argumenteilla. Sosiaalisen kirjaston useristinen legitimaatio kytkeytyy pääsääntöisesti uusliberaalissa yhteiskunnassa toimimiseen ja sitä kautta osaksi osallistavaa sosiaalista kirjastoa. Useristiset piirteet ovat siis kirjastolain kontekstissa pikemminkin vain osa uusliberalistista diskurssia sosiaalisesta kirjastosta. Kirjaston käyttäjilleen tarjoaman huvien voisi käsittää puhtaan useristiseksi, mutta hupi voidaan nähdä uusliberalistisen rationaliteetin valossa myös investointina omaan psyykkiseen hyvinvointiin ja mahdollisesti myös keinona sosiaalisen pääoman kartuttamiseen. Esimerkiksi radikaaliin inklusiivisuuteen sisältyvän kaltaisen useristisuuden kautta kirjasto voi toisaalta toimia emansipatorisesti myös uusliberalistisen rationaliteetin puitteissa ja legitimoida emansipatorisen toimintansa uusliberalistista rationaliteettiä mukaillen käyttäjien tarpeiden täyttämisen ja itsensä

kehittämisen mahdollistamisen näkökulmista. Sosiaalisen kirjaston emansipatoriset piirteet saavat uuden kirjastolain kontekstissa legitimaationsa pääosin perustuslaista ja emansipatoristen piirteiden sisällyttäminen kirjastolakiin näyttäytyy perustuslain noudattamisena. Kirjastolain diskurssi sosiaalisesta kirjastosta noudattelee uusliberalistista rationaliteettiä ja sosiaalinen kirjasto näyttäytyy mahdollisena uusliberalistisen hallinnan välineenä sekä keinona edistää uusliberalistista subjektifikaatiota ja uusliberalistisen ihanteen mukaisena subjektina toimimista yhteiskunnassa. Uuden kirjastolain mukainen osallistava sosiaalinen kirjasto on siis valjastettavissa uusliberalistisen politiikan ja hallinnan välineeksi tai se voi käytännössä muotoutua sellaiseksi, ellei potentiaalista emansipatorisuutta onnistuta käytännössä toteuttamaan myös uusliberalistisen hallinnan haastamisen mahdollistavilla tavoilla.

8.4 Jatkotutkimusehdotukset

Vaikka diskurssianalyysi onkin verraten väljä analyysimenetelmä – tai ehkä juuri väljyyden vuoksi – ennen analyysin aloittamista olisi ollut hyödyllistä tehdä jäsennellympi ja yksityiskohtaisempi analyysisuunnitelma. Analyysin runkona ja tulosten esittämisessä selkeämmän kokonaisuuden olisin voinut saavuttaa noudattamalla diskurssianalyysille tyypillisempää tapaa, kuten diskurssien tai tulkintarepertuaarien tunnistamista ja kuvaamista. Toisaalta diskurssianalyysin sijaan analyysimenetelmäksi olisi voinut sopia sisällönanalyysi, jolla olisin mahdollisesti saavuttanut samankaltaisen lopputuloksen tämän tutkielman kanssa, mutta olisin voinut sujuvasti yhdistää analyysiin myös aineiston määrällistä tarkastelua. Määrällisen tarkastelun avulla olisin saavuttanut tarkemman ja luotettavamman kuvan kirjastokäsitysten voimakkuuksista aineistossa. Toisaalta sisällönanalyysillä en todennäköisesti olisi tavoittanut tutkimani ilmiön poliittisuutta ja ideologisuutta yhtä tarkasti.

Kirjastolainsäädännön prosessiin ja sen eri osapuolten esittämiin kirjaston roolia koskeviin käsityksiin olisi kiinnostavaa perehtyä lisää, sillä prosessin eri vaiheiden ja toimijoiden väliset erot käsityksissä eivät tässä tutkielmassa juuri nouse esiin. Tutkielman syventäminen triangulaation avulla, esimerkiksi lisäämällä määrällisiä näkökulmia

aineistossa esiintyviin aiheisiin, voisi lisätä tulosten luotettavuutta ja jopa tarjota uusia näkökulmia aiheeseen.

Analyysin laajentaminen tutkielman aineiston ulkopuolelle jääneisiin kirjastolain esitöiden dokumentteihin, varsinkin asiantuntija- ja sidosryhmälausuntoihin, olisi kiinnostava jatkotutkimuksen kohde. Kirjastoalan ja sen sidosryhmien näkemysten selvittämiseksi tutkimuksen aineistona voisi lausuntojen lisäksi käyttää eduskuntakäsittelyn ulkopuolisia puheenvuoroja. Jatkotutkimuksessa voisi myös tarkastella lähemmin eri kirjastokäsitysten välisiä suhteita ja jännitteitä sekä perehtyä yksityiskohtaisemmin käsitysten taustalla vaikuttaviin ideologioihin, erityisesti niiden sisältämien demokratia- ja vapauskäsitysten osalta. Lisäksi tutkielman tulosten suhdetta käytännössä toteutettavaan kirjastotoimintaan olisi mielenkiintoista selvittää. Käytännön kirjastotyön kannalta voisi olla hyödyllistä selvittää muun muassa userismin ja emansipaation välistä suhdetta empiirisesti kirjaston käyttäjien näkökulmasta.

LÄHTEET

Aabø, Svanhild, Audunson, Ragnar & Vårheim, Andreas (2010). How do public libraries function as meeting places?. *Library & Information Science Research* 32(1), 16–26.

Adigun, Ganiyu Ojo, Adegbore, Adebayo Muritala & Amuda, Halimah Odunayo (2014). The Social Library: Integrating Social Networking into Library Reference Services. Teoksessa: Tella, Adeyinka (toim.) *Social Media Strategies for Dynamic Library Service Development. Advances in Library and Information Science*. IGI Global. s. 140–154.

Adler, Melissa A. (2015). Broker of Information, the 'Nation's Most Important Commodity': The Library of Congress in the Neoliberal Era. *Information & Culture* 50(1), 24–50.

Ala-Vähälä, Timo (2014). *Opintojen ohjaus, kansainvälisyys, ura ja ansiot: Koontiraportti kauppatieteellisen tutkinnon suorittaneilta vuosina 2009–2013 kerätystä palautteesta*. Sefen raportteja 3/2014. Suomen ekonomit.

Anttiroiko, Ari-Veikko & Savolainen, Reijo (2001). Globaali murros ja yleisen kirjaston roolin muutos. *Informaatiotutkimus* 20(3), 51–59.

Baer, Titta (2014). Tanskan uusi kirjastomalli. Kirjastolehti. <http://kirjastolehti.fi/artikkelit/tanskan-uusi-kirjastomalli/> (käytetty 16.3.2017).

Bibliotekslag 2013:801.

Birdsall, William F. (1994). *The Myth of the Electronic Library: Librarianship and Social Change in America*. Lontoo: Greenwood Press.

Birdsall, William F. (2006). A Progressive Librarianship for the 21st Century. *Progressive Librarian* 28(Winter 2006/2007), 49–63.

Björneborn L. (2010). Design Dimensions Enabling Divergent Behaviour across Physical, Digital, and Social Library Interfaces. Teoksessa: Ploug T., Hasle P. & Oinas-Kukkonen H. (toim.) *Persuasive Technology. PERSUASIVE 2010. Lecture Notes in Computer Science, vol 6137*. Berlin: Springer. s. 143–149.

Boughey, Alan; Cooper, Mike (2010). Public libraries: political vision versus public demand?. *Aslib Proceedings* 62(2), 175–201.

Bourdieu, Pierre (1972). *Esquisse d'une théorie de la pratique: précédé de trois études d'ethnologie kabyle*. Genève; Paris: Droz.

Braman, Sandra (2009). Theorizing the impact of it on library-state relations. Teoksessa: Buschman, John & Leckie, Gloria J. (toim.) *Information Technology in Librarianship: New Critical Approaches*. Westport, Conn: Libraries Unlimited. s. 105–125.

British Library Act 1972.

Brophy, Peter (2007). *The Library in the Twenty-First Century*. Lontoo: Facet Publishing.

Bruff, Ian (2016). Neoliberalism and authoritarianism. Teoksessa: Springer, Simon, Birch, Kean & MacLeavy, Julie (toim.) *Handbook of Neoliberalism*. New York: Routledge. s. 107–117.

Budd, John M. (2008). *Self-examination: The Present and the Future of Librarianship*. Westport, Connecticut: Libraries Unlimited.

Buschman, John E. (2003). *Dismantling the Public Sphere: Situating and Sustaining Librarianship in the Age of the New Public Philosophy*. Westport, Connecticut: Libraries Unlimited.

Buschman, John E. (2009). Conclusion: Just how critical should librarianship be of technology?. Teoksessa: Buschman, John & Leckie, Gloria J. (toim.) *Information Technology in Librarianship: New Critical Approaches*. Westport, Conn: Libraries Unlimited. s. 281–288.

Byberg, Lis (2009). A Short History of Norwegian Public Libraries and 'How They Got That Way'. Teoksessa: Dyrbye, Martin, Mäkinen, Ilkka, Reimo, Tiiu & Torstensson, Magnus (toim.) *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: Historical perspectives*. Tampere: Hibolire. s. 42–48.

Carruthers, Alexandra (2016). Social reproduction in the early American public library: Exploring the connections between capital and gender. Teoksessa: Estep, Erik & Enright, Nathaniel F. (toim.) *Class and librarianship: Essays at the intersection of information, labor and capital*. Sacramento: Library Juice Press. s. 25–48.

Cupples, Julie & Glynn, Kevin (2016). Neoliberalism, surveillance and media convergence. Teoksessa: Springer, Simon, Birch, Kean & MacLeavy, Julie (toim.) *Handbook of Neoliberalism*. New York: Routledge. s. 175–189.

D'Angelo, Edward (2006). *Barbarians At The Gates Of The Public Library: How Postmodern Consumer Capitalism Threatens Democracy, Civil Education And The Public Good*. Duluth, Minn: Litwin Books, LLC.

Dean, Mitchell (1999). *Governmentality: Power and rule in modern society*. Lontoo: Sage.

De la Peña McCook, Kathleen (2006). Preface. Esipuhe teoksessa: D'Angelo, Edward *Barbarians At The Gates Of The Public Library: How Postmodern Consumer Capitalism Threatens Democracy, Civil Education And The Public Good*. Duluth, Minn: Litwin Books. s. xi-xiv.

Delica, Kristian Nagel & Elbeshausen, Hans (2015). The social library in three contexts: Programmes and perspectives. *Journal of Librarianship and Information Science* 2016(1), 1–9. Julkaistu verkossa 31.12.2015. <https://doi.org/10.1177/0961000615622680>

Durrani , Shiraz & Smallwood, Elizabeth (2008). The Professional is Political: Redefining the Social Role of Public Libraries. Teoksessa: Lewis, Alison M. (toim.) *Questioning Library Neutrality: Essays From Progressive Librarian*. Duluth, Minn: Litwin Books. s.119–140.

Dyrbye, Martin (2009). From Vocation to Profession: Innovation and Change in the Focus of Librarianship 1905–1969. Teoksessa: Dyrbye, Martin, Mäkinen, Ilkka, Reimo, Tiiu & Torstensson, Magnus (toim.) *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: Historical perspectives*. Tampere: Hibolire. s. 49–57.

Eduskunta (2017a). *Kirjastolain uudistaminen*. https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/kirjastolain-uudistaminen.aspx (käytetty 18.7.2017).

Eduskunta (2017b). *Eduskunta säätää lait - lainvalmistelun vaiheet*. https://www.eduskunta.fi/FI/lakiensaattaminen/lainvalmistelu_vaiheet/Sivut/default.aspx (käytetty 28.5.2017).

Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2016). *Lausunto valtioneuvoston selonteosta julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2017–2020*. Tasaarvovaje-hanke. <http://www.tasaarvovaje.fi/wp-content/uploads/2016/05/Tasa-arvovajelausuntoJTS.pdf>

Elomäki, Anna, Ylöstalo, Hanna, Hoppania, Hanna-Kaisa, Koskinen Sandberg, Paula, Sointu, Liina & Zechner, Minna (2017). *Kirjallinen lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevasi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi (HE 15/2017 vp)*. Tasaarvovaje-hanke. <http://www.tasaarvovaje.fi/wp-content/uploads/2017/04/Tasa-arvovajeen-lausunto-sote-ja-maakuntaudistus..pdf>

Elomäki, Anna, Ylöstalo, Hanna, Kantola, Johanna, Koivunen, Anu ym. (2015). *Professoreiden ja erikoistutkijoiden vaatimus hallitusohjelman toimenpiteiden sukupuolivaikutusten arvioinnista ja hallituksen sitoutumisesta tasa-arvon edistämiseen*.

<https://www.thl.fi/documents/1639567/1964961/Professoreiden+ja+erikoistutkijoiden+vaati+mus+hallitusohjelman+toimenpiteiden+sukupuolivaikutusten+arvioinnista+ja+hallituksen+s+itoutumisesta+tasaarvon+edist%C3%A4miseen/a03c779e-a360-4a51-bb84-4a30e6d703cb>

Eryaman, Mustafa Yunus (2010). The Public Library as a Space for Democratic Empowerment: Henry Giroux, Radical Democracy, and Border Pedagogy. Teoksessa: Leckie, Gloria J., Given, Lisa M. & Buschman, John E. (toim.) *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from Across the Disciplines*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited. s. 131–141.

Eskelinen, Teppo, Harjunen, Hannele, Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (2017). Alkusanat. Teoksessa: Eskelinen, Teppo, Harjunen, Hannele, Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (toim.) *Tehostamistalous*. Jyväskylän yliopisto. s. 5–15.

Evjen, Sunniva (2012). *Placing the public library – a comparative analysis of political perceptions*. Ph.D. thesis from Royal School of Library and Information Science, Denmark. Kööpenhamina: Det Informationsvidenskabelige Akademi.

Fairclough, Isabela & Fairclough, Norman (2012). *Political Discourse Analysis: A method for advanced students*. Lontoo: Routledge.

Fairclough, Norman (1989). *Language and power*. Lontoo: Longman.

Fichtelius, Erik (2016). Swedish Libraries: The current situation. *Scandinavian Library Quarterly* 49(4). <http://slq.nu/?article=volume-49-no-4-2016-11> (käytetty 2.2.2017).

Finlex (2016). *Säädösmuutosten hakemisto: 1492/2016 Laki yleisistä kirjastoista*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2016/20161492> (käytetty 1.2.2017).

Foucault, Michel (2008 [1979]). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Toimittaneet: Michel Senellart, Ewald Fontanas & Alessandro Fontanas. Englanninkielisen käännöksen toimittanut: Arnold I. Davidson. Kääntänyt: Graham Burchell. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Goulding, Anne (2013). The Big Society and English public libraries: where are we now?. *New Library World* 114(11/12), 478–493.

Gramsci, Antonio (1971). *Selections from the prison notebooks*. Toimittaneet ja kääntäneet Hoare, Quintin & Nowell Smith, Geoffrey. New York: International Publishers.

Gustina, Margo & Guinnee, Eli (2017). *Why Social Justice in the Library? | Outreach + Inreach*. <http://lj.libraryjournal.com/2017/06/library-services/why-social-justice-in-the-library-outreach-inreach/#> (käytetty 12.6.2017).

Haapala, Anu (2015). Kirjastot elämyksellisinä oppimisympäristöinä. Teoksessa: Hokkanen, Laura (toim.) *Sosiaalinen kirjasto*. Vantaa: BTJ Finland Oy. s. 68–87.

Haavisto, Tuula (2016). Kirjastoihin syntyy jokamiehen innovaatiokeskuksia. Teoksessa: *Hyötyä, tietoa, elämyksiä – kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksia*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. s. 63–68.

Habermas, Jürgen (1976). Tieto ja intressi. Teoksessa: Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet: osa 1*. Helsinki: Gaudeamus. s. 123–141. Pidetty virkaanastujaispuheena vuonna 1965 nimellä Erkenntnis und Interesse. Julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1968 kokoelmassa *Technik und Wissenschaft als "Ideologie"*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Haider, Jutta & Bawden, David (2007). Conceptions of "information poverty" in LIS: a discourse analysis. *Journal of Documentation* 63(4), 534–557.

Hall, Stuart (2011). The neo-liberal revolution. *Cultural Studies* 25(6), 705–728.

Hand, Martin (2005). The people's network: Self-education and empowerment in the public library. *Information, Communication & Society* 8(3), 368–393.

Hansson, Joacim (2010). Chantal Mouffe's Theory of Agonistic Pluralism and Its Relevance for Library and Information Science Research. Teoksessa: Leckie, Gloria J., Given, Lisa M. & Buschman, John E. (toim.) *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from Across the Disciplines*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited. s. 250–257.

HE 309/1993.

HE 238/2016.

Heikkinen, Vesa & Pajunen, Tapio (2016). *Kansalaistaito: Miten politiikkaa voi ymmärtää, jos sitä voi ymmärtää?*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Heiskanen, Ilkka (2015). Taiteen ja kulttuurin uusi asemointi talouteen: Kulttuuriteollisuus, luovat alat ja luova talous. Teoksessa: Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät: Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö*. Helsinki: Tietosanoma. s. 109–190.

Helén, Ilpo (2016). *Elämän politiikat: Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen*. Paradeigma. Helsinki: Tutkijaliitto.

Hiidenmaa, Pirjo (2000). Lingvistinen tekstintutkimus. Teoksessa: Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. s. 161–190.

Hjerpe, Annika (2014). Library as corporation. *Scandinavian Library Quarterly* 47(1). <http://slq.nu/?article=volume-47-no-1-2014-10> (käytetty 2.2.2017).

Hokkanen, Laura (2015). Kun kirjat alkavat elää – Sosiaalisen kirjaston ideasta. Teoksessa: Hokkanen, Laura (toim.) *Sosiaalinen kirjasto*. Vantaa: BTJ Finland Oy. s.11–44.

Huzar, Tim (2014). *Neoliberalism, Democracy and the Library as a Radically Inclusive Space*. Artikkelisi esitetty: IFLA WLIC 2014 - Lyon - Libraries, Citizens, Societies: Confluence for Knowledge in Session 200 - Library Theory and Research. 16–22 elokuuta 2014, Lyon, Ranska.

Häyrynen, Simo (2015). *Kulttuuripolitiikan liikkuvat rajat: Kulttuuri suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Tietolipas 248. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Idström, Anna (2016). Kirjastojen hyötyvaikutukset tutkimuksen valossa. Teoksessa: *Hyötyä, tietoa, elämyksiä – kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksia*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. s. 23–42.

IFLA (2016). *IFLA Trend Report 2016 Update*. IFLA.

Jaeger, Paul T. & Burnett, Gary (2010). *Information Worlds: Social Context, Technology, and Information Behavior in the Age of the Internet*. New York, Lontoo: Routledge.

Jaeger, Paul T., Gorham, Ursula, Bertot, John Carlo & Sarin, Lindsay C. (2013). Democracy, Neutrality, and Value Demonstration in the Age of Austerity. *Library Quarterly* 83(4), 368–382.

Jauhiainen, Signe & Huovari, Janne (2013). *Kuntarakenne ja alueiden elinvoima – laskelmia väestöstä, työpaikoista ja kuntataloudesta*. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 72. Sastamala: Kaks – kunnallisan kehittämissäätiö. <http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu%2072.pdf>

Jelved, Marianne (2013). *Bekendtgørelse af lov om biblioteksvirksomhed*. <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=145152> (käytetty 2.2.2017).

Jessop, Bob (2002). Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective. *Antipode* 34(3), 452–472.

Jochumsen, Henrik, Hvenegaard Rasmussen, Casper & Skot-Hansen, Dorte (2012). The four spaces – a new model for the public library. *New Library World* 113(11/12), 586–597.

Joint, Nicholas (2007). Can new laws make public services better? Reflections on diversity legislation for libraries. *Library Review* 56(5), 359–370.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993). *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2002). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Eeva (2017). Sote-seikan sukupuoli. Teoksessa: Eskelinen, Teppo, Harjunen, Hannele, Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (toim.) *Tehostamistalous*. Jyväskylän yliopisto. s. 52–74.

Jonker-Hoffrén, Paul (2017). *Työmarkkinoiden Suomen malli ja sukupuolten tasa-arvo*. <http://www.tasaarvovaje.fi/?p=1178> (käytetty 29.5.2017).

Julkunen, Raija (2016). *Jäämme odottamaan*. <http://www.tasaarvovaje.fi/?p=372> (käytetty 29.5.2017).

Jussilainen, Maija (2002). Julkisen sektorin tieto ja kirjastot. Teoksessa: Kekki, Kirsti & Salminen, Oili (toim.) *Digimaan kartta: Puheenvuoroja digitaaliseen tietohuoltoon*. Opetusministeriö. s. 45–59.

Jyrkinen, Johanna (2013). *Kirjasto tervehdyttää: Projektit erilaisten asiakasryhmien kohtaamisesta, hakeutuvasta kirjastotyöstä sekä toiminnan ja palveluiden kehittämisestä erityisryhmien ehdoilla*. Porin kaupunginkirjasto – Satakunnan maakuntakirjasto. https://www.pori.fi/material/attachments/hallintokunnat/kirjasto/julkaisut/6Jh7MC2ba/Kirjasto_tervehdyttaa_raportti.pdf (käytetty 14.2.2017).

Kajberg, Leif (2013). Re-examining the values of the public library in the times of uncertainty and hardship: A Discussion of Theoretical Ideas Inspired by Axel Honneth's Observations on Social Freedom. *Bibliothek Forschung und Praxis* 37(3), 293–305.

Kangas, Anita & Pines, Esa (2015). Kulttuuripoliittinen päätöksenteko, lainsäädäntö, hallinto ja rahoitus. Teoksessa: Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät: Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö*. Helsinki: Tietosanoma. s. 23–108.

Kann-Christensen, Nanna & Andersen, Jack (2009). Developing the library: Between efficiency, accountability and forms of recognition. *Journal of Documentation* 65(2), 208–222.

Kantola, Anu (2010). Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa: Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus. s. 97–118.

Kantola, Anu & Kananen, Johannes (2017). Johdanto: Suomen malli. Teoksessa: Kananen, Johannes (toim.) *Kilpailuvaltion kytydissä: Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus. s. 7–29.

Kari-Björkbacka, Irmeli (2016). *Millaista sukupuolta kehysriihi teki?*. <http://www.tasaarvovaje.fi/?p=395> (käytetty 29.5.2017).

Kimmel, Sue C. (2011). "Consider with Whom You are Working": Discourse Models of School Librarianship in Collaboration. *School library research* 14(2011).

Kinnari, Heikki & Silvennoinen, Heikki (2015). Elinikäinen oppiminen hallinnan teknologiana. Teoksessa: Harni, Esko (toim.) *Kontrollikoulu: Näkökulmia koulutukselliseen hallintaan ja toisin oppimiseen*. Kampus Kustannus 96. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 109–136.

Kokkonen, Vesa (2017). *Kirjastojen taloudelliset vaikutukset*. Helsinki: Oxford Research.

Kämäräinen, Juha & Saarti, Jarmo (2016). Kirjastotyöhön liittyvän kommunikaation käsitteelliset taustaoletukset: profession ja sen tulevaisuuden tarkastelua. *Informaatiotutkimus* 35(3). <http://ojs.tsv.fi/index.php/inf/article/view/59430/20614> (käytetty 19.1.2017).

Lahelma, Elina (2004). Tytöt, pojat ja koulukeskustelu: Miten koulutuspoliittiset ongelmat rakentuvat? Teoksessa: *Koulu – sukupuoli – oppimistulokset*. Helsinki: Opetushallitus. s. 54–67.

Lahelma, Elina (2009). Tytöt, pojat ja kysymys koulumenestyksestä. Teoksessa: H. Ojala., T. Palmu & J. Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino. s. 136–156.

Lahikainen, Lauri & Harni, Esko (2016). Yrittäjämäinen ruumis palvelutaloudessa. Teoksessa: Parviainen, Jaana, Kinnunen, Taina & Kortelainen, Ilmari (toim.) *Ruumis ja työelämä: Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. Tampere: Vastapaino.

Lahtinen, Johanna (2016). *Tietoasiantuntijoiden roolit ja toiminta koulutuksen ja työelämän kehittämishankkeissa: Tapaustutkimus tietokäytäntöjen ja innovatiivisten tietoyhteisöjen kehittämisestä*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 1676. Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0140-8>

Legal Deposit Libraries Act 2003.

Lehtonen, Jukka (2017). *Huoli poikien ja miesten työttömyydestä kätkee taakseen moninaisuuden*. <http://weallfinland.fi/fi/huoli-poikien-ja-miesten-tyottomyydesta-katkee-taakseen-moninaisuuden-2/> (käytetty 28.5.2017).

Libraries Act (Northern Ireland) 2008.

Library Act No 150/2012.

Library Connect (2013). *I AM A {SOCIAL} LIBRARIAN infographic - Free download!*. <https://libraryconnect.elsevier.com/articles/i-am-social-librarian-infographic-free-download> (käytetty 5.1.2017).

Lincoln, Yvonna & Guba, Egon (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park: Sage.

Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven).

Lukkarinen, Esko (2010). *Lainsäädäntö ja kirjaston arki: Yleiset kirjastot*. OKM:n julkaisu sarja 2010:22. Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Luonnos 19.8.2016: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta (2016).

Luukka, Minna-Riitta (2000). Näkökulma luo kohteen: diskurssitutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa: Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. s. 133–160.

Löppönen, Paavo (2017). *Vapauden markkinat: Uusliberalismin kertomus*. Tampere: Vastapaino.

Macrine, Sheila L. (2016). Pedagogies of neoliberalism. Teoksessa: Springer, Simon, Birch, Kean & MacLeavy, Julie (toim.) *Handbook of Neoliberalism*. New York: Routledge. s. 308–319.

Marcoux, Elizabeth L. (2001). Information Literacy for the Twenty-First-Century Citizen. Teoksessa: Kranich, Nancy (toim.) *Libraries & Democracy: The Cornerstones of Liberty*. Chicago: American Library association. s. 70–80.

Martínez-Ávila, Daniel & Kipp, Margaret (2014). Implications of the Adoption of BISAC for Classifying Library Collections. *Knowledge Organization* 41(5), 377–392.

Matthies, Aila-Leena (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54(2), 149–165.

McCabe, Ronald B. (2001). Civic Librarianship. Teoksessa: Kranich, Nancy (toim.) *Libraries & Democracy: The Cornerstones of Liberty*. Chicago: American Library association. s. 60–69.

McMenemy, David (2007). Managerialism: a threat to professional librarianship?. *Library Review* 56(6), 445–449.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010). *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.

Mitchell, Ritva (2015). Euroopan unionin kulttuuripolitiikka liikkeessä. Teoksessa: Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) *Taiteen ja kulttuurin kentät: Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö*. Helsinki: Tietosanoma. s. 403–443.

Mon, Lorri & Lee, Jisue (2015). Influence, Reciprocity, Participation, and Visibility: Assessing the Social Library on Twitter/Influence, réciprocity, participation, et visibilité : Évaluation de la bibliothèque sociale sur Twitter. *Canadian Journal of Information and Library Science* 39(3/4), 279–294.

Mon, Lorri & Phillips, Abigail (2015). The Social Library in the Virtual Branch: Serving Adults and Teens in Social Spaces. Teoksessa: Woodsworth, Anne & Penniman, David W. (toim.) *Current Issues in Libraries, Information Science and Related Fields. Advances in Librarianship, Volume 39*. Emerald Group Publishing Limited, s. 241–268.

Mäkinen, Ilkka (2009a). Yleinen kirjasto hyvinvointiyhteiskunnassa 1960-luvun alusta vuosituhannen vaihteeseen. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.) *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki: BTJ Kustannus. s. 384–453.

Mäkinen, Ilkka (2009b). Radikalismien vuosikymmenet eli 1960–1970-luvut Suomen kirjastomaailmassa ja kirjastotieteessä. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.) *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki: BTJ Kustannus. s. 847–867.

Naisjärjestöjen Keskusliitto (2016). *Kannanotto: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016-2019*. <http://www.naisjarjestot.fi/ajankohtaista/?newsid=275&newstitle=KANNANOTTO%3A+HALLITUKSEN+TASA-ARVO-OHJELMA+2016-2019> (käytetty 29.5.2017).

National Library of Scotland Act 2012.

Oldenburg, Ray (1999). *The great good place: Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community*. New York: Marlowe.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2017). *Laki yleisistä kirjastoista*. http://www.minedu.fi/OPM/Kirjastot/vireilla_kirjastot/kirjastolaki/index.html (käytetty 3.2.2017).

Paavonheimo, Jari (2006). *Digitaalisen ja painetun rajalla: kirjoituksia kirjasta, digitaalisuudesta ja kirjastosta*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Patomäki, Heikki (2015). *Uusliberalismi Suomessa: Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. 3. painos. Kaksi ensimmäistä painosta Helsinki: WSOY.

Pekonen, Kyösti (2011). *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino.

Peters, Michael A. (2016). Education, neoliberalism, and human capital: Homo economicus as 'entrepreneur of himself'. Teoksessa: Springer, Simon, Birch, Kean & MacLeavy, Julie (toim.) *Handbook of Neoliberalism*. New York: Routledge. s. 297–307.

Pétursdóttir, Kristín H. & Júlíusdóttir, Stefanía (2009). The History of Public Libraries in Iceland. Teoksessa: Dyrbye, Martin, Mäkinen, Ilkka, Reimo, Tiiu & Torstensson, Magnus (toim.) *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: Historical perspectives*. Tampere: Hibolire. s. 13–26.

Pietikäinen, Sari (2000). Kriittinen diskurssintutkimus. Teoksessa: Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. s. 191–217.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pomerantz, Jeffrey & Marchionini, Gary (2007). The digital library as place. *Journal of Documentation* 63(4), 505–533.

Portin, Marianne & Kumpulainen, Kimmo (2014). Ammatillinen koulutus. Teoksessa: Kumpulainen, Kimmo (toim.) *Koulutuksen tilastollinen vuosikirja 2014*. Koulutuksen seurantaraportit 2014:10. Tampere: Opetushallitus. s. 121-158.
http://www.oph.fi/download/163331_koulutuksen_tilastollinen_vuosikirja_2014.pdf

Pyykönen, Miikka (2014). *Ylistetty yrittäjyys*. SoPhi 127. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Raber, Douglas (2010). Hegemony, Historic Blocs, and Capitalism: Antonio Gramsci in Library and Information Science. Teoksessa: Leckie, Gloria J., Given, Lisa M. & Buschman, John E. (toim.) *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from Across the Disciplines*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited. s. 143–160.

Radford, Gary P., Radford, Marie L. & Alpert, Mark (2015). Slavoj Žižek, Rex Libris, and the Traumatic Real: Representations of the library and the librarian in a modern comic book series. *Journal of Documentation* 71(6), 1265–1288.

Ranganathan, S. R. (1989). *The five laws of library science*. Bangalore: Sarada Ranganathan endowment for library science 1989.

Riedler, Martina & Eryaman, Mustafa Yunus (2010). Transformative Library Pedagogy and Community-Based Libraries: A Freirean Perspective. Teoksessa: Leckie, Gloria J., Given, Lisa M. & Buschman, John E. (toim.) *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from Across the Disciplines*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited. s. 89–99.

Rose, Nikolas (2000). *Vallan ja vapauden välissä: hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa*. Teoksessa: Nurminen, Eija (toim.) *Sosiaalipolitiikan lukemisto*. Oppimateriaaleja 95. Tampere: Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. s.304–350.

Rowlands, Ian, Eisenschitz, Tamara & Bawden, David (2002). Frame analysis as a tool for understanding information policy. *Journal of Information Science* 28(1), 31–38.

Saarikettu, Elisa (2012). *Miestyöntekijät yleisissä kirjastoissa: Miesten kokemuksia ja näkemyksiä kirjastoalalla toimimisesta*. Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Saarinen, Arttu, Salmenniemi, Suvi & Keränen, Harri (2014). Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon: Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(6), 603–618.

Saarti, Jarmo (2009). Seinätön kirjasto: tieto- ja viestintätekniikkaa yleisissä kirjastoissa 1970–1990-luvuilla. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.) *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Keuruu: BTJ Kustannus. s. 738–757.

Saarti, Jarmo (2016). Digitaalinen humanismi pohjoismaissa. *Informaatiotutkimus* 35 (1-2), 33–36.

Saastamoinen, Mikko (2010). Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus. Teoksessa: Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus. s. 230–253.

Sallinen, Sini (toim.) (2011). *Elinvoimainen kunta*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Selkälä, Arto (2013). *Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystaloudessa*. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 113. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Shera, Jesse H. (1976). *Introduction to Library Science: Basic Elements of Library Service*. Littleton, Colorado: Libraries Unlimited.

Sorsa, Ville-Pekka (2017). Riittävätkö rahat yhteiseen hyvinvointiin?. Teoksessa: Kananen, Johannes (toim.) *Kilpailuvaltion kyvyssä: Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus. s. 69–96.

Stenquist, Bjarne (2004). *Kirjastot poliittisella agendalla: esimerkkejä Euroopasta*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Stevenson, Siobhan A. (2016). Immaterial labour, public librarians and third-generation public libraries. *New Library World* 117(3/4), 186–200.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Suominen, Tapio (2015). Kokoelmapoistot taidemuseossa. Teoksessa: Västi, Emilia & Sarantola-Weiss, Minna (toim.) *Kokoelmapoistojen yhteiset käytännöt*. Suomen museoliiton julkaisuja 71. Helsinki: Suomen museoliitto. <http://docplayer.fi/15656406-Kokoelma-poistojen-yhteiset-kaytannot.html> (käytetty 19.1.2017).

Suominen, Vesa (2001). *Pieni kirjastofilosofia: Kirjastonhoitajuuden käsite sekä ammatillinen, opillinen ja poliittinen käytäntö*. Finnish information studies 16. Oulu: Oulun yliopisto.

Suominen, Vesa (2002). User interests as the rationale of library operations: a critique. *Scandinavian Library Quarterly* 35(2), 17–19.

Suominen, Vesa (2016). *About and on behalf of Scriptum est: The literary, bibliographic, and educational rationality sui generis of the library and librarianship on the top of what*

literature has produced. *Studia humaniora ouluensia* 15. Oulu: University of Oulu.
<http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526212302.pdf>

Suoninen, Eero (2016). Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino. s. 51–73.

Sveum, Tor & Tvester, Frøydis (2012). Norwegian public libraries and governmental reports: visions and economic realities. *New Library World* 113(7/8), 351–363.

Talja, Sanna (1998). *Musiikki, kulttuuri, kirjasto: Diskurssien analyysi*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tasa-arvovaltuutettu (2015). *Tasa-arvovaltuutettu: Hallitusohjelmaan tasa-arvosta pelkkä myytti*. https://www.tasa-arvo.fi/tagresult/-/asset_publisher/xuW1i8VhFnwU/content/tasa-arvovaltuutettu-hallitusohjelmaan-tasa-arvosta-pelkka-myytti-3-6-3015-?inheritRedirect=true (käytetty 29.5.2017).

Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404 3§ (2015). *Moraaliset oikeudet* (22.5.2015/607). FINLEX, ajantasainen lainsäädäntö, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404#L1P3> (käytetty 16.1.2017).

Thomas, Barbro (2010). Swedish libraries: An overview. *IFLA Journal* 36(2), 111–130.

Tilastokeskus (2016). *Suomen tilastollinen vuosikirja 2016*. Helsinki: Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuuttelo/yyti_stv_201600_2016_16179_net.pdf

Torstensson, Magnus (2009). Teoksessa: Dyrbye, Martin, Mäkinen, Ilkka, Reimo, Tiiu & Torstensson, Magnus (toim.) *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: Historical perspectives*. Tampere: Hibolire. s. 75–93.

Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (1976). Johdatusta Habermasin kirjoitukseen. Teoksessa: Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet: osa 1*. Helsinki: Gaudeamus. s. 118–123.

Tuomi, Pirjo (2017). *Kaunokirjallisuus suomalaiselle yleiselle kirjastolle haasteena, rasitteena ja mahdollisuutena: historiallis-argumentatiivinen tarkastelu suomalaisen yleisen*

kirjastolaitoksen suhteesta kaunokirjallisuuteen ja kirjalliseen järjestelmään. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 151. Oulu: Oulun yliopisto.

Tykkyläinen, Saila (2017). *Deliberatiivinen demokratia: Jürgen Habermas.* Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Jyväskylän yliopisto. <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/deliberatiivinen-demokratia-jurgen-habermas> (käytetty 24.1.2017).

Törrönen, Suvi (2014). *Toimijaroolit, sukupuoli tapana ja keskiluokkaisuuden ideaali: Haastattelututkimus ammattikoulussa opiskelevien poikien mediasuhteista.* Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Wahlroos, Johanna (2011). *Viestinnän opiskelijat työmarkkinoilla: Selvitys viestinnän oppiaineesta vuosina 2002–2010 valmistuneiden sijoittumisesta työelämään.* Viestinnän tutkimusraportteja 2/2011. Helsinki: Viestinnän tutkimuskeskus CRC, Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto.

Vatanen, Pirjo (2002). *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle.* Bibliotheca historica 74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vatanen, Pirjo (2009). Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.) *Suomen yleisten kirjastojen historia.* Helsinki: BTJ Kustannus. s. 223–289.

Webster, Frank (2006). *Theories of information society.* New York: Routledge.

Verho, Seppo (2009). Sosiaalinen kirjasto vahvistaa yhteisöään. *Kirjastolehti* 102(5). 12–14.

Widdersheim, Michael M. & Koizumi, Masanori (2016). Conceptual modelling of the public sphere in public libraries. *Journal of Documentation* 72(3), 591–610.

Yliaska, Ville (2017). Tehokkuustalouden lähihistoria. Teoksessa: Eskelinen, Teppo, Harjunen, Hannele, Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (toim.) *Tehostamistalous.* Jyväskylän yliopisto. s. 33–51.